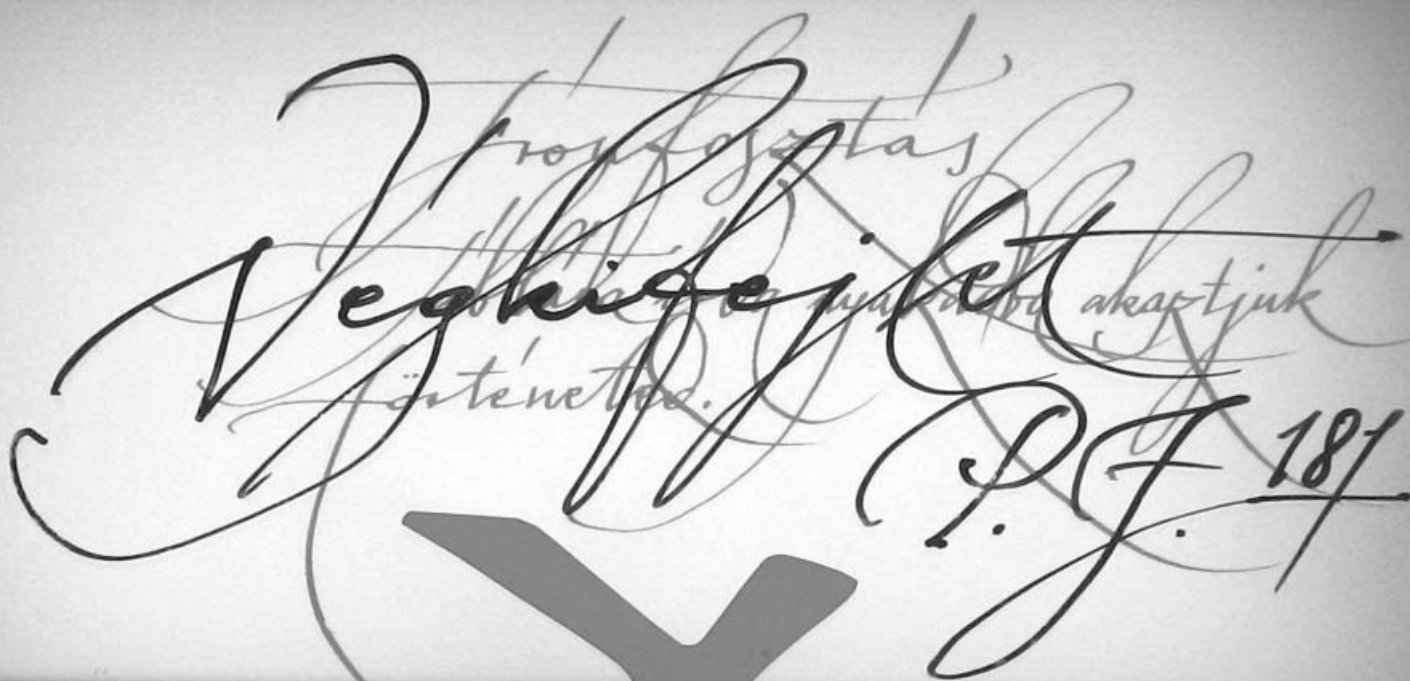

MŰHELY

John Cowper Powys: A boldogság művésze • Graham Stuart Thomas: A szépség nyomában • Zalán Tibor: Töredék a kék rózsáról • Baán Tibor, Czilczer Olga, Csák Gyöngyi, Józsa Emő, Karáth Anita, Kiss Benedek, Loschitz Ferenc, Meliorisz Béla, Oláh András, Orcsik Roland, Péntek Rita,

2008

3

Sulyok Vince, Szabó T. Anna, Szigeti Lajos és Turczai István versei • Bálint Péter és Dalos Margit prózája • Tolnay Imre: Ölveczky Gábor grafikáiról • Zsávolya Zoltán: Turczai István Áthalások című verseskötetének (kon)textusáról • Ölveczky Gábor grafikái

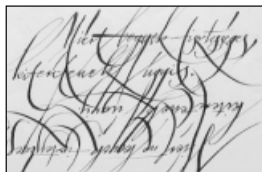
Die Seele
nährt
sich von dem,
woran sie sich freut.
Aureline Augustin
N. 4
Nürnberg. 2002. Jahrg. 30. (L. 1000/1000)

Tartalom

JOHN COWPER POWYS: A boldogság művészete (Részlet a Munkák és napok című fejezetből) (Czuppon Anett és Danyi Zoltán fordítása)	3
---	---

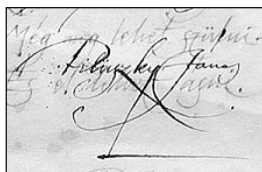
„Csak egyféle »sikerese« ember létezik a világon: az, aki dacára a rémisztő megpróbáltatásoknak, a lelke mélyén legyőzhetetlen marad.”

GRAHAM STUART THOMAS: A szépség nyomában (Kovács Zsófia fordítása)	13
---	----

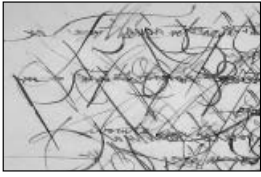
„A rózsák a »teljesség« imponáns képviselői.”

ZALÁN TIBOR: Törödek a kék rózsáról	18
---	----

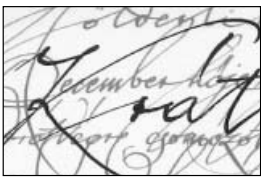

KISS BENEDEK:	Csillag	19
	Meddig a reggel?	19
SZABÓ T. ANNA:	Nincs csak a	20
	Ez az	20
BAÁN TIBOR:	Szél	21
	Gyűjteményem	21
ORCSIK ROLAND:	Napló, kiállítás-törmelékkel	23
MELIORISZ BÉLA:	Nem dől össze.....	24
	Egyszerűen	24
	Minden hang	24
OLÁH ANDRÁS:	Vesztések	25
CSÁK GYÖNGYI:	A kiüresedés ellen	26
CZILCZER OLGA:	A karácsonyfa	27
	A képzelet foglya	27
KARÁTH ANITA:	olvadás.pont	28
	lámpa.oltás	28
	Paradis perdu (à Marc Augé)	29
SZIGETI LAJOS:	Szakítópróba	30
	Bohémélet	30
	Credo	30
PÉNTEK RITA:	Látszat	31
	Szeretők	31
	Este	31
	Idődarabok	31
JÓZSA EMŐ:	A 007-es Athénban	32
	Két görög waka	32
	Haiku 2006	32
	Öregedés	33

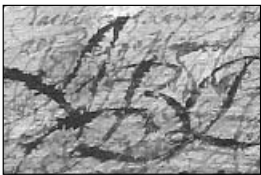
LOSCHITZ FERENC:	Teljes évszakok	34
	A part	34
	Lebegtetés	34
SULYOK VINCE:	Mr. Mansfield feljegyzéseiből	35
	A csend folyója	37
	Fenséges észak	37
TURCZI ISTVÁN:	Futott volna el a halál elől	38
	„A bevégzetlenség a csúc”	39
	A véletlen átírt történetei	40

DALOS MARGIT:	Mikor is történtek a dolgok?	42
BÁLINT PÉTER:	Mély lélegzetvétel	45

TOLNAY IMRE:	Kép-levelek az utókornak (Ölveczky Gábor grafikáiról)	54
--------------	---	----

ZSÁVOLYA ZOLTÁN:	Líra elemekből „Költemény”	56
------------------	----------------------------------	----

KÖDÖBÖCZ GÁBOR:	A fény- és létszerelmes költő (Kiss Benedek: Szomorún és boldogan)	64
HANTI KRISZTINA:	A mozigépész számvetése (Baán Tibor: Papírmózi).....	64
SZLUKOVÉNYI KATALIN:	„Világszomjas nézés” (Szabó T. Anna: Elhagy).....	66
FEKETE J. JÓZSEF:	„Az írásjelek közül macskaköröm a kedvencem” (Orcsik Roland: Holdnak, Arccal).....	67
HALMAI TAMÁS:	Alázattal viselt szabadság (Visky András: A különbözőség vidékén).....	69
MIKLÓSSY ENDRE:	Kapcsolat (Tábor Ádám: Szellem és költészet című tanulmánykötetéről)	70
SEBŐ JÓZSEF:	A szegénység metszetei (A szegénység, az egészség és a társadalmi kirekesztettség. A roncsársadalom szociológiai és társadalomgazdaságtani dimenziói).....	74
FALVAI MÁTYÁS:	Szocio-tragédia a szomszédból (Háy János: A gyerek)	76

KÉPEK: ÖLVECZKY GÁBOR grafikái
Köszönjük Géczy János segítségét!

A boldogság művészete

(Részlet a Munkák és napok című fejezetből)*

Ez utóbbi szerencsétlenek** közül sokan kommunistává válnak végül a gazdasági helyzet feletti bosszankodások miatt. Mégpedig azért, mert a kommunizmus látszólag rendelkezik egy olyasféle belső erővel, amely egy külső társadalmi mozgalomban képes tárgyiasítani a személyes szenvedéseket; valahogy úgy egyébként, ahogy korábban a Szendvédek Istene szolgálta ugyanezt a célt. A legtöbb ember azonban sokkal inkább hajlik afelé, hogy magányos kétségbeesésben „eméssze szívét” (ahogy Homérosz mondja), semmint hogy elesettségét akár a proletariátus, akár az egyetemes fájdalom vallásában oldja fel.

Ettől azonban még társadalmi viszonyaink keserű kritikája marad a tény, amely szerint manapság a tőr oly mélyen járta át sokak szívét, hogy már pusztán az is komisz tréfának tűnik, ha valaki a boldogságot választja könyve tárgyául.

Mégis, erről a tréfáról mind Krisztusnak, mind a kommunizmus szószólóinak volt némi mondanivalója. Egy tisztességes filozófus viszont – akár a gladiátorok küzdelmét figyelő Marcus Aurelius az amfiteátrumban – némely dolgok láttán jobban teszi, ha elhallgat.

Előfordul persze olyasmi is, hogy *kénytelenek vagyunk* magunkat boldognak érezni, és szemlesütve hagyjuk el ostoba hóbortjainkat, szégyenkezve mondunk le a finnyásságunkról és pironkodva hagyjuk abba a nyavalygásokat, egyedül amiatt a gondolat miatt, hogy mennyi mindent kell elviselniük másoknak, akik cseppet sem érzéketlenebbek nálunk. Nem a szerencsénk fölött érzett önelégültség munkál ebben az érzésben, hanem valami olyasmi, amit talán *megrázó arányérzéknek* nevezhetnénk.

Rendkívül kényes részéhez érkeztem most tárgyamnak. Azt kell mondanom ugyanis, hogy az élet elviseléséhez szükséges erőnk a sokszorosára nőhet, ha a bennünk lévő „rosszból” épp úgy adagolunk hozzá, mint a bennünk levő „jóból”.

Hogy miért van így, annak a magyarázata messzire nyúlik. A törzsfejlődés felfoghatatlanul hosszú időközön keresztül alakította ki mai, érzékeny és kifinomult énünket, és ezek alatt az évezredek alatt a mindenkori énnel elkerülhetetlenül meg kellett küzdenie mindazzal, ami rajta kívül állt. Ebben a küzdelemben az alacsonyabb rendű élőlények félöntudatos „énjei” teljes életerővel vettek részt, olyan nyersséggel, amelyet a fejlett morális érzékünk ma már több tekintetben is „rossznak”, elvetendőnek tart.

Nos, éppen ennek a „rossznak”, ennek az „özüvíz előtti”, csak a saját javát kereső önösségnek a gyűjtődényében kell újra és újra megmerítenünk lelki vödreinket, óvatosan és mértékkel ugyan, mégis bátran és szégyentelenül, ha boldogságunkat a maga legtermészetesebb módján szeretnénk táplálni.

Ez a legfontosabb. A teremtett világ misztériumának valamiféle kifürkészhetetlen készítése miatt, a gyötrelmek és kínok közepette egy olyannyira érzékeny, mi több, olyannyira könnyen kibillenthető lélek alakult ki bennünk, hogy kevés kell hozzá, és állandó keservek forrásává válik, a legcsekélyebb esélyét is tönkretéve a tartós boldogságnak.

Ezzel nem azt állítom, hogy a boldogságunk érdekében erőszakosnak, könyörtelennek, kapzsinak vagy kegyetlennek kellene lennünk; viszont *van* olyan része a bennünk levő „rossznak”, amelyből bátran meríthetünk annak érdekében, hogy elkerüljük a reménytelen lelki nyomorúságot.

Különös dolog például, hogy mindenféle rendű és rangú férfiak mennyivel nagyobb lelkesedéssel és bátorsággal képesek szembenézni az élet megrázkódtatásaival és kellemtelenségeivel, ha a testi vágyakozás fűti őket.

Ezzel pedig egy újabb, talán még kényesebb témát kell érintenünk. Szadizmuson a világban működő gonosz egyik legkegyetlenebb formáját értjük, olyasféle kegyetlenséget, amelynek bármilyen megnyilvánulása gyalázatos bűnnek számít; mégis megkísért

* Az előző két fejezetet a Műhely 2006/2. és 2006/3. számában közzeltük.

** Az előző rész utolsó mondata így hangzik: „Viszont már csakugyan maga az ördög bújt belénk akkor, ha a megnyugvás perceinek elérkezéssel sem tudunk olyan paradicsomi boldogsággal fürdőzni, amilyenben soha nem mártóznak meg azok a »szerencsések«, akik csupán a munkájukat tudják élvezni az életben.”

a gondolat, miszerint a Legfőbb Mozgató is egyedül egy cseppnyi *hígított szadizmus* révén képes arra, hogy elviselje a világegyetem látványát. A mi „hígított szadizmusunk”, miközben az élet vérfoltos porondjára meredünk, sokkal több könyörülettel eleget lehet, mint az Övé; tagadhatatlan azonban, hogy valamiféle küzdésvágyra, a megnevesített erotikus energiának valamiféle harcias-szépséges válfajára szükség van ahhoz, hogy bátran vessük bele magunkat az élet rengetegébe, miközben nem mondunk le a boldogságról sem.

Ahhoz, hogy előhívják magukból ezt az erőt, a férfiaknak – de merem állítani, hogy a nőknek úgyszintén – a lehető legtöbbet kell elszántan kiaknázniuk a természet adta érzékiségből és a másik nem iránti természetes vonzalomból. Ostobaság volna, ha csupán a modortalan, arcátlan és gátlástalan emberekre bízánk minden zabolátlan hódításvágyat, amely a visszavonultabb lelkeket is képes felbátorítani.

Hadd jusson a „jóakarató embereknek” is egy kevés ebből a vakmerő „rosszaságból”; annyi legalább, amennyivel a maguk oldalára tudják állítani a természet eme „zabolátlanságát”. Nietzsche valamelyest elveti a sulykot a „szőke bestiáról”¹ szóló gondolataival; tény viszont, hogy egy csipetnyi testi vágy bátrabbá tesz bennünket, mint a bölcsék minden igéje.

Ha őszinték akarunk lenni magunkhoz, be kell látnunk: olykor kénytelenek vagyunk szántsándékkal, megfontoltan és tudatosan tenni a rosszat – éppúgy, ahogy máskor meg a jót.

A rettenthetetlen elszántságot pedig, amely kizárólag, egyes egyedül a jóra törekszik, a szentekre kell hagynunk, és a még megmaradt néhány igaz keresztényre.

Túl ezen van még valami, amit nélkülözhetetlennek vélek, és hogy ezt jónak vagy rossznak ítéljük-e, ki-ki egyéni felfogásától függ. Ha bármiféle tartós boldogság után vágyakozunk ezen a világon, nem hangsúlyozhatjuk elégszer – mert ezen fordul meg minden –, hogy mielőbb fel kell ismernünk kozmikus magányunkat Térben és Időben. Tekintsünk úgy magunkra, mintha teljesen idegenek lennénk ezen a földön, idegenek, akiket ide vetett a sors, és akik apát, anyát, testvéreket, társat, gyermekeket, barátokat és barátnőket is kaptunk ugyan magunk mellé, és mégis kezdettől fogva mindvégig *idegenek* leszünk ezen a világon.

És ha erre a végső magányérzetre támaszkodva sikerül elsajátítanunk, hogy úgy tekintsünk mindennapi társainkra – barátunkra, szülőnkre, gyermekünkre –, mint éppen azokra a képmásokra, maszkokra és álarcokra, akik mellé az ismeretlen végtelenségből iderepítettek bennünket: nos, ezzel tesszük a lehető legjobbat nekik is, és saját magunknak is. Ily módon, feledve a mellékes sérelmeket, az együttlézés roppant hulláma önt majd el bennünket: „Itt vagytok hát – gondoljuk majd –, itt vagytok hát *ti is*, idegenként idevetve a távoli ismeretlenből, és itt vergődtek ebben a karámban”² velünk együtt.” És mivel *hajótörtek* vagyunk mindnyájan, legyünk hát tapintatosak egymással, amennyire – és amíg! – csak lehetünk.

Ami egyébként a boldogtalan házasságot illeti, nem hiszem, hogy a férfiak ugyanannyit szenvednének ettől az életben, mint a nők; abban viszont egészen biztos vagyok, hogy a szüleikkel együtt élő hajadon lányok azok, akik a világon a legtöbb bántalmat szenvedik el „embertársaiktól”.

Ezek a szenvedések – a hajadon leányok megpróbáltatásai – Angliában sokkal keményebbek, mint Amerikában; ami azt illeti, olyan kemények, hogy amennyiben ez a szentségtörő könyvecske kicsit is segíteni tudna bármely fiatal angliai lánynak abban, hogy könnyebben elviselje a szüleivel összezárt életét, akkor a megírása már nem volt hiábavaló.

Nagy kár, hogy Shakespeare nem írta meg a *Lear király* folytatását, amelyben Edgar vagy Alban valamely nemes leányát a halálba kergeti a jóságos atyja elleni sikertelen lázadás.

Igaz ugyan, hogy manapság a lányok jóval nehezebben tudják érvényesíteni saját jogaikat az anyjukkal, semmint az apjukkal szemben, noha Amerikában már ez is könnyebben megy; valószínűleg a történelem legnagyobb forradalmi sem vezettek soha olyan lelki sebekhez, könnyekhez és érzelmi vérontásokhoz, mint amilyenekkel ezek az intim kis lázadások járnak.

Valószínűnek tartom, hogy boldogtalanságunk legfőbb okai nagyrészt azokban a rettentő Ó- és Új Testamentum-beli parancsolatokban gyökereznek, amelyek arra köteleznek bennünket, hogy szeressük egymást, ahelyett, hogy inkább a saját lelki békénk megtalálására vezetnének. Ha felidézünk mindazokat a siralmas és szánalomra méltó

¹ Romhányi Török Gábor fordítása.

² John Milton.

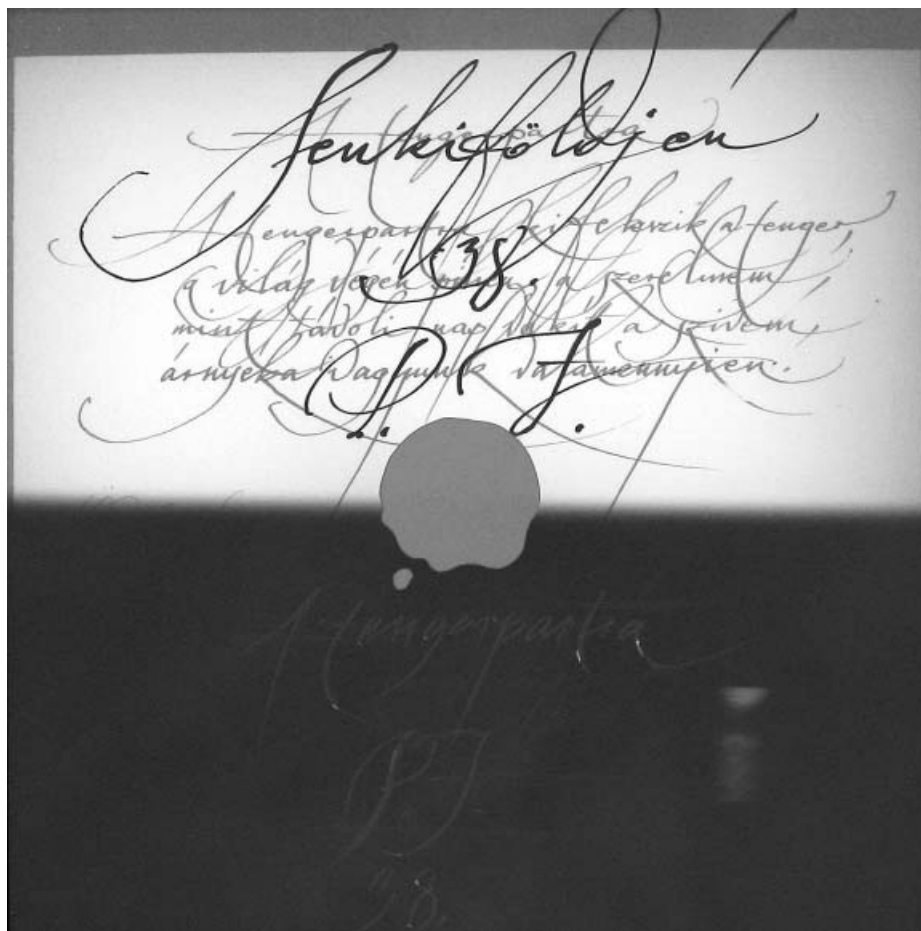
erőfeszítéseket, amelyekkel a fiatalok *mindenáron szeretni* próbálnak, könnyen beláthatjuk, hogy a boldogságról írt bármely kézikönyvnek, ha hiteles akar maradni, kötelessége lecsapni erre a kétes tanításra.

Az evilági boldogság micsoda felszabadító áradata tud előnteni bennünket abban a remek pillanatban, amikor hitszegő módon a szeretet helyett a megbékélés felé fordulunk végre! Ekkor jövünk rá, hogy lehetünk szabadok és boldogok és tisztességesek és könyörületek *anélkül is, hogy bárkit szeretnünk kellene*.

A legnagyobb szerűbb pedig az, amikor olyan mélyre tudunk alámerülni a legbelső magányunkban, hogy életünk bármely szereplőjére tekintve a következőket mondhatjuk önmagunkban: „Ó, hát itt vagy *te is*? Nem kérted, hogy megszülethess, ahogyan én sem kértem, legyünk hát végtelenül tapintatosak és gyengédek egymással. Ami pedig a csillagfényes égboltban való feloldódást és megsemmisülést illeti, amit szerelemnek szokás nevezni, nos –”

Minden bizonnyal felbecsülhetetlenül sokat köszönhetünk Freudnak és a tanítványainak, amiért megszabadítottak bennünket a kereszténység azon beteges téveszméjétől, amely szerint az érzéki gyönyör bűnös, gonosz és erkölestelen volna. Ez persze korántsem jelenti, hogy a freudizmus divatos szólamainak behódolva a szerelmi életünk minden romantikáját le kellene rombolnunk. Mi, emberek valószínűleg azért szenvedünk olyan nyomorúságosan a mindennapi munka és a tétlen percek során egyaránt, mert egy átmeneti korban élünk, egy olyan korszakban, amely az állatok boldog félőntudatos állapotától a teljesen öntudatos, emberfeletti ember felé vezet. Ebben az átmeneti, hosszan elnyúló időszakban elménk már rendelkezik ugyan tudatossággal, arra viszont még nem vagyunk képesek, hogy irányítsuk is a gondolatokat, amelyeknek a tudatában vagyunk. Így a leginkább talán tudattal bíró automata készülékekhez hasonlítunk; és ezt a párhuzamot csak fokozza korunk egy százalmasan félresikerült eszmerendszere, a behaviourista determinizmus, amely nagyban hozzájárult az emberi lélekbe vetett bizalom megrendüléséhez.

Ugyanakkor viszont még egy mechanikus és lélekölő foglalkozás kétbalkezes munkásának is megadatik a boldogság reménye, ha képes uralkodni a gondolatain. Végére is alig akad olyasféle munka vagy ténykedés a földön, amelyből akár egy gyakorlatlan

ember is, ha akaratát magára a feladatra irányítja, ne tudna legalább egy *kevés* örömet meríteni azáltal, hogy egyre jártasabbá válik ebben a munkában. Könnyen lehet, hogy soha nem lesz benne igazán hatékony; de ez is csupán viszonyítás kérdése, hiszen ha egy kicsit is ügyesebbé vált, ez már az ő számára egy napóleoni győzelemmel érhet fel. És hát, ugye, a Természet, a Világegyetem, vagy maga Isten – ha ugyan van Isten – aligha tesz különbséget egy nyomorult fajankó apró munkahelyi sikerei és Napoleon austerlitz-i győzelme között. Minden az elménken múlik, ezen a legvégső csodán. Így tehát a legnévtelenebb senki belső küzdelmei, Mr. Akárki gyarlóságának és akaratának összetűzései ugyanolyan fontosak a Világegyetem számára – *ha ugyan a Világegyetem egy fikarcnyit is törődik bármivel* –, mint az emberiség története során lejegyzett legnagyobb tettek.

Ha pedig a munkánkból merített boldogságról van szó, az a legnagyobb cselfogás, hogy legyünk képesek fügét mutatni a munkaadónknak, tudjunk legyinteni saját előmenetelünkre, és büszke elégedettséggel örüljünk a legfőbb munkafelügyelő, vagyis önmagunk figyelő tekintete előtt aratott apró győzelmeinknek.

Legyünk tehát bölcs munkafelügyelők, és soha ne feledjük: azért dolgozunk, hogy éljünk, nem pedig azért élünk, hogy dolgozzunk. Az igazi filozófus, ha azt látja, hogy egy agyonhajszolt eladólány percnyi felüldülést nyer egy romantikus, olcsó olvasmányából, áhítattal szemléli ezt a szent szórakozást, és megszentelt földnek tekinti a talpalatnyi helyet, ahol azokat a megbabonázó oldalakat lapozták. Látván a szellem győzedelmeskedését az anyag fölött, csak egy gondolat támadhat benne: „Az ördögbe a magas kultúrával! Ahova ez a lány jutott, onnan már csak egy lépés a Mennycsország!”

A regény az regény; és még a légsilányabb regényben is ott rejlenek azok a légies hidak, amelyeken át az emberi lélek – legjobb tudomásunk szerint a halhatatlan lélek – a Valóság elől egéruat nyerhet.

Tulajdonképpen a legegységűbb elbeszélés lapjai közt is, préselt rózsaszirmként, ott lapul a teljes Shakespeare és a teljes Dosztojevszkij. A legcsapnivalóbb történet is, amely utat nyit a képzeletnek és megszabadít bennünket a gondjainktól, közelebb van a mindenség titkához, mint bármely kárhozott hivatal vagy gazdaság, amelyért nap mint nap gürcölünk. *Ebben* áll a legfőbb, és talán az egyetlen mentsége az olcsó lektűröknek: hogy néhány érző, eleven lény pár percre mentesül általuk a gondoktól. És hát mi más céloznak a nagy gazdasági vállalkozások is, ha nem azt, hogy az emberek a hasukat tele-tömjék, a szellemüket pedig felszabadítsák?

A hatékonyságnak, mint önmagában való célnak a szószólói vagy a sikernek, mint a boldogság egyedüli forrásának a hirdetői egy olyan kornak a hamis prófétái, amely szem elől tévesztette a valódi értékeket. Csak egyféle „sikerer” ember létezik a világon: az, aki dacára a rémisztő megpróbáltatásoknak, a lelke mélyén legyőzhetetlen marad.

Az a csavargó, aki megőrzi lelke rendíthetetlen békéjét, nagyszerűbb szüleménye ennek a titokzatos világegyetemnek, mint a siránkozó és nyavalygó filozófus.

Amikor valamivel korábban arról beszéltem, hogy ha az idő múlásával egyre boldogabbak szeretnénk lenni, a táplálkozás élvezetében ugyancsak egy sajátos, szinte rituálisnak mondható tudatosságot kell elsajátítanunk, akkor nem annyira a jóízű ételek természetből eredő élvezetét értettem ezen, hanem inkább valamiféle különös megelégedést, amely jóleső gyönyörűséggel övez bizonyos nagyon egyszerű, jelképes ételeket is, mint amilyen a kifli kávéval, vagy a vajás kenyér teával. Walter Pater hatására többször megtapasztaltam, hogy az éhség csillapításának ezen egyszerű módjai könnyen vezetnek a „szakralitás” dimenziójába; ezúttal azonban valami egészen másra gondolok.

Úgy érzem, a titkos küzdelmünk érdekében, amelyet életünk kézben tartásáért és a lelkierőnk töretlenségének megőrzéséért folytatunk, néhány jelképes mérföldkövet mindenképp el kell helyeznünk a nehéz úton. Korábban a mindennapi önvizsgálattal és a természetfeletti támaszok folyamatos csepegtetésével a vallás biztosította ezeket a szellemi útjelzőket; mivel azonban az ilyesféle támaszokba vetett hit már a múlté, jelen céljainkhoz valamiféle „hétköznapi rituálékra”, egyszerű, mesterkéletlen valláspótlékokra van szükség, amelyekből erőt meríthetünk a búskomorsággal vívott harchoz.

Márpedig mi más lehetne az úrfelmutatás legalkalmasabb világi megfelelője, mint a kenyér megszegése? Ehhez hozzávehetjük azt is, amikor lehajolunk tüzet gyújtani, vagy ami még magától értetődőbb: azt a pillanatot, amikor leoltjuk a villanyt, és a fal felé fordulunk.

Ha figyelembe vesszük a siralmasan nehéz órákat, amelyeket időről időre mindannyian kénytelenek vagyunk elszenvadni, különösnek tűnik, hogy milyen sokan törődnek bele a zavaros, fejtetlen és kiszámíthatatlan sodródásba, meg sem kísérelve napjaiknak egy belső állandóságot biztosítani. A külső események felett csekély befolyással rendelkezünk; sajnos azonban a legtöbb esetben azt sem tesszük meg, amire pedig képesek

volnánk, így sokak élete jóval azelőtt véget ér, hogy akár csak kísérletet tettek volna valamiféle filozofikus életvitel tudatos megvalósítására.

Arra próbálok kilyukadni, hogy még ha az örömteli és élvezetes percek messzire el is kerülnek bennünket, mégis marad valami, amitől a legkegyetlenebb helyzet sem foszthat meg: nevezetesen a szembeszegülésre való képességünk, és hogy ezt az ellenszegülést *kívülről tudjuk szemlélni*.

És még ha szenvedünk is, micsoda rejtélyes erő lakozik abban a pusztában, hogy elménk képes különválni a szenvedéstől, és figyelni tudja, amint szembeszállunk vele. És ha az adott pillanatban a megpróbáltatásoktól való rideg eltávolodásunkban nem is csillan fel a boldogság, elménk később úgy találja majd, hogy a nehézségek során valamiféle kifürkészhetetlen módon megnövekedett a boldogságra való képessége. Ezután bármilyen megpróbáltatást, amely kisebb kint mér ránk annál, amit a boldogság megcsillanása nélkül túrtünk el, könnyedén, a szellemi elégedettség félreismerhetetlen felragyogásával leszünk képesek elviselni.

Innen pedig már egyenes út vezet Epikurosz elméletéhez, ahhoz az elmélethez, amely nagyban különbözik a nevéhez társított magatartástól, és amely szerint bármely valódi boldogság esetében a *negatív tényezők* jóval fontosabbak a pozitívaknál.

Miért van az, hogy az emberek szenvedéseik közben nem idézik maguk elé önkéntelenül azokat a rettenetes lehetőségeket, mint amilyen például a kínhalál, vagy a halálnak valamely más hátborzongató neme?

Az igazi epikureus magatartás az volna, ha minden egyes pillanatot, amikor sem a szeretteink, sem pedig mi magunk nem szenvedünk kegyetlen fájdalomtól, különleges mennyei ajándéknak tekintenénk.

És azért beszélek arról, hogy a kenyér mindennapi megszegését, a tűz mindennapi lángra lobbantását, vagy azt, ahogyan esténként álomra hajtjuk a fejünket, a régi vallási jelképek helyébe kell állítanunk, mert így mindezek a cselekedetek fokozatosan egy olyan láncolattá válhatnak, amely felszabadíthat bennünket az életünket betöltő szenvedés hatalma alól. Ezek az egyszerű rituálék végül úgy fűzik majd össze a napjainkat, akár egy régi rózsafüzér gyöngyszemei: olyan gyöngyszemek lesznek, amelyek ha önmagukban nem ragyognak is folyton, de mindig képesek lesznek visszatükrözni a napfényt vagy a gyertya fényét.

Mi több, ezek az egyszerű, jelképes pillanatok, ezek az életbeli küzdelmek közül kiemelkedő jeles mérföldkövek még ennél is nagyszerűbb dolgok lehetőségét hordozzák magukban. Boldogságunk első számú gyilkosa ugyanis az *önmarcangolás*; nem az élet és a halál tragikus kérdéseinek való meddő töprengés, hanem az egymást követő aggodalmaskodások szüntelen áradata: aggódunk amiatt, hogy valaki „azt mondta”, valaki más meg „ezt mondta”, és mert „mit fognak majd szólni”; zsörtölődünk a lakbér, az adósságok, a fogorvos, az ügyvéd, a munkaadó, a kőműves, a ruhakészítő és a szerelő miatt; bosszankodunk, hogy olyanok érkeznének, akiket nem hiányoltunk, és hogy olyanok mennek el, akiket pedig marasztalnánk; emésztjük magunkat a hibáinkért, az érdekeinken esett sérelmekért, és megállás nélkül idegeskedünk az egészségünk, a rossz emésztésünk, a neuralgiánk, a fejfájásunk, a fogfájásunk, a fül-fájásunk, a náthánk, „az idegeink”, és más effélék miatt.

Ilyesféle sorozatos megpróbáltatások – és a felsorolást a végtelenségig folytathatnánk – gyötörnek bennünket szüntelenül, hogy kihegyezett szarvakkal és karmokkal felszerelt sáskadémonok özönlő hadaként dúlják fel a szívünk nyugalmát.

Nekem azonban az a meggyőződés, hogy az igazi epikureus és az igazi sztoikus módszer egyidejű alkalmazásával, tehát ha a nehézségek elfeledésének művészetét előnyben részesítjük a boldogság növelésének művészetével szemben, képesek leszünk eredményesen szembeszegülni ezekkel a pokoli démonokkal. A természet és az ép lélek pedig gondoskodni fog arról, hogy mihelyt számúztuk magunkból az *önmarcangolást*, „az életben rejlő öröm”³ újra szétáradjon bennünk. Persze, nem minden akadály nélkül... Mert a boldogságnak van még egy rettentő ellensége, amely olykor, éppen amikor az életkedv varázsos árama megindulna, ránk emeli iszonytatóan üres tekintetét, kiváltképpen a fiatalabb éveinkben: arra az érzésre gondolok, amely szerint mélységesen hiábavaló és értelmetlen minden, mivel az életben semmi különös, semmi izgalmas nincsen. Ennek az érzésnek – amely egyébként gyakran szexuális eredetű – semmi köze ahhoz, amit „unalomnak” nevezünk. A kozmikus hiábavalóság és értelmetlenség érzése mögött filozofikus erőtlenség, egy nemes szellem akaratgyengesége áll; akik viszont azzal kérkednek, hogy „unatkoznak”, többnyire együgyű, öntelt, ostoba fajankók.

³ William Wordsworth: Michael. A pastoral poem.

A jól nevelt emberekben tüntető ellenszenv támad bizonyos vaskos angolszász szavak hallatán, mint például azok a közszájon forgó kifejezések, amelyeket az ifjak előszeretettel mázolnak fel a falakra (és amelyekről az Oxford szótár finomlelkű szerkesztői úgy gondolták, hogy a legjobb lesz kizárni az angol nyelv szókincséből); miközben az „unalom, unalmas, unatkozom” szavak emlegetése valójában sokkalta hitványabb káromlása az életnek – ennek az örült kavalkádnak, amely oly sok rútságot és oly sok gyűlöleteset hordoz magában, annyi elmondhatatlan borzalmat és annyi végtelenül gyengéd szépséget, annyi mocsokkal átitatott és annyi dicsőn tündöklő dolgot, irtózatokat, melyek fakó gyökereikkel a pokol mélyeibe nyúlnak, és sugárzó örömeket, melyek lángoló szárnyaikkal az eget perzselik –, mint akár a legkifejezőbb disznóság, amellyel Lady Chatterley-nek kedveskedik erényesen szókimondó szeretője.

Az önelégült szerencsétlenek, akik úgy tűnik, csupán az „unatkozom” szajkózására képesek, a *Kis Dorrit* képtelen Tábornoknyéjára emlékeztetnek, aki a „papa”, a „pólya”, a „püré” és „puttony” szavak gyakorlására unszolja a fiatal lányokat, mondván, ezek majd „szép formát” adnak az ajakuknak.⁴

Az unalom efféle áldozatai nemcsak a saját boldogságukat teszik tönkre szép fokozatosan, hanem másokét is, és látszólagos ártalmatlanságuk ellenére kegyetlenül bosszantók tudnak lenni. Általános szabályként fogadhatjuk el, hogy egy jellemes nő vagy férfi soha nem használja az „unatkozom” szót; vagy ha igen, ne csodálkozzon el azon, ha Dante poklában találja magát. „Ne többet róluk: nézd meg s menj tovább!...”⁵ A boldogság önkéntes elpusztítói nem is érdemelnek többet ennél.

Egyáltalán, *miféle unalomról* beszélhetnénk? A boldogságért folytatott ádáz küzdelemben ugyan kinek maradna ideje unatkozni! Mihelyt kezd elhatalmasodni rajtunk az aggodalom, tüstént jusson az eszünkbe: „A fenébe is! Hiszen életben vagyok, és *néhányan* a szeretteim közül is megvannak még. Akkor hát *miért is* kínozzom magam?” Miután pedig átfutott agyunkon ez a gondolat, nem marad más hátra, mint hogy bátran a szuronyok ellen szegüljünk. És nemcsak a gyötrő gondolatok, hanem a konkrét fizikai valóság szuronyai ellen, amelyek *körülvesznek* minket. Ha négy fal között vagyunk éppen, szegezzük szembe lelkünket a kandallóráccsal, a tűzhely súlyos lapjával, a bútorok tömör felületeivel, éles sarkaival. Ha viszont odakint vagyunk a szabadban, szegezzük szembe lelkünket a házak durva falaival, a fák törzseivel, a sziklával, a kövekkel, a sövényekkel, a vak szelekkel és az üres levegővel. Ne várjunk arra, hogy ezek az élettelen formák széppé vagy vonzóvá váljanak a számunkra. Szegezzük lelkünket *minden szurony* ellen! Szálljunk szembe a kiszámíthatatlan elemekkel és a közömbös falakkal. A léleknek éppen ez az elszánt mozdulata hoz majd egyfajta *átmeneti megsemmisülést*, és a felszabadultság, a megkönnyebbülés, amelyet ezáltal nyerhetünk, leírhatatlan. Olyan, mintha napközben álomra hajtanánk a fejünket. Enyhülést hoz, mint afféle ideiglenes, átmeneti halál.

Halál, halál, halál. Ez az ötbetűs szó sokakat nyomaszt keservesen az életük során. Orrfacsaró kénköves füstjének elhessegetéséhez a legjobb módszer, ha minduntalan elménkbe idézzük azt a mindössze két lehetőséget, amely felmerülhet. Az egyik szerint teljes megsemmisülés vár ránk, ami annyit tesz, hogy ugyanaz történik, mint a mély álom során, csak hogy ezúttal örök időig tart; a másik lehetőség szerint viszont egy újabb dimenzióban kezdjük előlről a halandó lények sorsát, és ekkor szintén nem kell bármi szokatlantól vagy rendkívülitől tartanunk, hiszen a dolgok természete szerint zajlik minden. Sokan vannak, akik, ha nem kellene a meghalás testi megpróbáltatásain átésniük, inkább választanák a halált; ugyanakkor akadnak megrögzött életimádók is, akik szerint a lehető legszörnyűbb dolog az elmúlás, esetükben viszont éppen az életben való elmerülés teszi végül megfelelő helyre a halált.

A legjobb talán arra törekedni, hogy képesek legyünk *mindkettőre*, az életre és a halálra egyaránt, és napjainkat azzal a természet adta erővel éljük, amely révén a sekélyes szórakozásoknál sokkalta mélyebb élményekre tehetünk szert, és megízlelhetünk valamit abból a boldogságból, amely az életben és a halálban *egyaránt* benne rejlik.

Lelki békénket egyébként sem a halál veszélyezteti a leginkább, hanem az értelmetlenség és az aggodalom; akár keményen dolgozunk, akár pihenni próbálunk éppen, vagy valamely könnyed szórakozásban igyekszünk feloldódni, ezek az ördögi Graiák⁶ mindig lesben állnak, és örömeink titkos szívkamrája felé kúsznak, hogy szennyes boszorkánykarmaikat a közepébe vájják.

Az a kérdés tehát, hogy vajon hogyan tudnánk a leghatékonyabban törbe csalni és megsemmisíteni e két fő ellenségünket, a jelentéktelen dolgok miatti örökös aggodal-

⁴ Bizám Lenke fordítása.

⁵ Babits Mihály fordítása

⁶ A tengeristen vén, ősz hajú, visszataszítóan csúf lányai.

maskodást, valamint a torokszorító érzést, amely szerint az egész életünk értelmetlen és eleve kudarcra ítélt?

Le kell merülnünk a körülmények keserű hullámai alá, oda, ahol az élet és halál frissítő áramlatai folynak – és ezek nincsenek is oly nagyon mélyen.

Ennyi csupán a nagy titok.

Ha egyszer sikerül az agyunkba vésnünk, hogy életünk végéig mindig találhatunk *valamilyen* okot, ha nem is a jelenlegihez hasonló, de annál cseppet sem kevésbé gyötető okot a zsörtölődésre; ha sikerül agyunkba vésnünk, hogy bármilyen világi sikereket érünk is el, a hiábavalóság öreg érzése örökké ott fog kísérteni a háttérben (mert hiszen az árnyékos oldala ez az elmének, és az öntudat csakis vele együtt létezhet, még az istenek öntudata is, feltéve, hogy *létezik* istenek); ha sikerül ezt a két dolgot az agyunkba vésnünk, akkor fogjuk csak megérteni, micsoda képtelenség napról napra, évről évre úgy élni, hogy nem fogjuk fel: maga a létünk a legnagyobb csoda ebben az egészben, az tehát, hogy eleven résztvevői lehetünk ennek a világraszóló, nagyszerű misztériumjátéknak.

Azért bosszankodunk a legkülönbélebb okok miatt, mert úgy hisszük, a létezés rejtélyes nagyszerűsége és sötét fenségessége *magától értetődő*. Tudatában vagyunk az emésztésünknek, a pénzünknek, a világi hívságoknak, csak éppen nem vagyunk tudatában magának az életnek.

Minduntalan téves dolgokra törekszünk: aggódva próbálunk megszabadulni az aggályainktól, és értelmetlenségek kergetésével próbálunk elfutni az értelmetlenség elől; miközben annak az egyszerű gyakorlatnak a segítségével, hogy időről időre halottnak képzeljük magunkat – hiszen meg is halhatunk bármely pillanatban –, szert tehetnénk arra a titkos gondtalanságra, amely minden eleven öröm ugródeszkája.

Próbáljunk meg úgy tekinteni magunkra, mintha valami elképzelhetetlen távolságból, valami isten háta mögötti helyről hajított volna ide bennünket a vakszerencse. Nézzünk körül, vessünk számot a környezetünkkel és a helyzettel, amelyben vagyunk éppen. Mi az, ami a legrosszabb esetben történhet velünk? Annyi csak, hogy visszakerülünk oda, ahonnan érkezünk.

Persze, valaki erre azt válaszolhatja: „Igen ám, csak hogy én az élettől szenvedek, és nem a haláltól!” Nem, ez tévedés. Valójában nem az életünk okozza a fájdalmakat, hanem az életünk *eseményei*. És a megátalkodottságunk, hogy nem akarjuk meglátni a fáktól az erdőt. Érthető, ha a halálunkat kívánjuk, amikor pusztító bosszúságok kínoznak bennünket örökkön örökké. Tudnunk kell azonban, hogy a bosszúságok sora nem maga az élet. Mi több, azt mondhatnám, hogy az ilyenkor megkívánt halálnak sokkal több köze van az élethez. A halál ugyanis, ellentétben ezekkel a dolgokkal, valóban az élet részét képezi, az élet örök *másik oldala*.

Amire szükségünk van, és amit ha egy kicsi kis képzelőerővel is rendelkezünk, mindannyian meg is kaphatunk, az nem más, mint a *megélt halál* által nyújtott nagyszerű megmenekülés és megszabadulás. Ha tényleg meghalnánk, eltörpülnének mindazok a dolgok, amelyek bosszantanak bennünket. Velünk együtt a szeretteink is meghalnának, vagy ha nem, valahogy akkor is boldogulnának. Ha majd legközelebb gyengélkedünk, vagy ha a házbérért jön a pénzbeszedő, vagy ha porba tiporják az önérzetünket, vagy ha a migrénünk kiújul és ismét fájni kezd a fejünk, vagy ha úgy érezzük, egész napos munkánk mit sem ér: *végezzünk magunkkal!* Ez a lehető legjobb, amit tehetünk. Öljük meg magunkat *képzeltben*. És miután meghaltunk, és egy csésze gőzölgő kávé vagy tea kerül az asztalra – még ha hitelbe kapjuk is –, megadatik számunkra a csodás kiváltság, hogy egyszer csak *életre kelhetünk*, mélyen felsóhajtva a megkönnyebbüléstől.

Fel sem tudjuk fogni, hogy közülünk még a legnyomorultabbakat is milyen temérdek kibúvó és mentesítő lehetőség választja el attól, hogy szegénysorba kényszerüljön.

Életünk aggodalommal teli jelenetei során idézzük eszünkbe, hogy a semmiből, a nemlét végtelen tartományaiból hajítottak ide bennünket; és számos hasonló jelenet

után nem a szegényház és nem az utca, hanem – minden valószínűség szerint – ugyanez a semmi, ugyanez a nemlét vár majd ránk. Különös azonban, hogy nem is a legszegényebbek, az egyik napról a másikra élők szenvednek a legtöbbet az aggodalmaskodástól vagy a hiábavalóságtól, hanem éppen mi, a középosztály tagjai, akiket pedig annyiféle menedék, gát és védőkorlát választ el az éhezéstől.

Az úgynevezett gyakorlati emberek – akik többnyire a legtökkelütöttebb idioták – szokták bizonygatni, hogy ha valamivel keményebben dolgoznánk, aligha lenne időnk bosszankodni. Így igaz; és ekkor nem lenne időnk arra sem, hogy éljünk! Isten óvjon bennünket a gyakorlati emberek végtelen bölcsességétől!

Nem keményebben kell dolgoznunk, hanem éppen ellenkezőleg, gyakrabban kell szünetet tartanunk munka közben. Merüljünk el a gondolatainkban, merüljünk el a képzeletünkben és idézzük eszünkbe: „A munkaidő hamarosan véget ér, elnyúlok majd otthon a karosszékemben, és hálát adva a sorsnak a teámat kortyolgom.”

Nem árt, ha belefáradva a munkába – és *minden* munkába, néha még a „szerelem munkájába” is, ahogy Homérosz nevezi, bele lehet fáradni –, felidézzük magunkban a sors által engedélyezett kellemes pillanatok: egy csésze teát például, vagy egy gőzölgő kávét, egy pohár sört, az üdögélést a kandalló mellett vagy egy napsütötte padon, vagy pedig azt a hihetetlen megkönnyebbülést, amikor a nap végén állunkig húzhatjuk a takarót és fejünket a párnába süllyesztjük. Hiszen valljuk csak be, életünk azoktól a pillanatoktól válik igazán értékessé, amelyek során munkánk közben váratlanul és látszólag minden ok nélkül tör ránk a megmagyarázhatatlan boldogság, és szinte beleborzongunk nyomban.

Ha ezek a pillanatok minden körmönfont ügyeskedésünk ellenére is ritkán lepnek meg bennünket, a legjobban talán úgy helyettesíthetjük őket, ha tudatosan felidézzük magunkban – márpedig ez *csakis* rajtunk áll – a fásasztó munkától való szabadulást, azokat a perceket, amikor már a teánkat vagy kávénkát fogjuk kortyolgatni, vagy békésen pipázgatunk, vagy majd amikor magunkra húzzuk a takarót, és a halál hűgának mézédés ölelését hívjuk.

Ezt persze nem úgy értem, hogy ha szert tettünk a bosszúságok kezelésének efféle módjára, és a kavargó felszín alá merülve nagyobb összefüggésben tudjuk szemlélni a dolgokat, akkor többé már nem kell gyakorlati lépéseket is tennünk a nehézségek legyőzésére. Úgy gondolom inkább, hogy még akkor is, amikor a problémáinkkal foglalkozunk, amikor éppen velük pepecselünk és terveket szövögetünk a megoldásukra, még ekkor is tanácsos időről időre eszünkbe idézni, hogy a legrosszabb esetben is lesz valahogy, és nem fog összedőlni a világ.

Tegyünk meg minden gyakorlati lépést, amit csak tudunk, de elfoglaltságaink közepette se szakítsuk meg soha a kapcsolatot az abszolút gondtalanság külön mennyországaival, ugyanis éppen ez a leglényegesebb eleme a valódi életnek és a valódi halálnak. Ez persze sokkal könnyebben megy a férfiaknak, mint a nőknek; másrészt viszont, mivel a nők sokkal több minden felett aggodalmaskodnak *egyszerre*, ennek következtében soha nem tud rajtuk olyan mértékben elhatalmasodni a megszállottság egy-egy konkrét gonddal kapcsolatban, mint a férfiak esetében, akik hajlamosak az ilyesmit túlfokozni a képzeletükben.

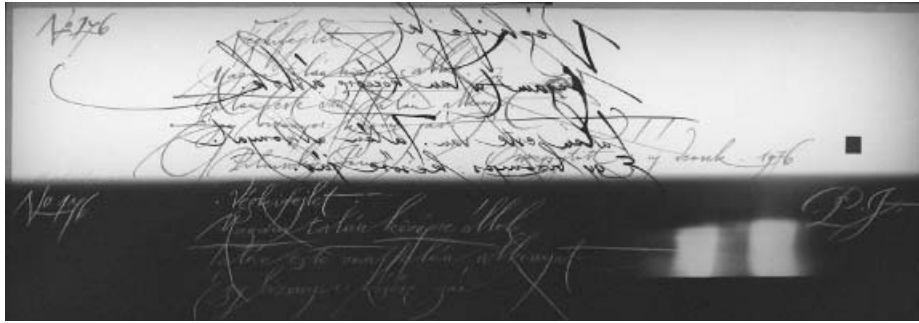
Az aggodalmak egyik fajtájával egyöntetűen kurtán, egy határozott lelki gesztussal kell leszámolnunk. A mások rólunk alkotott véleményére gondolok.

Azokat az érzékeny embereket, akik rögeszmésen ügyelnek arra, hogy mások szeresék és tiszteljék őket, azzal verte meg a sorsuk, hogy valamiféle balszerencsés Macbethként állandóan mások „arany megbecsülését”⁷ kívánják. Akik ilyesmitől szoronganak, azoknak egy erőteljes, kemény, megsemmisítő szellemi mozdulattal arra kell kényszeríteniük magukat, hogy nézzenek szembe a rideg és durva valósággal, amely szerint mindannyian a legteljesebb mértékben magunkra vagyunk hagyatva, és a viselkedésünk végső bírója is csak mi magunk lehetünk. Másrészt pedig nem árt belátni aényt, hogy a barátaink sokkal kevesebbet foglalkoznak velünk, akár jó, akár rossz értelemben, mint azt mi hajlamosak vagyunk képzelni.

Amikor majd merészen és határozottan a saját utunkat kezdjük járni, meglepődve fogjuk tapasztalni, hogy milyen készséggel fogadják el a többiek a makacs függetlenségünket és a közömbösségünket a véleményünkkel szemben.

Tévedés ugyanis azt hinni, hogy a barátaink folyton csak ránk gondolnak, akár a javunkra, akár ellenünkre. Hiszen már abból is, hogy mi magunk mennyit gondolunk rájuk, tudnunk kellene, hogy ők szintén túlon túl bele vannak temetkezve a saját ügyeikbe, és csupán néha-néha gondolnak ránk, akár jó, akár rossz érzéssel.

⁷ Szabó Lőrinc fordítása.

A mások véleményére való túlzott érzékenység a nemes lelkek egyik „utolsó gyengesége”, ugyanakkor viszont a véget nem érő álszenteskedések szülőanyja is egyben. Tegyük meg hát azt az elsodró, megsemmisítő, mindent felforgató szellemi gesztust, amellyel saját magunkat nevezzük ki a tetteink kizárólagos bírójává.

Ezzel nem azt állítom, hogy a férfi nem teszi bölcsen, ha fejet hajt asszonya gyakorlati kívánságai előtt; azonban még övele kapcsolatban is tudnunk kell, hogy amennyiben szeretnénk megőrizni a lelki békénket, helyesen tesszük, ha a boldogságunkat nem az ő rólunk alkotott véleményére alapozzuk. Senki más véleményétől ne tegyük függővé boldogságunkat, bízzuk egyedül a saját lelkiismeretünkre. És ahogy már számtalanszor említettem, szert kell tennünk egy afféle „alsóbb” lelkiismeretre, amely figyelmeztet arra, hogy bizonyos esetben helyes *szántszándékkal* rosszat tenni; éppúgy, ahogy más esetben szánt szándékkal teszünk valami jót.

Mindeddig a tevékeny órák és a kikapcsolódásra szánt órák boldogságát egyaránt megkeserítő gondokkal és bajokkal foglalkoztunk. Ezek után viszont elkerülhetetlen, hogy szembenézzünk azzal az alattomos, kifinomult ellenséggel, amely időről időre ránk telepszik, és mindent megfoszt eredeti kedélyességétől, ez pedig nem más, mint az értelmetlenség megfoghatatlan érzése, a természet és az élet hiábavalóságának, saját feleslegességünknek homályos érzete.

Egy afféle „machiavellista” kézikönyvnek, mint amilyen ez is, a bennünket gyöttrő számos démon leküzdéséhez nem elég egyetlen módszert ajánlania. Némely démon elől bizonyára a legjobb elszökni; a legszörnyűbb démonoktól pedig egyedül a halálhoz hasonlóan végérvényes szökéssel szabadulhatunk: vagyis ha maradéktalanul kitöröljük magunkból mindazt, amire örülnék lenné emlékezni. Ami azonban az Értelmetlenség Démonát illeti, a szembeszegülés egyik legádázabb módja – noha minden áldozat más-más fegyvert próbál bevetni ellene – a következő: kellő elszántsággal vonuljunk vissza a közvetlen környezetünkből, szedjük össze minden bátorságunkat, akár egy ugrásra készülő vad, majd pedig egy visszavonhatatlan lelki szökkenéssel, akárcsak az elrugaszködő vadállat, vessük bele magunkat a bennünket mindenfelől körülölelő Kozmosz roppant gömbölyűségébe. Mindeközben az elfáradt, életunt testünk teljesen mozdulatlan marad. A lelkünk viszont – „mint gyermek az anyaméhből, mint szellem a síri mélyből”⁸ – felszökken, beleveti magát a keményen ellenálló ívek, szögek, síkok és formák közé, a mindent körülvevő színek szürke vagy ragyogó, tompa vagy virító forgatagába; elmerül a körülötte levő emberek arcában és testében, a mindent magába burkoló légkörben, a mindent megtartó föld sűrű testében, majd tovább haladva, minden keresztül és mindenek felett, a csillagok közti tér egyre távolodó homorúságában és elgondolhatatlan ürességében.

Ez a kozmikus ugrás ezen a ponton még nem érhet véget. A csillagrendszerek közötti végső fekete öbölbe érkezve egyszerre a *hamis végtelenség* szellemi küszöbénél találjuk magunkat, annak a körívekből és roppant terekből álló matematikai végtelenségnek a küszöbénél, amely a tényleges életköreink peremét és a körülötte levő senki földjét képezi. És csak itt, ezen a ponton tudjuk végül torkon ragadni az *ésszerűség örületét*, ezt a veszedelmes vipérát, amely az értelmetlenség és a hiábavalóság érzete miatti gyötrelmeink legfőbb okozója.

Ezzel a gondolkodás végső határához érteztünk, ahhoz a ponthoz, amelyen az emberi tudat nem lehet túl anélkül, hogy *meghasadna*. Testünk egyetlen mozdulata nélkül jutotunk el idáig, keresztül lépve minden akadályon: ha odabent voltunk a szobában, áthatoltunk a falakon, ha odakint voltunk a szabadban, átkeltünk a mindent körülvevő tereken.

És mi az, amire ezen a ponton jutunk? Nem más, mint hogy megtapasztaljuk: elménk legmélyén van egy nehezen megragadható, mégis lényegi rész, amely valami-

⁸ Shelley: A felhő.

képpen az elme alapját alkotja, és amely képes arra, hogy megidézze a gondolkodásnak eme legvégső határát – mégpedig úgy, hogy mindeközben ő maga *kívül tud maradni azon, amit megidéz*. Ez az elmebeli sorompó az, ami a hiábavalóság érzését okozza; sőt nem más ez, mint maga a hiábavalóság. Ebből fakad a természet, a világ, az élet értelmetlensége, és ez jelenti a legfőbb ellenfelet abban a drámai küzdelemben, amelyet önmagunk megvalósításáért folytatunk. Most viszont, középpontunkból kiindulva a világunk végső határáig megtett belső utazásunk révén belátjuk: elménk mind a középpontot, mind pedig a végső határokat magába foglalja. Részai vagyunk a világban található dolgok rendszerének, egyszersmind azonban függetlenek is vagyunk tőle. Belevetve magunkat a legvégső értelmetlenségbe, már át is jutottunk a túlsó partra, ahol az értelmetlenség bénító érzéséről kiderül: nem más ez, mint értelmünk elkerülhetetlen visszahőkölése, mivel az épsége veszélybe került. Ugyanakkor viszont a végső határokkal szembesülve arra is rádöbbenünk, hogy ez a visszahőkölés szintén *bennünk* történt, nem a teljes lényünk torpant meg, hanem csak valamely részünk. A logika árult el bennünket, elménknél ez a borzalmas és tébolyító képessége, amely mintha egyedül azért fejlődött volna ki, hogy az értelmetlenségeket számba vegye, hiszen csak a paradoxonok hozzák működésbe.

Ha az elmét ily módon sarokba szorítja egyfelől a világegyetem, amelyet értelmetlennek bélyegez, másfelől pedig az énje, amely önmagát nyilvánítja értelmetlennek, akkor nem kell mást tennie, mint lázadását addig fokoznia, míg nem a végső határokat ostromolja; és ekkor kiderül, hogy ezeknek a határoknak *a pusztá felismerésével* már kívül is helyezte rajtuk önmagát.

Egy teljesen értelmetlen elme egy tökéletesen értelmetlen világegyetemben képtelen lenne arra, hogy felismerje az értelmetlenséget. Az igazi értelmetlenség nem lehet tudatában az értelmetlenségnek. Azért taszíthat bennünket ez a dolog kétségbeesésbe, mert *nem* vagyunk azonosak vele.

Nem a boldogságra irányuló törekvésünk a téves, hanem az az elképzelés, amely szerint a boldogságot valahol magunkon kívül kell keresnünk.

Az örömök jönnek és mennek, vaktában és véletlenszerűn, mivel ezek valóban rajtunk kívül álló dolgoktól függenek; a boldogság azonban nem rajtunk kívül álló dolgok eredménye. A boldogság bennünk születik meg, mi magunk tápláljuk; mint lélegzet a fagyos levegőben, úgy emelkedik fel a végzetten való küzdelmeinkből. Nem arra születünk, hogy boldogok legyünk. Arra születünk, hogy küzdjünk a boldogságért. Életünk gyönyörök közt fakad, de fájdalmak közt jövünk a világra. Fájdalom vesz körül bennünket, és szerencsések lehetünk, ha fájdalom nélkül jön majd el a vég. Lényünk legmélyén azonban rejtezik egy szent forrás, amelynek medréből elszánt akarattal eltakaríthatjuk a hordalékot, amely eltorlaszolja az élet vizének áradását.

A boldogság titkát nem az őrzi, amit megszereztünk, és nem az, amit elértünk, nem a mások véleményében rejlik, és nem a reményben vagy az elismerésben, a boldogság titka nem a szerelemben, nem az égen innen és nem az égen túl található. Egyedül és csakis bennünk van, mi magunkban.

Ki tudná megragadni a boldogság lényegét? Némely ember élete tragédiák sorozatának tűnik, mégis vele van a boldogság. Mások látszatra mindennel rendelkeznek, ami az eléréséhez kellene, és mégis elkerüli őket.

Vannak, akiknek az élete gyönyörűségek és örömök egész sorozata között telik, és sohasem voltak, nem is lesznek boldogok.

És vannak félresikerültek, bitangok, félnótások és fajankók, tökkelütöttek, ágrólszadkadtak, nincstelenek és csenevészek, akiknek lelkéből, bármerre fordul is a sorsuk, mindennek ellenére tiszta és legyőzhetetlen derű árad.

Nagy misztérium ez. Egyvalamiben azonban biztosak lehetünk: nincs olyan földi halandó, akinek a lényéből hiányozna ennek az isteni elemnek a forrása. A kérdés csupán az, kellően elszántuk-e akaratainkat ahhoz, hogy elővarázzoljuk magunkból.

Szeretni, gyűlölni, birtokolni mindenki tud; önsajnálatra, öngyűlöletre, önimádatra bárki képes; önzésre vagy önzetlenségre akárki alkalmas. Mindezek mögött azonban létezik *valami más* is. Lényünk legmélyén van egy különös fogékonyság az élet és a halál misztériumai iránt, és ez a fogékonyság elpusztíthatatlanul ott van minden szomorúság és bánat, minden fájdalom és csalódás, minden gyötrelem és hiábavalóság felszíne alatt.

És a döbbenetes ebben a fogékonyságban az, hogy nem függ sem a szeretettől, sem az örömtől, sem a reménytől, és ha hűek maradunk önmagunkhoz, dacolva minden ésszerűséggel, elkísér bennünket egészen az utolsó percig.

Czuppon Anett és Danyi Zoltán fordítása

A szépség nyomában

*A rózsá a kert pompája,
Királyok és szerelem virága,
A hódolat és nász mámorító vágyakozása.*

Thomas Campion

Régi rózsák a kertben

Kora tavasztól kezdve figyelemmel kísérjük kedvenc virágaink rügyfakadását. Lelkesen szemléljük a hóvirágokat, melyekből hat különböző fajtát ültetünk, hogy meghosszabbítsuk virágzási időszakukat. Aztán ott van még a sárga nárcisz – mert melyik virág is lehetne a tavasz igazi hírnöke? – és a tulipán, amely kétszer annyi erőt sugároz, amikor a napsugár visszaverődik gazdag színpompában úszó virágkelyheiről. És persze ne feledkezzünk meg a ragyogó, kristályos íriszekekről sem. Az év minden új virága egyre gazdagabb szín- és fajtaválasztékban pompázik. A virágzó cseresznyefák és vadalmák a május előfutárai. A téli álmából hirtelen ébredő aranyvesszőről (*Forsythia*) áttérünk a bangita (*Viburnum carlesii*) édes illatára, és mielőtt végképp hatalmába kerít bennünket az érzékek birodalma – kerti utazásunkat megkoronázva –, a rododendronok népes családja felé vesszük utunkat. Az egész kert színpompában és illatárban fürdik.

Minden évben izgatottan várom, hogy kedvenc virágaim életre keljenek, s közülük is a rózsák jelentik számomra a legtöbbet. Páratlan szépségével a rózsá – a finomabb virágú halvány-sárga fajtáktól a skót rózsákon és a falakra felfutó Cherokee- és Banksia-rózsákon át egészen az őszi virágokig – igazán elbűvölő. A virágok iránti vonzalmunkra ráébredve elkápráztatnak minket a floribundarózsák és az előkelő hibrid tearózsák törekeny virágai. Érzékeink nyitottabbá válnak, és hatalmukba kerítik egy kifinomult és nemes korszak tökéletes rózsáit. A modern rózsák mellett visszatérhetünk az eredeti fajok elragadó kelleméhez is. Egy biztos, a rózsák közt mindenki megtalálja az ízlésének leginkább megfelelőt.

A rózsák a „teljesség” impozáns képviselői. Ha a megfelelő fajtákat telepítjük és jól gondozzuk őket, duzzadnak az energiától. A levelek sűrűjéből előbukkanó gömbölyded virágok üdítő kontrasztot alkotnak. A szirmok buja szerkezete selyemtapintású, a bimbók pedig fenséges illatot árasztanak. A rózsá külleme és tulajdonságai kifogástalanok, nem csoda, ha a századok során a kertészek kedvenc növényévé vált. Figyeljünk csak M. Cochet-Cochet megállapítására: szerinte „a rózsá a legfontosabb bokor, amelyet a kert díszítésére használnak”.

A derék francia műkertész dicsőítő szavai némi kiegészítésre szorulnak. A rózsák minden bizonnyal napjaink legkedveltebb virágot hozó bokros növényei, de néhány kivételtől eltekintve a kertek szerkezeti felépítésében mégsem meghatározóak. Az örökzöldek adott helyen, adott talajban jól fejlődnek. A rózsák leginkább az előkert színes forgatagába illenek; farönkök, sövénykerítések és hosszú gyalogút menti árokpártok befuttatására kiválóan alkalmas növények. Minél közelebb kerülnek hozzánk, annál jobban megragadják érzékeinket. A japán rózsá

és a hibrid „Nevada” a téli levélhullatástól eltekintve dús virágzású bokrok. A kertben az ágyások közepébe szokták helyezni őket, hogy alapvetően meghatározzák a virágágyak és ágyaszegélyek elrendezését. A legtöbb rózsafaj törekeny és keces, ami sokakat arra ösztönöz, hogy az épületektől távol, előnyösebb helyre rakják őket. A modern és a régi kertészetek rózsáit fal, ösvény vagy sövénykerítés társaságában érdemes alkalmazni. Ha a fal a híres szürke Cotswold-kőből épül, vagy magyal, puszpáng és közönséges bükk keverékéből ültetik a sövényt, a kontraszt egyszerűen nagyszerű. A Gloucestershire-i Hidcote-birtokon tett látogatás bizonyára meggyőzőné a leendő sövényültetőket arról, hogy a bokrok vegyes ültetésével mindezt maguk is könnyedén megvalósíthatják. A kevésbé szabályos sövény-sor számára a rózsák számos értékes fajtát kínálnak.

Nem kétséges, hogy az olyan kert, amelyet egyféle talajtakaró növény borít, egy idő után még a lelkes gyűjtők számára is unalmassá válik. Természetesen jogunkban áll azt tenni kertünkkel, amit szeretnénk, mégis nagyon figyeljünk oda a régi rózsák telepítésére. Őt és fél méter távolságból a régi rózsák színe és levélmintázata elképesztő benyomást kelt, távolabbról szemlélve viszont a kicsiny levelek és a sokszínű virágok tarka képet eredményeznek. Szükséges tehát, hogy más virágfajtákkal és levélmintázatokkal megteremtsük a megfelelő kontrasztot. A gyűszűvirág, illetve ennek fehér és közönséges vadon termő fajtái, vagy néhány sutton-i kankalin a sötét bíborvörös régi rózsafajták mellé helyezve sikerrel eléri a kívánt hatást. A tüskék alakja tökéletes kontrasztot teremt, míg a színek vidáman harmonizálnak. A fehér liliumot (*Lilium candidum*), a világos színekben pompázó keces kerti szarkalábat és a keleti fekvésű területek magas szárú íriszeit is előszeretettel használom. A levél és a virágszirmok feltűnő kontrasztja kellő hangsúlyt és lendületet biztosít. A dalmát nőszirom (*Iris pallida*), a sásboskor (*Sisyrinchium striatum*), az óriás iringó (*Eryngium giganteum*), az ezüstszirom kétgyári tengeri iringó, a közönséges kerti zsálya és a bordó levelű orvosi zsálya, az egyedülálló hamvas árnyéklilium (*Hosta sieboldiana*), a gyapjas tisztessű (*Stachys byzantina*), és a ciprusfű (*Santolina pinnata neapolitana* és *chamaecyparissus*) tündöklő növények, amelyek régi rózsákkal vegyes ültetésre és kiváló aljzatnövényzet telepítésére alkalmasak. A ciprusfű (*Santolina*) arany-sárga virágai nem teszik tönkre az összbenyomást, ha februárban visszavágjuk őket. Feltűnő sarkokba, főként a kikövezett gyalogutak előtti térbe a *Bergenia* bizonyul a legjobb választásnak, hiszen széles, borszerű sötétzöld levelek remekül illenek a kövek tömörségét sugárzó hangulatához.

Ezek a növények harmonikus egésszé kovácsolják össze a levelek és virágok egyébként nagyon is kusza

tömegét. A rózsák és a különböző fehér virágok együttes használatát azonban ne vigyük túlzásba. A visszafogott hatás érdekében ültethetünk gyűszűvirágot, íriszt (*Iris orientalis*), és ráadásképpen pompás jezsáment (*Philadelphus*). A virágok széles választékban beszerezhetők: a fél, illetve egy méter magas bokroktól egészen a négy és fél, öt méter magas óriásokig. Édes aromájuk a rózsáéval együtt mindent beborít egy nyugodt nyári estén. A szegfű, a fehér vízparti nőszirm és más fajok sokasága a legjobbkor bűvöl el bennünket mesés szép látványával. A szegfűk közül a rengeteg színárnyalatban létező magról nevelt kerti fajta a legideálisabb, amelyre rábukkanhatunk a skót felvidéki hibridfajtákban. A fehér virágok kiemelik a vörös színeket, és gazdagítják a rózsaszín rózsák színvilágát, míg a halványlila harangvirág (*Campanula lactiflora*) kissé visszafogott hatást kölcsönöz a rózsaszín rózsáknak. A lágyszőrű palástfü (*Alchemilla mollis*) csillag alakú virágai, bársonyos levelei és a toszkán rózsza közt hasonló a viszony, körülöttük azonban visszafogott kerti légkör uralkodik. A törekeny egynyári növények és közönséges százsorszepek gyakran képezik egy átlagos ágysegély meghatározó részét, bár talán jobb lenne szakítani ezzel a gyakorlattal.

Régi rózsáim mellé szívesen telepítek más növényeket, nem szeretem ugyanis, ha egyedül árválkodnak az ágyásokban. Egymagukban is szemet gyönyörködtető módon fejlődnek, de a virágok és levelek színes egyvelege sokkal fennköltebb. Ahhoz, hogy a nyár derekán is édeni hangulat uralkodjon kertünkben, olyan növényeket érdemes ültetni, melyek különböző időpontokban virágoznak. Ha a tavaszi virághagymákat megfelelően csoportosítjuk, és késő nyáron újabb növényeket ültetünk melléjük, mint például jácintot, szerelemvirágot (*Agapanthus campanulatus*), „aranykard” pálmaliliomot (*Yucca flaccida*) és fényes szélű pálmaliliomot (*Yucca filamentosa*), a figyelem egész évben garantáltan kertünk felé fog irányulni. Robosztusabb rózsafajtáimon kívül most ültettem néhány szívós kis olasz iszalagot (*Clematis viticella*) is. Minden év februárjában ajánlott megmetszeni ezeket a növényeket, hogy késő július–augusztusban a fuksziákkal és a szerelemvirágokkal együtt bíbor- mályva- és fehér színben ragyogó lombzatot alkossanak. A régi rózsákat tehát szívből ajánlom más növényekkel közösen telepíteni, hogy áprilistól októberig élénk színfoltként gazdagítsák kertünket.

Rose Kingsley a *Rose and Rose-growing* (Rózsza és rózsatermesztés, 1908.) című munkájában hozzáértően fogalmazza meg ezzel kapcsolatos véleményét:

A káposztarózsa, a moharózsza, a bársonyrózsa és a damaszkuszi rózsza jól mutat a régi stílusú vegyes ágysegélyben, a gyalogút mentén a konyhakertben, ahol a sárga violák, a sárga nárciszok és a polyantha rózsák elnyílását követően, a liliomokkal, szegfűkkel és violákkal egyidőben virágznak. Az elbűvölő, apró és illatos növények az egész kert felépítését meghatározzák.

Az egyes növények régi rózsákkal vegyes ültetése különleges téma. Fejtetésemet *An English Rose Garden* (Egy angol rózsakert) című pazarul illusztrált könyvemben tovább boncolgatom. A mű 1991-ben jelent meg Londonban. Az Egyesült Államokban, New Yorkban *The Art of Gardening with Roses* (A rózsakertészkedés művészete) címen 1991-ben került forgalomba.

A rózsza századokon át művészi ábrázolások és különböző tárgyak díszítő motívumaként funkcionált. A régi vallásos képeken sok esetben az adott rózsafajtáról alkotott általános elképzelést ábrázolták. A fajokat azonban akkor ismerhetjük fel könnyedén, ha átérezzük a kor hangulatát, amelyben a virágok szépségét valóban egyedülállóan tekintették. Ez a megállapítás leginkább a 17–18. századi Németalföldre vonatkozik, ahol a virágfestészet ekkor indult el hódító útjára.

A hollandusok ebben az időben nagy befolyással bírtak. A legyőzhetetlennek hitt Armada 1588. évi vereségével és a spanyol iga elleni holland lázadás során Spanyolország nagyhatalmi pozíciója meggyengült. Ezt követően Anglia és Hollandia versengett tovább a tengerek feletti kizárólagos hatalom és ellenőrzés megszerzéséért. A hollandok szívében erősödött a nemzeti érzés, így nem csoda, ha a művészeti ágak is virágkorukat élték. A Németalföldön végigsöprő tulipánmánia a hollandok virágok iránti lelkesedését jelezte. Festőművészeik sok régi kedvelt virágot megörökítettek. A különleges mintázatú tulipánok, a rózsák (a duplavirágú jácint, a duplavirágú kerti mák, a bazsarózsa, a boglárka, a liliom, a hibiszkusz, a császárszakáll és a mályvarózsa) gyümölcsökkel, rovarokkal és madárfészekkel együtt rendkívüli változatosságot vittek a témában valaha festett képekbe.

Európa-szerte múzeumok, magángyűjtemények és kereskedők tulajdonát régi virágfestmények százai gazdagítják. Közülük rengeteg Nagy-Britannia berkein belül található. A Királyi Szépművészeti Akadémián 1952-ben, 1953-ban és 1954-ben megrendezett holland és flamand kiállítás keretei közt számos festményt megtekinthetett a közönség. A bemutatott képek többségét a 17. században festették. A tárlatlátogatás során jómagam a tiszteletbeli Henry R. Broughton őrnagy tulajdonát képező fantasztikus gyűjtemény megtekintését részesítettem előnyben, amely jelenleg a cambridge-i Fitzwilliam Múzeumban látható. 18–19. századi alkotások is helyet kaptak a gyűjteményben, de mégis kétségtelen, hogy a 17. század tekinthető a virágművészet legcsodálatosabb időszakának.

Hollandiában az aprólékosan kidolgozott virágábrázolásaival Jan van Huysum (1682–1749) messze kimagasló művésztársai közül. Áttetsző virágszirmai művészien tökéletes alkotások. Az enyhe túlzásnak tűnő kijelentés, hogy „virágai annyira valódinak látszanak, hogy az ember úgy érzi, bármikor levelehetné őket a festővászonról”, elcsépeltnek hangzik ugyan, mégis igaz. Munkássága a század virágfestészetében a legkiemelkedőbb, miközben más híres egyéniségek is kibontakoztatták szárnyaló tehetségüket. Közéjük tartozik Jan Brueghel (1568–1625), a virágfestészet legelső képviselője; Balthazar van der Ast (1590–1656), Ambrosius Bosschaert II (1612–1645), Jan de Heem (1606–1684), Jacob Marrell (1614–1681), Simon Verelst (1644–1721), akit csodálatos fényhatásai és visszafogott színhasználata tett ismertté; Rachel Ruysch (1664–1750), Jacob van Walscapelle, aki 1667 és 1716 között készítette képeit, és Jan van Os (1744–1808).

Flandriában további kiváló személyiségek gazdagítják a repertoárt. Bár a nemzeti függetlenséget csak később sikerült kivívni, a reneszánsz széles körű terjedése önmagában is felerősítette a nemzeti érzéseket. Roelandt Savery (1576–1639), Daniel Seghers (1590–1661), Jacob

Jordaens (1593–1678) és Nicolaes Verendael (1640–1691) néhány név, amely majdnem olyan híres, mint a holland művészarsaké.

Mély tartalmú, apró részletekre is kitérő könyvében (*The Art of Botanical Illustration – A növénytani illusztráció művészete*) Wilfrid Blunt elbeszéli, hogy van Huysum halála után Gerard van Spaendonck és mások hogyan viték tovább a hagyományt. Spaendonck tanítványa, Pierre-Joseph Redouté festészetében a szikra újra lángra kapott, de a kiváló mester munkásságát nem sikerült felülmúlni.

A virágművészet efféle dicsőítése semmilyen más formában nem jelent meg újra, bár néhány festőművész később is kivételes műveket alkotott. Közéjük tartozik például Henri Fantin-Latour (1836–1904) neves francia férfi, aki nagyon szerette vászonra vitti virágait összezsúfolva elrendezni az edényekben. A virágok ezáltal teljesen összehérszélődtek, de festményeit mégis a könnyed, szinte légies ecsetkezelésnek köszönhetően a természetes légység járja át. Rózsáiban a tearózsák és a Noisette-ek korai változata felismerhető ugyan, de nem érzem magam kompetensnek a fajták megállapításában. Azt találgattam, hogy néhány halványrózsaszín telt virágú rózsza a „Souvenir de la Malmaison”, vagy inkább a festője után elnevezett rózsza, a „Fantin-Latour” lehetett.

A már említett kiállításokon kívül a londoni Nemzeti Galériában is megtekinthető a holland és flamand művészet néhány impozáns remekműve. Fantin-Latour kompozíciói Londonban és az oxfordi Ashmolean Múzeumban is fellelhetők. A tárlatlátogatások mellett Ralph Warner köteté, a *Dutch and Flemish Fruit and Flower Painters of the Seventeenth and Eighteenth Centuries* (A 17–18. század holland és flamand gyümölcs- és virágfestői) gazdagon illusztrált betekintést enged a témába. Jómagam Colonel Maurice H. Grant *Flower Painting through the Centuries* (Századok virágfestészete) című könyvét is olvastam. A korlátozott példányszámban megjelent kötet Broughton őrnagy kollekcióját veszi nyilvántartásba. Az Ashmolean Múzeum szintén kiadott egy kötetet az ott található festmények illusztrálása céljából (*A Catalogue of Dutch and Flemish Still-life Pictures in the Ashmolean Museum, Oxford – Az oxfordi Ashmolean Múzeum holland és flamand csendéleteinek katalógusa*). Számos egyéb kötet is napvilágot látott, de e szűkös keretek közt a fent említett munkákat találtam a leghasznosabb olvasmánynak a témában. Fényképeken keresztül is mély benyomást gyakorolnak ránk a festmények, de eredeti színösszeállításban még élvezetesebb megcsodálni őket.

A németalföldi festőkhöz visszatérve: úgy tűnik, bevett dolognak számított akkoriban a virágok közül csak bizonyos fajtákat lefesteni. Sok olyan festmény készült, amelyen a szokásostól eltérő növények láthatók, de többnyire ugyanazok a virágok tűnnek fel újra és újra. Ez a megállapítás természetesen a rózsákra is vonatkozik.

A rózsák közül a százsziromú rózsát (*Rosa centifolia*) előszeretettel ábrázolták, ezért szép számban készültek róla képek. Verelst és Verendael például félig kinyílt életteli virágként festette meg, míg a képek közt – amiket láttam – egyedül van Aelst ábrázolta a teljesen kinyílt virágot úgy, hogy a festményen annak csupán a negyede látható. A félig kinyílt virágok kecses hajladozása a festmény kissé háttérbe húzódó központi elemét alkotja. Nem meglepő, hogy a százsziromú rózsza első számú kedvencnek számított. Népszerűségét holland gyökereinek is

köszönhette. Gyakran ez volt az egyedüli virág, amely a festmények gyümölcsdíszítését kiegészítette, és a hihetetlenül áttetsző szőlőszemekkel és cseresznyékkal közös kompozícióban összeforva megörökítették ezt a túlságosan is élethű frissességet. A rózsaszirmok mellett a levelei is terjedelmesek és kissé cakkosak, s ez a tény további teret engedett a festők fantáziájának.

Van Huysum, Walscapelle és mások gyakran ábrázoltak egy nagy fehér rózsát, amelyet – hasonló formája és levélmintája alapján – a százsziromú rózsza egyik változatának (*Rosa centifolia* ‚Unique Blanche’) vélek. Mivel ez a rózsafajta egészen 1778-ig egy feljegyzésben sem szerepel, megállapításom valószínűleg mégsem helytálló. Későbbi művészek munkái közt láttam néhány képet, amelyen minden kétséget kizáróan ez a rózsafajta virít. A híres holland festő, Arnoldus Bloemers (1792–1844) és Johann Christian Roedig (1751–1802) csendéletei közt is rábukkanhatunk néhányra. A fehér virágsziromok vöröses szegélye kivehető a képeken, amely napos időben magán a növényen szabad szemmel is látható. Elképzelhető, hogy korábban létezett egy másik, ‚White Provence’-nek nevezett fehér rózsza is, de nem valószínű, hogy a korai képeken ezt örökítették meg. Ezek a százsziromú példányok rövid életűnek bizonyultak akkoriban, és nem váltak széles körben ismertté.

Feltételezhetjük tehát, hogy a régi festményeken kivehető duplavirágú fehér rózsza nem más, mint a *Rosa Alba* ‚Maxima’. A csendéletek egy részén a frissen nyíló virágok szirma krémszínű, míg másokon a halvány szirmokat egy százsziromú rózsához hasonló fajttal pótolták.

Egyszer előfordult velem, hogy egy virágkompozíciót megörökítő festményen láttam egy rózsát, mely talán parlagi rózsza (*Rosa gallica*), illetve ennek egy változata, a patikusrózsza (*Rosa gallica officinalis*), azaz ecetrózsza vagy káposzta rózsza lehetett. A képet Marcellus festette, és jelenleg Broughton őrnagy tulajdonát képezi. A *Rosa gallica* ‚Versicolor’ számos művészt meghihletett, név szerint Baptiste, Denysz és Hardime 17. századi festőket, illetve a már említett Verelst-t. A képek egyazon gyűjteményt gazdagítják.

A büdös rózsza (*Rosa foetida*) és kétszínű változata – amely könnyen felismerhető egyszerű, élénk színű virágairól – alkalmanként felbukkan egy-egy virágfestményen, de a leggyakrabban vászonra vitt sárga rózsafajta, a teltvirágú kénrózsza (*Rosa hemisphaerica*). Ezenkívül egyetlen duplavirágú régi sárga rózsza létezik, a perzsa büdös rózsza (*Rosa foetida* ‚Persiana’), amelyet 1837-ig nem ábrázoltak. Ennek a szeszélyes változatnak az igazán különleges gömbölyded virágai és élénk kénsárga színei számos festőt készítettek arra, hogy ecsetet ragadjon, és vászonra vigye a látottakat. A festők képzeletét időnként a provinsi rózsza sárga változata is meghihlette. Van Huysum képei közt találunk erre néhány kitűnő példát.

Van Huysum és Verendael képein a duplavirágú fehér pézsmarózsza (*Rosa moschata*) bájos rügyecskéi szintén láthatók. Egy valószínűleg Jean François Bony (1760–1825) által készített portrén pedig a ‚de Meaux’ ágacskái tündökölnek.

Mintegy száz évvel később, Redouté munkásságának idején, a festők a rózsák sokkal nagyobb választékát viték vászonra, mint korábban, de nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy Redouté egy rózsagyűjtemény kifejezett elkészítésére vállalkozott. Figyelemre méltó

továbbá, hogy a provinsi rózsza szépsége által ösztökélve a művészek a rózsák népes családjában nemigen kerestek további elragadó fajtákat. A 'Tuscany' és más bíborszínű fajták gazdag tónusai is rendelkezésre álltak, de valószínű, hogy színük miatt nem kedvelték őket. A Van Huysum és mások által festett kompozíciókon inkább a briliáns, vörös és sárga példányok láthatók. A művészetek fejlődésével és a festők sikereinek nyomán a százsírmű rózsza visszafogott tónusai helyett talán határozottabb vonalvezetés vált szükségessé.

Tekintsük át ismét a festmények gyűjteményét, illetve közülük is azokat, ahol a virágok elrendezése nem éppen természetes! Az egyazon edénybe helyezett tavaszi és nyári virágok egyvelege nyilvánvalóvá teszi, hogy a művész nem összetartozó egészként festette meg a kompozíciót. Mivel a virágok hiteles ábrázolása így elképzelhetetlen, az alapos és időigényes művészi munka feltételeit sem lehet tökéletesen megteremteni. Ezt leszámítva a virágok megjelenése egyedi, és úgy tűndökölnék a vásznon, mintha most pattantak volna ki megalkotójuk fejéből. A virágok úgy éltek a festők fantáziájában, mint az eredeti fajtákból álmódott dicső ikonok. Meg kell tehát bocsátanunk a művészeknek, hogy kedvenc régi rózsáink közül csak oly keveset vittek vászonra, és elnagyolt formákkal, felcserélt mintákkal sajátos külsőt kölcsönöztek a virágoknak. Botanikai tanulmányok helyett csodaszép csendéletek láttak napvilágot, amelyek korszakokon át fürkésző tekintetek millióit ejtik rabul újra meg újra.

Régi rózsák Párizsban

Azt hiszem, nem szükséges ismételnem, hogy régi rózsáink hazája Franciaország. Néhány kivételtől eltekintve francia nevük van, a Párizs körüli kertekben tett látogatás pedig páratlan élménnyel kecsegtet.

Angliában a régi rózsákat újraültetik, mert beleillenek a bokorkertészkedés modern tendenciájába. Az angol parkokba és kertekbe nemigen telepítik őket, míg az amatőrök körében nő a népszerűségük. Párizsban pontosan az ellenkezője történik. Az amatőröket kevésbé érdeklik, míg két közkert hatalmas régi rózsagyűjteménnyel is büszkélkedhet.

Párizs nagy kertjeiben, például a Bagatelle-ben vagy a Roseraie de l'Haÿ-ben tett látogatás felér egy történelmi utazással. Saját kertészetükhöz viszonyítva legalább kilencven évvel korábbi érában találjuk magunkat. Az Angliában szabadon növekvő virágos bokorrózsákat Párizsban körültekintően törpecserjévé metszik, így minden növényen csupán egy tucat virág található, ötven vagy akár száz bimbó helyett.

A Roseraie de l'Haÿ és a Bagatelle rózsakertjeit olyan mértanilag precíz tételrendezési technikával alakítják ki, melyet álmunkban sem gondolnánk. Az ösvény rendszerint gondosan válogatott kavicsokból készül, amelyet gypsözönnyel vagy puszpángsövény szegélyez. A sorok kifogástalanok, a szegélyek tökéletesek, és a legaprólékosabb gonddal alakra nyesett bokrok kiváló minőségű növényeket eredményeznek.

A pázsitzegéllyel övezett ágyások gondosan ápolt termőtalajon fekszenek. A puszpángsövényvel körbekerített virágágyásokon meglepő, de gyakran fű nő. Ezt kaszával vagy sarlóval nyírják. A fűágyások körülbelül egy méter

szélesek, míg a központ mentén fél méter széles kicsi földágyásokat alakítanak ki. Az ágyásokba egy-egy, fél méter magasra nyírt kicsi rózsabokrot ültetnek. A kis rózságyások sorozatát időnként oszlopra felfutó rózsák vagy egyenes szárú standard fajták keresztezik, rendszer sorköz-távolságoként pedig boltívek hidalják át az ösvényeket.

Vitathatatlan, hogy a Roseraie de l'Haÿ rendelkezik a legnagyobb rózsagyűjteménnyel. A kert középpontja – a melléképületek és a múzeum közt félúton – egy szimmetrikus tavacska; körülötte dekoratív, modern rózsákkal övezett hosszú virágágyakkal. A rózsák közt olyan hibrid évelő fajtákat is találunk, mint például a 'Frau Karl Druschki' és az 'Ulrich Brunner'. A háttérben nyitott kerti lugas és központi fekvésű virágoskert húzódik, amelynek egészét átszövi a Wichuraiana rózsza 'Alexandre Girault' változata. A rendszeresen megnyírt pázsit tökéletes összképét az élénk rózsaszín, kissé piros Wichuraiana rózsza bimbói tovább színesítik. A *Rosa multiflora* x *wichuraiana* futórózsák, mint például az 'Excelsa' és a 'Dorothy Perkins' népszerűségének növekedésével az előbbi fajták mellőzötté váltak.

A kert középpontjából kiindulva, sugár alakban ösvények hálózattá be az egész területet, s némely irányban fasorok szegélyezik az utat. Az ösvényeket keresztülkaszul újabb mellékutak vágják át, amelyek találkozási pontján díszes építmények, például kápolna, sír vagy padok állnak. Bármerre nézünk, bármerre járunk, amíg a szem ellát, rózsák nőnek. Apró rózsabokrok, oszlopok közt kötélén lengő rózsák és gömbkoronájú standard rózsák. A gondos ápolásnak és a bokrok rendszeres alakra metszésének köszönhetően színorgia és paradicsomi illatár borít minden teret.

A rózsák közt találunk teahibrideket, hibrid évelőket, törpe polyantharózsát, floribundát, kínai rózsát, tearózsát, Noisette-eket, Bourbonokat, Wichuraiana és Multiflora futórózsát, kuszórózsát, japán rózsát és illatos csipkerózsát, valamint sok ismeretlen hibridet és fajtát, amelyek tulajdonképpen egyik kertészeti változatba sem tartoznak.

Bizonyos virágágyásokba modern egyedeket telepítenek, de nagy általánosságban azt lehet mondani: a kert a rózsatörténelem tökéletes panorámája. Az újonnan telepített tövek a rózsakerttől távol, a nagy pázsiton láthatók, míg számos meghonosított bokor és hibrid kerül azokba a szegélyekbe, amelyek a szűk értelemben vett rózsakertet övezik.

Az ösvények által háromszögletűre formált parcellák egyikében régi rózsákból ültetett ágyások találhatóak. A külső ágyások a parlagi rózsza, a moharózsza, a provinsi és a damaszkuszi rózsza terjedelmes gyűjteményét tartalmazzák, míg a nagy, központi fekvésű ágyásokba egyetlen fajta kerül. A régi kedveltek mellett olyanokat is természetesen, amelyek mifelénk csaknem ismeretlenek. Ez az állítás leginkább a tizenkét portlandrózsza-gyűjteményre vonatkozik.

A kerteket a világháború alatt teljesen elhanyagolták, az egyes növényeket jelölő címkék pedig elkallódtak. Egyszerűen csodálatos, hogy a béke és a háború utáni összefogás milyen eredményekhez vezet. Hiszem, hogy nem is olyan sokára a Roseraie de l'Haÿ ismét a rózsakultúra fellegvára lesz. A gyűjtemény egyedülálló, és a növényeken, valamint a 19. századi építészeti konstrukción felül,

itt található a Rózsa Múzeum és a híres ‚Malmaison’-i szégyélgáz. Ebbe az ágyásba a 19. század elején Jozefina császárné malmaisoni kastélykertjében termesztett rózsafajtákból annyi virágot ültetnek, amennyi csak lehetséges. A sorok közt járva pedig úgy érezzük, mintha Redouté csodálatos festményei kelnének életre.

A Bagatelle-ben nevelik a franciák az új kísérleti rózsafajtákat. A Roseraie de l’Haÿ-tól eltérően ez egy hatalmas közpark, amelyben üvegház, tó, kitűnő mintafák, puszpánglabirintus, egy kúszórózsákkal és klemátisszal sűrűn benőtt hosszú fál és egy kicsi, bájos nőszírommal teleültetett díszkert található. A l’Haÿ-hoz hasonlóan a Bagatelle-ben is a legfőbb rózsakertet szigorú mértani elvek szerint alakították ki, amelynek szabályos rendjét egy-egy szobor vagy kúposra nyírt tiszafa töri meg. A kavicsos gyalogutak nagy részét puszpángsövény szégyélyezi és az ágyások csaknem mindegyikét füvel vetik be. A kis rózságyások számára a zöld környezet igazán megnyerő, de kialakítása véget soha nem érő munkával jár. A különféle ágyásokat félstandard és magas standard fajták egyaránt ékesítik. Néhány kiváló régi Bourbon (‚Duhamel Dumonceau’ és ‚Giuletta’), számos parlagi rózsát és moharózsát is természetnek. Mindegyiket kis bokrokká nyírják.

A geometriai elvek alapján kialakított virágágyak körül olyan rózsafajtákat és ritka bokorrózsákat ültetnek, mint például a *Rosa Macrophylla*-ából keresztezett ‚Auguste Roussel’.

A kertek megtekintése értékes időtöltést jelentett számomra. Kíváncsiságomat, észrevételeimet a kertigazgatók előzékenyen és segítőkészen fogadták. Látogatásom idején (1953 kora júniusában) a szaknyelvi terminológia eléggé lehangoló képet festett és csupán hébe-hóba bukkantam rá a helyes szakmai elnevezésekre kedvenceim esetében. A régi rózsák helyes szaknyelvi névjegyzékének tisztázása komoly, de nem áthidalhatatlan akadályokba ütközik. A problémák kiküszöbölése érdekében saját példányaimat és a sangerhausen-i német gyűjteményt alapos vizsgálatnak vettem alá, aztán visszatértem a franciaországi kertekbe. A tévedéseket felismertük, és a vizsgálatot új szemszögből kezdtük el. Az egyeztetések során apránként rendbetettük a besorolásokat.

Régi rózsák a házban

A régi rózsák előnyös tulajdonságúak a Bourbonokkal és egyéb fajtákkal szemben. Amikor levágjuk a virágát, hogy vázába tegyük, a bimbókkal és virágokkal teli ágak eltávolítása nem teszi tönkre a bokrot. Ez nem más, mint a metszés kifinomult használata, mivel így nem nő olyan sarj, amely kárba vész.

A rózsák vágott virágnak szépek ugyan, de nem tartósak. A virágzási időben ki nem szereti, ha a lakás és a kert hat-nyolc hétig gazdag színpompában és illatárban úszik. Az étkezések alatt boldogan gyönyörködöm az asztalra

tett rózsacsokorban. Két-három félig vagy teljesen kinyílt virágot teszek egyszerre a kis vázába, így a bájos virágokat egyre közelebb érezhetem magamhoz.

A halványabb árnyalatú, fehér és rózsaszínű rózsák kecses bimbóit nyugodtan levághatjuk és vízbe tehetjük. Ahhoz viszont, hogy a lila és sötétbíbor színű rózsák intenzív színárnyalatait igazán élvezni tudjuk, a virágoknak a kertben kell kinyílniuk. Csak a teljesen kinyílt virágokat érdemes bevinni a házba, hiszen a mély színek nem fejlődnek megfelelően a szoba árnyékában.

Sohasem fogom elfelejteni azt az élményt, amikor először láttam vágott virágú régi rózsát. Ez akkor történt, amikor Kentbe látogattam a Constance Spry-gyűjtemény megtekintése végett. Mielőtt bebocsátást nyertem a kertbe, kísérom a házba vezettek, ahol egy halvány füzöld színű szaténabrosszal leterített, ovális márványasztal állt. Az asztal közepén, egy kissé túlsúfolt edényben egzotikus látványt nyújtó lila, mályva- és sötétbíbor színű rózsák sorakoztak. A hatás lenyűgözőtt. A bársonyos virágszírmok sötét tónusai a csillogó szaténabrosszal hihetetlen kontrasztot alkottak. A bámulatos ‚Tour de Malakoff’, ‚Charles de Mills’, ‚Cardinal de Richelieu’ és más neves fajtáknak a moharózsá sötét színű bimbója kölcsönözött gyengéd vonásokat.

E kitekintésből is látszik, hogy a kontrasztba állított levelek használatát mindenképpen hangsúlyozni kell. A palástfü (*Alchemilla*) és az árnyékliliom (*Hosta*) levelei a mályvaszínű rózsákkal kontrasztba állítva kiemelkedő szerepet vállalnak ebben. Rózsák tucatjai birtokolnak olyan különleges levélzetet, amellyel a szilvavörös színnel futtatott szürkészöld erezetű vöröslevelű rózsá (*Rosa glauca*) vagy a Bourbonok közé tartozó ‚Mme Ernst Calvat’ rendelkezik. Ez utóbbi késő nyáron hozza legszebb fiatal szilvakék hajtásait. Némelyeknek igazán kecses a levélzete is. Nem szabad megfeledkeznünk a dekoratív csipkebogyót termő fajtákról sem. Régi rózsáink közül néhány fajta, mint például a patikusrózsá (*Rosa gallica officinalis*), a damaszkuszi ‚Gloire de Guilan’ és a york-i fehér rózsá (*Rosa alba* ‚Semi-plena’) lélegzetelállító látványt nyújt, de mind közül a *Rosa moyesii* és rokonai viszik a pálmát.

Ha házunkat hangulatossá kívánjuk tenni egy csokor frissen szedett rózsával, a vágást tanácsos kora reggel vagy az este folyamán véghezvinni. Miután vízbe kerülnek, néhány napig virítanak a vázában. Az egész lakást átjárva beszippantjuk a természet gazdag aromáját, ami nem csoda, hiszen „a júniusi levegő bársonyos, színvilága pedig búbájos.”¹ Azt hiszem, magam sem mondhatnám szebben.

Forrás: Graham Stuart Thomas: *The Graham Stuart Thomas Rose Book*. Sagapress/Timber Press, Portland, Oregon, 1994. 18–25. pp.

Kovács Zsófia fordítása

¹ V. Sackville-West: *A kert*.

ZALÁN TIBOR

Töredék a kék rózsáról

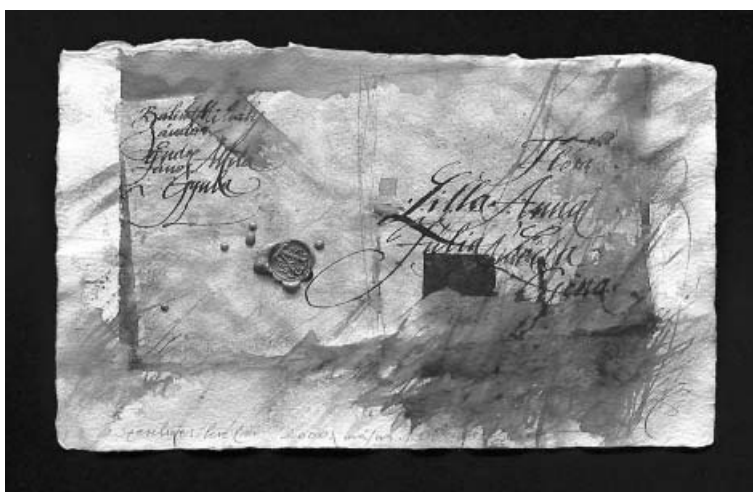
A rózsza
szíve üveg és
egyfolytában lüktet
Ez az üveglüktetés
amire a tudomány
mindmáig
nem talál magyarázatot

A rózsza
szirmai
összerendezett
fagyott angyalkezek
imádkozásra megátkozásra
egyaránt alkalmasak
s egymáshoz tartja
őket valami elrendelés

A rózsza
könnye harmat
vagy a harmat könnye
a rózsza
ez eldönthetetlen
immár évezredek óta

A rózsza
illatában megannyi
meg nem
született lány van
ki az életét meg se várva
csak két karját kitarva
csukott szemmel
zuhant át a másvilágba

A rózsza
vére akár
a fagyott kék málna
alkonyt csempész a hajnalba
és derengést hoz
a dermedt napvilágba

KISS BENEDEK

Csillag

Sötétben élek, bár süt a Nap,
vaksin nézem a sugarakat,
homály, mindenütt csak homály –
tündöklenek a sziklafalak.

Tapogatom a homályt,
hogy gyúrjak belőle csillagot.
Elfűjja Isten a homályt,
s a csillag az égen fölragyog.

Szívemben
a csillag föllobog.

Tört fénye, fotonja vagyok,
s mint egy sóhajtás,
elfogyok.

Meddig a reggel?

Meddig, Uram, meddig a reggel,
meddig öngyilkoló bizalmad?
Bűnben élünk mi, emberek,
és tépázzuk hatalmad.

Tudjuk, gyengék vagyunk,
sőt, nálad nélkül rossz állatok.
Micsoda bizalom ég szívedben,
hogy reggeled újból fölragyog?

Nem érdemlünk mi reggelt, Uram,
vétkünk sötétté kormoznak.
Ha vérszínű minden tegnapunk,
hogyan lenne fehér a holnap?

Uram, segíts, hozz szigorúbb,
menekítőbb törvényt ránk!
Ne magadnak rendeld, mi óv:
a kínpadot s keresztfát!

SZABÓ T. ANNA

Nincs csak a

Rózsaszín zengés, fehér vitorlák,
szárnyak a szélbe repülni, virágpor,
tárt kehely illata ég, csupa hívás,
felfele tör, nincs törzs, se gyökér,
trágya, esővíz, csontok a mélyben,
nincs – csak a lengés, lengedezés van,
hímes hazugság, földre szállt felhő,
fehér sziromkőd, jó szagú vakság.

Jó a finom bőr, jó a meleg száj,
jó a heves vér árama, ringás,
egymásba öltve, összefonódva,
egymásból inni, magunk levetni,
elrúgni talpunk alól a földet,
nem látni semmit, ködbe fúródni,
fel, vagy le, fel, le, feledni, fel, le,
egymásra varrni saját halálunk.

Ez az

Itt van, ez az. A szív megugrik, most kihagy, egyszerre felébredsz.
Kilők a sziklás, lakatlan partra, nézed a csíkos hátú sötétet.
A hang, a hang, a hang hiányzik, a ház polifón szuszogása.
Ez az, itt van, most egyedül vagy, tied a virrasztók tudása.

Valakit óvna, simogatna, valaki simogatna, óvna.
Bezuhanna egy másik testbe, ha most veled valaki volna.
Érzed, mozdul a víz utánad, ebben a percben csúszni kezdesz.
Itt van, ez az: valami vége, mert valami történni kezdett.

BAÁN TIBOR

Szél

keleti nyugati északi déli szél
a vihar markával összetépett könyvek
Kant angyalai: fecnik
repkedő szárnytöredékek
a tudat majd összerakja őket
gyökeret törzset lombkoronát
te csak hunyd be szemed
hogyan tisztábban lásd
a levelek óarany fényírását
legördülő harmatcsöppek
szétfutó csillanását
föld víz tűz levegő nászát
hogyan szólnak a nád fuvolái
a cinke éneke a rigó éneke
fecskek az eresz alatt
bukdácsoló tavasz
ugye megmondtam: így lesz
virágzó fák
sóhaja csontjainkban
poharak csendülése
lakodalmas tánc
gyászlovak ügetése

Gyűjteményem

egyre több
színkombinációt foglal magába: ó pettyeket üvegkocsonyában
ugrásrakész fénykarmokat legenda-Oféliákat akiket senki sem
láthat csak én: ki fantáziám kipróbált udvaroncaként
évtizedek óta vadászom a hiábavalóságnak vélt hangulatok
lázás üvegcserepekké tört kínjait a fénytörténekek átváltozásait
képzelt királyságokat ébresztő fanfárok rikoltását

nézd gyűjteményemet

oly sokáig hogy meglásd e rózsakvarcban
a reszkető genezis fényeit, Aphroditét a hajnal meséiben
az álmokban tároló legyező képeit ... az isteneket akik
Hellász antik oszlopaiba építették a kortalan időt
az egyik szemével alvó másikkal örökös jövőt
hogyan szét ne essen végképp az istenek tudása legendafáklyák
rubintos fénye mellett szőtt mítoszok udvartartása
fűzfásírás a nagy és örök fájdalom forrása mellett
mely bőven árad előbb patakka majd folyóvá szélesedve
átszeli az ember földjét az ember falvait kőből és
daczból épített városait ezt az eleven és mégis oly könnyű
valóságot mely itt és most csupa ideges ideiglenesség
de majd az ítélet hideg mérlegén szigorú számtani arány
smaragdligetben türkizzé fagyott kirándulás
ahol egy lepke libbenése is számít minden minden
árnyék a csillanásban Szinyei Merse Pál szemvillanása
ahogy a színek összeérnek benne és megalapítják

festészetünk új korszakát ahogy pecsétes könyvem kapuján kilép
Bovaryné ahogy Anna Karenina a pályaudvaron
felragyog mint hóesés egy üveggolyóban míg
gyászfekete lesz a füst árad a lét keverve-oldva
sót és savat... mérgezett folyóban gyémánt-napsugarat
a mindenséget amit szájaló szótárak öntenek
elénk hogy kimondható legyen a *mondhatatlan* múlt:
lepkelány, ércszemű harcos, pipacsszemű nyúl, ólomarcú
lemondás – a történelem mely *lélek és anyag*:
kristály, selyem, fa, vas, öntött érezet amelyben fény ketyeg
felhőszítán szűrt tengerek... minden együtt egyszerre
és külön mint a sziklák agyába nyomtatott vihar
kezdet és vég között e hullámzó tavasz
esernyőket rángató kozmikus okozat

ORCSIK ROLAND

Napló, kiállítás-törmelékkal

(.....)

A város labirintusában sohasem oda érkezünk, ahová elindultunk. Mégis, ne kérdezzük az utat attól, aki ismeri, mert akkor nem tudunk eltévedni. Nem fedezzük fel saját utcáinkat, törzshegyeinket, nem találkozunk régi és új ismerősökkel. Régi és új ősökkel. Ezért, amikor ismeretlen városban kószálok, kíváncsian bekukucskálok egy-egy nyitva hagyott ablakon. Kívülről látni egy család hétköznapijait, beleszagolni örömeibe, kudarcaiba, láthatatlan családtagként. Az ablak, mint egy festmény, keretet szab a látványnak. Amit tovább viszünk magunkkal. A következő ablakig, épületig, rejtett sikátorig. S észre sem vesszük, a város ugyanígy figyel, s cipel minket saját emlékezetében.

Cím nélkül

Kezdet után: férfi és nő, Anyaszült fehérségben. Mögöttük a Teremtő. Nem Isten, hanem Nap. Nem Nap, hanem Isten. Nem, hanem: a Nemtelen. Cím és cicoma nélkül pucér az aranykor. Mégis, valami hiányzik. Az árnyék. Mert csak akkor hihető. Csak akkor érinthető. A mozdulatlan idő.

Tanulmány

A felkavart grafitporban kirajzolódnak a fájdalom érintői. Milliméteres pontossággal mérhető minden vonás. Tanulmány készül az egymásba préselődő testek, roncsok, érzelmek halmazáról. Ehhez kiválasztanak egy gebe lényt. Nem derül ki, állatról, emberről, netán valami ismeretlen fajról van-e szó. A mutáns egy utolsó pillantást vet ránk. Mintha kérne valamit. Majd belerúgnak hátulról, s a gépezet beindul. Percek kérdése, s az egykor büszke lény feldolgozandó aprólékká lesz. Nincs min csodálkozni, megrökönyödni: A tudás áldozatra éhezik. Nem az észrevétlen lera-kódásra. A továbbra is láthatatlanra.

Haragos

A vöröslő ködben lóvágót hallani. Utána vonyítást. Farkaspofa bukkan elő a homályban. Egyre közelebb a riadt lóhoz. Észre sem veszi, lesben várja a vadász, kinek csak szeme, orra, szája látszik. Fegyvere sehol. Majd vér fröccsen a tájra, egybemosódik egy távoli háború sebeivel, karcoságaival, éles vágásaival. A zavaros vörösből nem tudni, kit talált el a vadász: a farkast vagy a lovat. A hóhért vagy az áldozatot. Ki éli túl e háború haragos vérvörösét.

MELIORISZ BÉLA

Nem dől össze

kritikus helyzetekben
hajlamosak vagyunk
azzal vigasztalni magunkat
nem dől össze a világ

nem dől össze mondjuk
csak az eldobott metaforák
roncsait kerülgetve a bicikli szaladt ki
alólunk egy pillanatra

Egyszerűen

milyen jó lett volna
kimaradni a történelemből
élni a magunk életét
ahogy őseink is
szerették volna
nem gondolni órarendre
a holnapra
átadni magunk
a tenger szűnni nem akaró játékának
vagy egyszerűen
ajándéknak lenni
melyre senki sem számított

Minden hang

ott volt átfordulva
az etető előtt
mintha csak hülyéskedne
mint aki így is
szemügyre akarná venni a világot
mert tojni már nem nagyon érdemes rá
talán mondani kívánt még valamit
s hogy torkát fölvérezték a szálfaszerű szavak
lassan minden hang jéggé vált
finom csőrében

OLÁH ANDRÁS

Vesztések

1. gyalogáldozat

ócskaságok közt botorkálunk
növekszik bennünk a csönd
*s már magunk számára
sem vagyunk fontosak*

2. kísértő jelek

leveleket írnak a kitakarított fiókok
mögöttük életre kelnek
az elszórt hazugságok
a papírokból visszasíró szavak
leverik az idő lámpását
visszajukra fordulnak a mondatok
s a pofonokhoz járó feloldozást
ágyhoz szögezi a lelkiismeret

3. semmik vagyunk

már-már szokásunkká vált a búcsú
s megszokottá a messzeség
– így menekülünk
észrevétlen *egy másik életbe*

4. késő

lakatlan sziget a jelen

a múltba menekülsz
– *minden késő:*
már nem segíthetek

5. majd

majd... egyszer... talán...
mikor összefutnak az álmoktól
terhelt részeg delfinek

majd egyszer... vagy soha...
*hisz mire megérkezel
én mindig elmegyek...*

CSÁK GYÖNGYI

A kiüresedés ellen

Ha csak az egymásba
nyíló szobák maradnak,
az egymásba torkolló
feneketlen csendek,
felruház szeretnivaló
tulajdonságokkal, hogy
magad is ölthess
kívánatos jellemet.

...

ez az élmény határoz meg,
a lélek hasadékain cseppfolyós
vágyként beszívárog a múlt,
kíváncsi mondataid
hány szögből fognak közre
abban bizván, hogy lényem
definiálásával önmagad
is megfogalmazhatod?

...

Bolond aki ligetemben
tér aludni, mert minden percét
rózsajajjal mérgezem,
áthatolhat a semmin
ha belém olvas, fellapozza
puhány és gyáva életem.

...

Visszatérünk az elhagyottba
a folytatáshoz ím kész a terv,
torkomban játszódnak fuldoklásaid,
míg álarcaim lehullanak és
kirajzolódok a derengésben
tisztá képleted.

...

Ki legyek? mondd,
tenyérben feslő rózsa
vagy mondat, mely a teljesség felé tart
és mindenkor testként vonzza
a mágneses teret?

...

Te tudod csak jelentésem
mennyit nyom latba, mikor
a tér minden zugát
fényvel szegélyezem.

CZILCZER OLGA

A karácsonyfa

Angyalhajszál a két ajtó közt elhullajtva szürkülő örökzöldben. Járt itt a seprő mostanában?

Elképzelhetik az angyal tovairamlását, homlokán a küszöb vasalt élének emlékével, miután a kecsesség és valami bájos esetlenség elegyével estéből sikerül feltápászkodnia.

Az én esetem persze más. Ahányszor fészülöm nemrég még ünnepi fények festette, mára megkopott sörényemet, a fészűben eggyel több lesz a hajszál.

Elmúlt a karácsony, el az óév. Tapasztalt róka, érzékeny felületimet úgy oltalmazom az idő küszöbétől, hogy fekhelyül választom. Ma itt nyugszom le, holnap odaát ébredek.

Míg alszom, kivonszolnak egy csaknem kopasz fenyőt a ház elé. Odadobják a többihez, a halomba. Zizzennek a kiürült cukorkáspapírok a szélben. Nézzék! Mindjárt felemelkedik. Zöld ég, végtelen. A végén még kedvem támad szárnra kelni.

A képzelet foglya

Milyen lesz az út A-tól B-ig, csak képzelhetem. Még az első lépéseket sem tettem meg. Mégsem válthatom aprópénzre azt a kilométerekben ki sem igen fejezhető távot, melynek legyőzésére – F. Kafka szavaival szólván – egy élet nem elég.

Az ablakban könyökölök, mint szárán az árvacsalán. Ki az ott fent? Oszlopos szent. Rajtam csúfolódnak, helyben kuporgón, a lakótelep utcára kicsapott gerkőcei. Meddig tűrjem? Nosza! – mondom, gyerünk! – mondom. Alig szántam el magam indulásra, a térdízületek kopása máris diagnosztizált. A lábam persze nem járom le. Előrejutásom mérésére, jól tudom, centiméterek is sokallhatók. Sorsom az erőltetett menetelőkére hasonlít, a csúcsgorgalomban helybenjárókéra.

Persze, csak látszólag. Ó, nem kell engem félteni. Ha akarom, előrébb tolom elrugaszkodásom küszöbét. Csak tőlem függ az is, hogy a látszólag közeli, valójában meglehetősen távoli B-t a szomszéd szobára mikor cserélem. Megtehetném, higgyék el, de nem teszem. Vonzalmam B-hez örök. Ó a legragyogóbb, a legkívánatosabb, a leg ... Vagy ezt is csak képzelem?

KARÁTH ANITA

olvadás.pont

építkezem
ez lesz a házam
minden tégláját
személyesen ismerem
szélesre tárom az ajtót
kétszárnyú ablakaimon át
ki-be áramlik majd
mindenféle fény
narancssárgán izzad
a nyáresti balkon
és alakod alkonyi kontúrja
tűnik fel a kertkapunál
pontosan a tervrajz szerint
a hangyák vonulásától
zamiám mélyzöld levelein át
fonémáid egymásutánjáig
minden olyan ismerős
és vízmolekulák csodálatos
rendszerét rejtik a csövek
este vendégek jönnek
és a teában a méz
majd pont úgy olvad el
ahogy tekinteted
olykor a pinceszinttől
a padlástérig emel

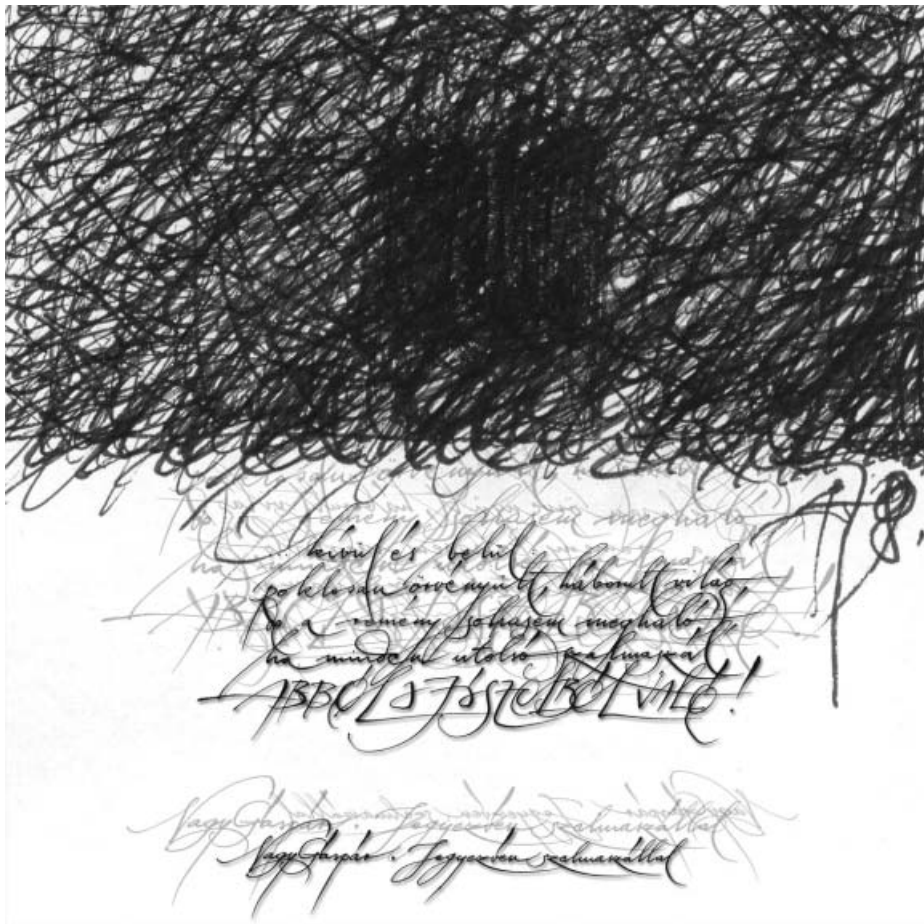
lámpa.oltás

Ez a harmadik holdfogyatkozás a héten.
Az abroszon apró viaszmassza–
a szövet beissza éppen.
Az áram meginog a zsinórban,
ahogy veled szemben ülök,
és a hamutartóban kihunyt égitetek pora.
Nincs már több időnk együtt,
nem tudjuk eldönteni,
hogymindig vagy soha,
pedig álomban ott volt a mester
és kérdezhettem volna,
de a hang megakadt a torkomon–
kegyetlen– szép homoktövis.
A lámpa körül eltűnik az udvar,
már látni sem lehet–
sóhajtásaid kioltják fényemet.

Paradis perdu

(à Marc Augé)

a paradicsom
sűrű léghőméreteiben
gyorsabban gyógyulnak a sebek
és a cipők számozása is konvertibilis
amikor arra sétálok
a postaládákon végigolvasom
hogyan laknak ott
– kovács, szabó, ivánkovits –
a lépcsőházban dzsekim
beissza végül a dohányillatot
sejtem már hogy a mennyország *nemhely*
hanem egy másik tudatállapot

SZIGETI LAJOS

Szakítópróba

Már szívatültetés
kell, hogy mást is szeress,
veszélyes küldetés
próbája, hogy felejts.

Nem csak földi érzés
vérszerződése köt,
lélekláng az égés,
a gyöngédség: erő.

Gyűrűs ujja körül
forgat – Nap a bolygót,
de éjem üdvözül
holdarcú mosolytól.

Bohémélet

,Vágyom, tehát vagyok'
kontár életművész,
kávéház illatfelhőjén ülven
tolláskodnak angyalok.

Credo

Istenhez vezet minden út,
más igazság hamis –
az égi abszolút,
a földi relatív.

Már horgas keresztfa támaszt
irgalmatlan égnek –
világot megválthatsz,
a csodák beszélnek.

Bocsánatos bűn s gonosztett
– örökké vétkezünk,
ég-föld paternoszter
térül-fordul velünk.

PÉNTEK RITA

Látszat

kék és zöld
elválaszthatatlanul simul
görbe hegytetők távolába
újra és újra felcserélődik
érintés és várakozás

Szeretők

a zöld örvényei
tenger föltáruló áramlás
karok beféjezhetetlen ölelésben

Este

összezáruló szirmokon
pihen az ég vöröse
lassan semmivé porlad
elsötétülő szemedben

Idődarabok

sem nyílás sem csukódás
vaksötét ablak
arcod másik oldala
milyen elhagyatottak a tárgyak
ahogy szétfoszlanak
az eltemetett idődarabok

JÓZSA EMŐ

A 007-es Athénban

Az igazi fájdalom
még vár rám.
Mebújva a jövő
történeiben.
A vágy akkor kicsap
és a menekülés
igazi lesz
A 007-es ügynök
gyengeséget eláruló
remegésében

Két görög waka

1.

hogyan védekezel
a magány ellen –
kérdézték
magam vagyok az;
választam
vastag fekete üvegpohár
fehér orchidea mellett

2.

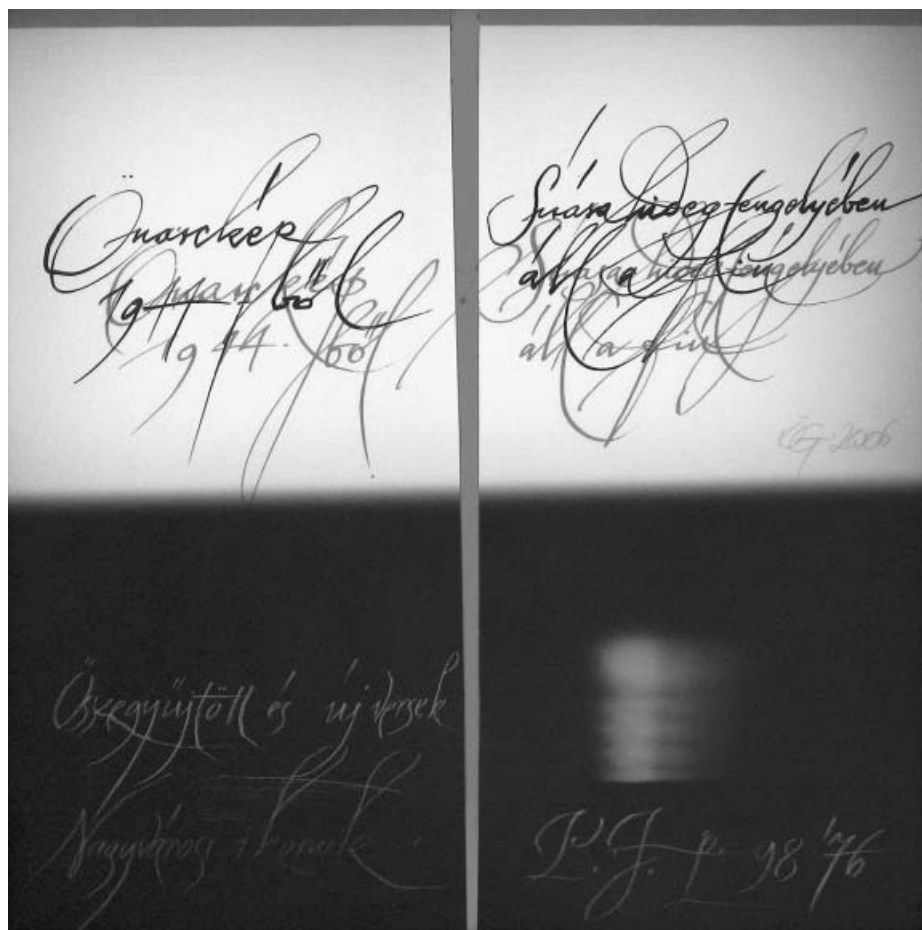
annyira szeretnék tehetséges
és sovány lenni
ehelyett kövéren dagadok
egy kávéházi széken
és nem jut eszembe
semmi
görög zászló leng
fölöttem

Haiku 2006

Zománcos kancsóban
Aranyló fehér tearózsák
Menyasszonyidő

Öregedés

Nekem is
Neked is
Szemüveget írtak fel.
Plusz egyeset.
Elkeseredtünk.
Nekem pénteken
Neked kedden
adják oda.
Kutyád Tibi
Kutyám Borisz
Kockakövek hullanak
ferde életünkre
Velem öregszel
de nem mellettem.

LOSCHITZ FERENC

Teljes évszakok

Hogy a szintisza sajnálat kitessek,
mert hanyag ősz – klasszikus idők! –
borongja be a réginek hitt estét,
előbb éreztem a súrlófényt, előbb

a ballon alá betűző verőfényt,
mint a levélhullató fák nesztét:
teljes évszakok súlyával önként
a mediterrán flaszteren az ég.

Nincs könnyű nyár, csak elviselhetően
egyszerű: nap süt, fénylik és ragyog.
Szikrázó burok az égbolt fölöttem,
alább falomb és én magam vagyok.

A part

A bárkából kibontott szögek, ferde lécek
új háttérében sávós, fehér villa-fal.
Pezsdül a ritka pázsit, heves légkanyar
fordul az udvarba. Az útról bejön, érzed.

Tolong a szél és a tenger emléke össze:
ez a vízmoraj. Leomolva: zuhatag.
A bárka süllyedt. Lent, a mélység volt a vad,
a széles, égboltnyi táj lubickolt fölötte.

Már a nedves fákat támaszthatod neki
a villa-falnak. Ha voltak más őrei
a túlélésnek, ők voltak azok, dacolva.

Most a nagy, lecsupaszított virágfejek,
felhők, sovány jegenyék sora átlebeg
újra fölötted – léted filmjében a kocka.

Lebegtetés

Ez a széljárta ház fölötti éj
amit hosszan magába rántott,
csak lebegtetve engedi alá,
hulljanak, mint fémcszilánkok,

amik épp a sötéttel tűntek el,
egy álommal, álom helyetti képpel,
ami kecsegtet, hogy gyönyört is ad,
miközben keserű borral vendégel.

Mr. Mansfield feljegyzéseiből

Bezzeg írói vénám
se kettes se ranglétrán
nem vitt föl fokról fokra
látszódo csillagokba
nekem már nem maradt más
támolyogtam a padlás
poros zugai közt vén
megapadt szalmaösvény
szálain áttaposva
várva órám ütését
ami majd viszi-hozza
égi vendégem végképp
míg álmok párna-alján
valami foszló halvány
viasz démoni testet
folt-fény elem lebegtet
ki lehet Harag-angyal
hogyha jókedve pirkad
torkom eszi haraggal
ahogy egykor Babitsnak
nyalogatja a májam
tüdőmre lép amíg nem
török ki fuldoklásban
megszurkálja a szívem
úgy hívom Végzet s észre
sem veszem ahogy végre
valóban kezdetet vesz
egy még nekem is kedves
bűnhődés mi e testben
különösen kegyetlen

•

Zsúfolt könyvtárszobákon
át lapoz kiterítve
a szél – az én magányom
most Shaw oldalnyi Rilke
között talán Thomas Mann
lengek polcnyi magasban

•

Szemem vakfoltján meztelen
rajzok a tárgyak óra csésze
az asztalon tekintetem
kifolyt tinta kék lebegése
ha ágyra fekszem süllyedek
egy álomba nem tudva hol van
ha csapot nyitok kád felett
megfulladok az ujjnyi tóban

•

Hiába e főtéri szél
tollát hullajtó kismadárka
röptével mért egeinél
hosszabb csíkokat húz az árnya
majd Londonra is est borul
sötét kellemes csupa *secret*

madárárny köd s más enyhe súly
pillantást még rád is alig vet
egy toronyóra jelzi csak
két utcára tőled az éjfél
lassan üt s magas hangokat
és bezúg alul a mélység
biztos egy metró nem pihen
százlábúként mozog a teste
fülkéken s az üléseken
minden utas külön jegyezve
így magad is – *you are somebody*
here – mondanád el s mint a dunyhát
mert nem jó éjszakában fájni
a vak várost magadra húznád

SULYOK VINCE

A csend folyója

A csend folyója ez. A rettenetes
csendé. Benne hangtalanul
úsznak, sodródnak tova évek,
arcok. Az egész elmúlt élet.

A Léthe vize ez. Szemlélem kavargását,
amíg csak látom, amíg látni tudom
mindezt, amíg elúszó képeit
érezni tudom, s felfogni ezt a sebesen
tovairamló időt, ezt a már lábszáramig
csapódó vízörvényt, amely bármikor
magával ragadhat engem is.

Az ijesztő elmúltakat csak nézem,
a mézsnél és a télutó szennyes havánál
fakultabb testeket, életteleenné
vált arcukat, kiürült szemgödreiket –

jól tudva, hogy nincsen remény sehol,
hogy többé nincs, mit várjunk:
darabjaira széthullt csonthalomként
hányódom hamarosan magam is

az enyészet folyója jéghideg vizében,
ahonnan nincs, nem lehet visszatérés
többé a fénybe, a csodálatos
élet gyönyörébe és vigaszába
a léttelenség és időtelenség
felfoghatatlan mélységeiből,
a megszűnés szakadékából.

Oslo, 2008–01–28.

Fenséges észak

„Fenséges Észak...”, írtad leveledben
s hallani véltem, ahogy mondtad is –
gúnyorosan? lemondón? cinikus
s cinkos mosollyal egy (számomra) idegennek.
S tán önvigasztalásként is a helyrehozhatatlan
döntés fölötti s magad előtt is titkolt
keserű érzésekkel, mintegy elhibázott
lépéseid summájaként, dühödten
vagy szomorúan és elfulladó hangon.

Magad is Észak kapujában álltál,
de elengedted kezem és hagytad:
egyedül meneküljek az idegen
éjben a mostohává vált hazából,
szál egyedül az ismeretlenségbe –
a „fenséges Északra”, amelyik
menedékkal várt, tejjel várt, mézzel várt

s kezembe kulcsolódó másik kézzel,
hogy ne maradjak mégse én se
magamnak s magamra egészen.

Szavad ha szisszen, tudd meg: szántalak,
míg éveivel tovaszállt az élet
fölöttünk. Szántam szétszakadt szerelmünk,
szántam küzdelmes hétköznapijaid,
mikre nem nyíltak távoli csodák,
csak megkopott vidéki iskolák.
S míg néztél ablakukon át
a változó világba s évszakokba,
a szeretet szívedből elszivárgott,
az egykori, diákkori, a teljes.
Míg (megvetőn?) írod: „Fenséges Észak!” ,
régí valódtól fosztod meg magad.
Hogy valami elégtételt nyerj a sorstól
(ha soványat is) mára ennyid maradt:
e bántónak szánt gúnyos két szavad.

Futott volna el a halál elől

Apám kórtermi ágyszomszédai
mesélték: lázalmában, önkívületében
ágyából többször is kikelt
s indult volna kifelé a teremből,
s futott volna (magát alig vonszolva bár)
betegsége és lázai elől,
a halál elől, az elmúlás elől
az ajtón-ablakon túli boldog világba,
ki a tüdeje forróságát hűtő,
mellkasát átjáró öblös szelekbe;
szénaillattal hívta rétje vissza
s szántóföldje a rég megszűnt dülőkben,
ment volna hozzájuk, hogy meggyógyuljon
Anteusként érintve földjeit
s erőre kapni csordakút vizétől.
Futott volna gyilkos lázaitól,
a betegséggel tele kórteremből
ki a széljárta, napsütött mezőkre,
ahol valaha boldog volt és erős volt,
s barnapiros arca maga a nyár volt,
jókedve aranylott mint nyári égbolt.

De ápolói visszafogták – a halálnak.

Hova futok majd én, mikor elérnek
engemet is a végső, a gyilkos lázak?
Se szántóm nincs, se rétem nincs, se szőlőm.
S talán hazám sincs, vagy ha van, alig van.
Idegen fenyesek, jégkék vizek
milyen vigaszt és milyen menedéket
nyújtanak majd, mikor hozzám lépve karon fog
fekete ruhás angyala a halálnak?

Oslo, 2008–01–28.

TURCZI ISTVÁN

„A bevégzetlenség a csúcs”

*Timár György aznapi utolsó, másnapi első cigarettája
Yves Bonnefoy francia költő fordítása közben*

Visszaforgatódni. Mert minden
megmarad, csak nem ahogy mi láttuk.
Elszívni még egyszer ugyanazt a
cigaretta, míg a napfelkeltét várjuk.

A Mester utca kilencedik emeletén,
ahonnan látni a Vénuszt és Soroksárt,
ahol béke van, *Trakl-színű az ég,*
és a közös múltból sorsunk rég levált.

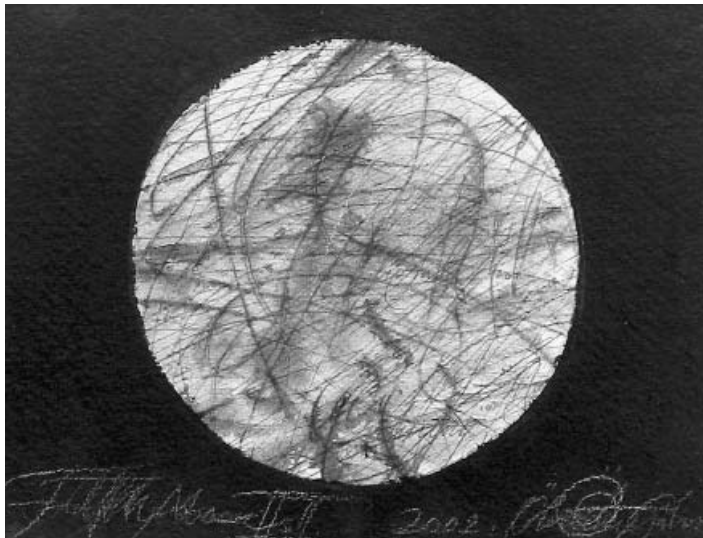
„Volt, mikor rombolni kellett”, ha
felcsapott a láng, és eljött az alkalom.
Elfért minden anarchista kellék a
Relais-Odéon elé kitett biztróasztalon.

„Volt, amikor az üdv ily árat követelt.”
Vers-hulladékok, szánalmas körök.
Szenvedés bohócai egy marionettben.
Minden változik, de a Minden örök.

Elévületlen tartozások sora: sokan
elmentek; mások nem jöttek találkozóra.
Kibontakozni az átkelések gubancaiból.
„Szeretni a tökélyt”, első kakasszóra.

Szemét befelé a száraz könny befutja.
Üresen végzetes napok. Nehéz a lába.
Mit tudtok ti a félelemről? Kinéz,
belefordul a hajnal delíriumába.

Rározsdásodik szemére az ég alja.
Tűnődik, még egy kávét főzzön-e.
„A bevégzetlenség a csúcs”. Gyufáz.
Fehér falakon árnyak billentyűzete.

A véletlen átírt történetei

(Számozott példány)

„Tarts önmagadtól.”
Erdély Miklós

[1]

Egymásba múlunk. Árnyék-stafétánk
közben a rossz váltás egyre több.
A világ, mióta közvetlenebbek
lettünk mestereinkhez, tűrhetőbb.

Hiányuk nekem a legtisztább líra.
Alapból ennyi. Miheztartás végett.
Az ívlámpa perihelionjában táncoló
lepkéért is kár, hogy odaégett.

[2]

Feledés simasága nem kecsgetet.
Habokból felbukkanásod ne várd.
Ne számíts elragadtatásra.
Az utókor is differenciált.

Pro domo: *Ami lesz, és visszahatni
képes, az van.* Kitör, és magától ég.
Elkelne még a Szent Protokollban
néhány buherálatlan áthaló készülék.

[3]

Kell némi támpont az olvasónak.
A szorongás mint gyülekezési jog.
Ami a kegyelmi jelenetek végeztével
összecseng vagy szépen eloldalog.

Ne várj sokat a szavaktól! Ha
mégis marad egy kevés szürke nesz,
az állandóság ikonává nemesedve
valami egészen más, és fekete lesz.

[4]

Egy emberformájú metafora kerülve,
keresve a bajt új megfelelésekért érvel.
Azonossága bár tudatosnak látszik,
ne tévesszük össze a létezőt nevével.

Lásd Frauenalpe, idilli háttér, hozzá
párhuzamos nyom a friss havon:
Buddhát látni, amint carving sível
egyedül dönget lefelé a hegyoldalon.

[5]

Nem kéne általánosítani. Törni a
csendet. Tükröt szervezni a sötétséghez.
Lényege, hogy elég távoli legyen,
úgy vinni önmagunkban véghez.

Tartózkodjunk az isten- és eszmealapú
asszociációktól. Nem az, hogy ki itt az úr,
hanem felködlő tekintetek hídjá alatt
ki van, ki lesz tovább. In stercore invenitur.

[6]

Ne tanulmányozzuk magunkban az
alantast. *Kaotikus, mert mozdulatlan.*
Megtárolni a kezdeteket aligha így
lehet egy leleplezett mozdulatban.

Az erő szentélye sosem volt a szív.
Ennyi elég, hogy holt tárgyak legyünk.
Csont a csontot felzabálja, s ami
így marad, nem a mi fegyverünk.

[7]

A lét, amely szabadabb, mint az élet,
átvilágít a csontokon; *fényismeretből* jeles.
A lét a béke, tűrés, áldozati tégely...
Az életért meghalni rég nem érdemes.

Ó-hogyne, szól a praktikus fehér szív,
a megbocsátás itt legbelül lakik.
És vérkörébe zárja az elhasznált múlt-
jövő Idő szerteporladt alakzatait.

[8]

Történt valaki? Visszalegyezett füst,
vagy utóbb mégis sikerül neki?
Hosszút hallgat, *mint a töltések*
félhomályt rágcsáló bazaltkövei.

Bár gusztusa lázad, visszavágyólag
nem hagyyna *magára* még egy korszakot.
Kevéssel is boldogan beéri, mielőtt
azt mondja: *Mohón adakozzatok!*

Mikor is történtek a dolgok?

Franciska visszafojtotta a lélegzetét, mert egyszer csak gyanút fogott, hogy nem csupán ő liheg, nem csak ő zihál, hanem a háta mögött valaki más is. Állt egy pillanatig a térdig érő, ellapátolatlan hóban, s a hátán, tarkóján, homlokán kiütött párák hideg dermedésbe kezdtek: mi van, ha a háta mögött egy kutya fújtat, egy óriás termetű farkas, mert a lihegés magasról jön, a kutyanak tátva a szája, és lóg a nyelve, ilyenkor visszafordulni nem szabad; ha a vad kutya szemébe nézünk, kihívásnak veszi, és rögtön támad. De mert a hótörlesztok miatti erőlködéstől a visszatartott és kifújtt levegő helyett nehezen jött az új levegő, s az elakadt lélegzete közben is csak szólt-szólt a zihálás, mintha egy orgonát fújattak volna a hótörleszt alatt, Franciska hirtelen, magának is váratlanul hátrafordult, és majdnem összefejelt egy férfival, aki a hótörleszt fölött átemelt egyik lábát épp a földre huppantotta, bele Franciska lábnyomába, s ettől az egyensúlya előrebillent: a pozitúra, a lihegés döbbenetesen azonos volt más pozitúrákkal, más lihegésekkel, és Franciska látta, hogy ennél komikusabb helyzetben talán még sohasem volt, s most nevetni, harsányan hahotázni kéne, a legjobb volna ezzel a pasással együttnevetni, de a pasas fekete szemében nem volt humor, nagyon keményen nézett a zihálása párafelhőjében, lihegett bele Franciska arcába, nyakába, és Franciska hátrálni kezdett a térdig érő, dunyhafehér hóban, reszketve, hogy el talál esni, és akkor nyakig süpped az omló fehérségbe. De csizmája alatt egyszer csak keménységet érzett, és tudta, hogy ez már a kapujuk előtti út letakarított csupaszsága, a házmester reggel a havat ellapátolta.

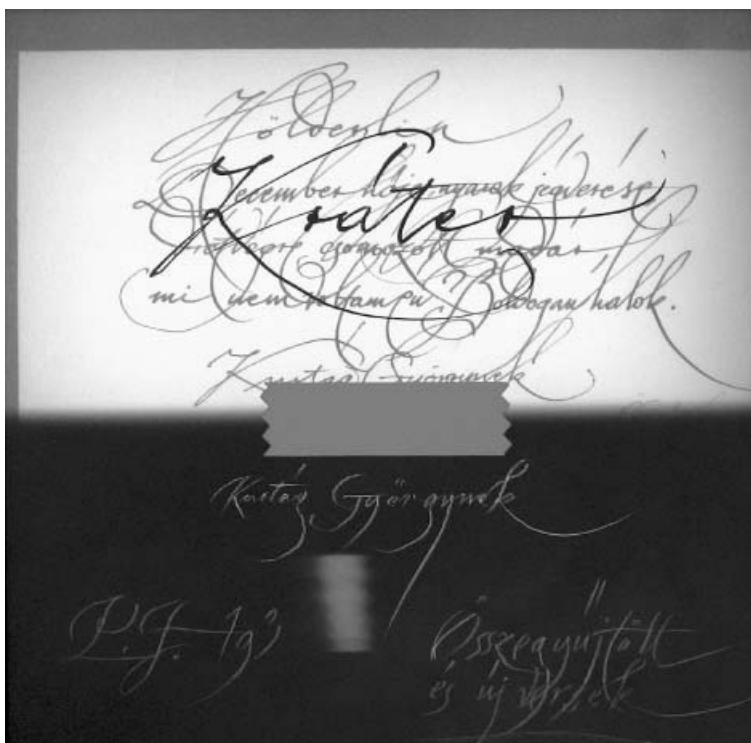
Franciska a hóbéklyótól szabadulva néhány lépéssel már benn is volt a vastag üvegfalú kapujuk mögött, s a kilincset szorítva nézett ki a pasasra, aki ment tovább az utcának ezen a felén, holott a hó végig nem volt eltakarítva, s az úttesti havat is ide tolták a délelőtti hókotrók. A pasas elmenet még benézett, komoly, fénytelen fekete szeme volt, a kapu mögött Franciska már mert volna nevetni, de aztán mégsem nevetett, csak azon tűnődött, hogy mi hiányozhatott ebből a pasasból: egy kerék az agyából? a civilizált önfegyelem? vagy csak a humorérzék?

Mindez akkor történt, amikor a nagy sarki bizományiba exportból visszamaradt puha bőrcsizmák érkeztek, a másik nagy boltban, az állami áruházban meg leszállított áron kínálták a fekete, csíkosnak tűnő, de félig-meddig halszállkás kabátokat. Ezek a kabátok kissé durva anyagból készültek, valami olyan kártoltféléből, s a városban többet is lehetett látni belőlük, de Franciska képzeletében – mialatt egy kabátot az áruházban felpróbált – összeállt a stílus: a puha, exportból visszamaradt fekete csizmához megvette a csíkos kabátot, a gallérjára és kezelőjére egy régi kabátról lefejtett fekete szőrmaszt varrt, ennek puhasága, finomsága enyhítette a csíkok keménységét és az anyag durvaságát, mint egy Corot-képen a tar erdő függőlegeseit a puha, lágy, sötét felhős égbolt. *Gallérom és hajam szfumátója*, dalolta Franciska boldogan, amikor látta, hogy az összeállításnak valóban stílusa van. A fekete horgolt barettsapkáját féloldalasan tette a fejére, s úgy érezte, hogy körülbelül, nagy vonalakban azonos önmagával. Legalábbis valamit kifejez önmagából.

Igen, ott evickélt a hóban önmaga, de rátapadva valami más is: Clara d'Ellébeuse, Éléonore Derval, akik a friss, fekete parkban a pávát nézték, és mintha a hóban is ott evickélt volna fel-felvillanva a páva. Mert Ervin, a régi jóbarátjuk François Jammes versét idézte neki a régi diáklányokról, míg a közértben a citromért sorba álltak.

Kétségtelen, hogy mindez akkor történt, amikor a bizományiba megérkeztek az exportból visszamaradt csizmák, amikor az áruházban leszállítva árulták a gyapjú jellegű kabátot, s amikor a közértben citromot lehetett kapni. Ott vitte a magas hóban Franciska a citromokat, élő, igazi, citromsárga citromokat, a hótörlesztok rejtekeiben villóztak a pávaszínek. Aki önmagával azonos, az mindennel tud azonosulni, gondolta Franciska, azaz dehogy gondolta, egyszerűen élvezte az azonosulást: ő volt a friss, ropogós hó, a citrom, a páva, a csizmaszárába szivárgó hidegség, a szája előtt illanó páragomoly, és ő volt Clara d'Ellébeuse, Éléonore Derval. A lihegő ember is ezt vehette észre, ezért fújtatott utána: előfordul, hogy a vakító hóban az ember érzetei, képzeleti vibrálni kezdenek, villóznak a fehérségen, addig-addig, míg végül szemünket is védeni kell a káprázattól, s ezt elvéve mások is megláthatják, de csak úgy, mint a délibáb.

Franciska évekig hordta a stílusossá tett műgyapjú kabátot, horgolt sapkát, puha szárú csizmát, a csíkok itt-ott összebolyhosodtak, összemosódtak, Clara d'Ellébeuse, Éléonore Derval elillant, kinőtték a Sacré Coeur intézetet és minden más iskolát, a város neobarokk lányiskolájában is a ruhagyár gépei zörögtek.

Franciska úgy érezte, illik stílust váltania, akkor jöttek divatba a lebegő, lenge szőrmeével díszített sapkák. A borostyánszínű, laposszőrű kucsmáját a róka fark-gallérjával körbekerítette, puhán libegtek a szőrök a feje körül, *hajam és sapkám finom szfumátója*, énekelte Franciska megint a tükör előtt, és eszébe jutott, hogy milyen jó, ha az ember azonossá teszi magát önmagával: mindenki által messziről azonosíthatóvá. Franciskának kordován csizmája volt akkoriban, Krakóban vett finom kordován, ami ugyan nem kordován volt, de Franciska így nevezte, mert ez illett a borostyánszínű szőrmelebegéshez és a többszörösen áttekert hosszú-hosszú sálhoz. Ez akkor volt, amikor már gond nélkül lehetett Zakopanéba menni, bámulni a népviseletes gurálokat, Krakóban keringeni a reneszánsz posztósház körül, és egyáltalán, ráharapni az északias reneszánszra, és elgondolni, hogy milyen csizmában, milyen szőrmeékességekkel sétáltak át a reneszánsz asszonyok a befagyott Visztulán, vagy egyéb jegeken, havakon Lőcsén, Kassán, Selmechányán.

Lehetett már utazni, és fokónként előrébb kerülni a Trabant-váró listán, ez volt az idő múlásának mérő mutatója; mint percek, másodpercek, úgy folytak egybe a napok, és mégis, végül is a megérkezett Trabant mindenkit váratlanul ért: ki fogja vezetni?

Azon a télen Franciska nem az erdőbe járt gondolkodni és friss levegőt szívni, hanem a város szürke, földszintes részébe, ahol az ATI volt, s már útközben rátelepedett a rossz érzés, hogy a pedáloknak megint mellényúl, megint nem tudja majd a jobb lába, hogy mit csinál a bal, előre hallotta a sebességváltó reccsenéseit s az oktató humorosnak szánt, de mégiscsak nagyon bosszús megjegyzéseit a kecskebenzínről, sőt kengurubenzínről. És előre hallotta Demis Rousseaus vaníliaédes hangját, amit az ATI-oktató imádott, és egyre-másra rakta föl az autóban a kazettáit. Demis Rousseaus, váltórecsegés, hosszú fék lassú kuplunggal, hirtelen fék tövig kuplunggal, lefulladt motor, újraindítás, rükkverc, alászedett kormány, szlalom-szlalom, pokolbeli malom, Franciskának már az utcán rezgett a gyomra, míg lépkedett a szürke, földszintes házak előtt, és akkor a savas gyomorregésen, saját lépteinek hangján, Demis Rousseaus-on és kecskebenzineken túl ezt hallotta a háta mögül: *milyen szép nő*. Aztán közelebről: *milyen szép nő vagy*. Így, tegezve. Reszelős, lumpenes hang volt, már a csoszogós léptek is hallatszottak, s Franciska a vállá fölé indultatosan hátraszólt: Te meg milyen hülye vagy. Meg is bánta rögtön, mert az utcán egy lélek se járt, ez a reszelős hangú fel is lökheti, meg is verheti, és ami a legrosszabb volt, ez a hangosan kimondott *hülye* igazából nem is neki szólt, hanem a vanília ízlésű ATI-oktatónak.

A hang meg egyre méltatlankodott, felpanaszolta a méltánytalanságot, a csoszogás már szinte Franciska sarkát érte, aztán előzni kezdett balról, mint egy nagy jármű: felzárkózás, gyorsítás, s elhúzott mellette egy zsírosan fekete sötét monstrum, Franciska az ijedtségtől szinte összement, úgy, mint amikor a nagy kamion rőfögött el mellette a vezetéstanuláskor.

A monstrum néhány lépéssel Franciska előtt befordult egy kapualjba, na most jön a feketeleves, gondolta Franciska, és magában felkészült mindenféle gorombaságra, trágárságra, a kapualjnál kihúzódott egészen a járdaszélig. De a kapualjban már nem volt senki, hanem a résnyire nyitott kapu kijebbn nyílt, a fekete ember dugta ki mögüle a fejét, és fülig érő szájjal azt mondta: NA SZERBUSZ. Száz fehér foga volt az embernek, és mindegyikkel nevetett, és akkor egy pillanatra Franciska is megállt, ő is nevetni kezdett, nevetett a fekete emberrel, akit már mintha valahol látott volna, szénhordások, kukásautók vagy útkátrányozások körül. Nevettek mind a ketten, mint akik azt mondják, hogy sikerült a móka, be lehet fejezni. Itt egy ember, egy kukásféle ember, akinek pompás humora van, és Franciska mesélte-mesélte a barátnőinek az esetet, és ahányszor mesélte, annyiszor könnyebbült meg, és annyiszor dőlt a nevetéstől. A nagy nevetése szinte már baljós volt, önmaga is érezte, hogy ez már túlzás, s gyanúba fogta magát, hogy valamit ellensúlyozni akar: talán a sebességváltó recsegéseit, az ATI-oktató silány humorát, a Demis Rousseaus édeskés tenorját, mely folyton-folyton ömlött az autóbeli zűrzavarra: a pedáloknak, fogantyúknak, kezeinek, lábainak kibogozhatatlan összevisszaságára.

Ez a nevetés visszavetült a sok évvel ezelőtti lihegős, nevetés és hang nélküli, hóbán gázoló, hóbán süppedő jelenetre is, amelynek megfajthetlensége Franciskát azóta is nyugtalanította. Erről soha senkinek nem mesélt, mert nem volt tisztában az értelmével, jelentésével. A megfajtetlen rejtvényeket az ember nem lebegteti.

Akkoriban, tehát a szfumátós kucsmák, hosszú sálak, kordován csizma és a megjött Trabant idején, Franciska délutánonként egy idegen gyerekcsoportban helyettesített, és miután a kezdeti nehézségeken, ismerkedő tapogatózásokon túljutott, nagyon jól érezte magát; ezek a gyerekek szerették a meséket, és mindig kaphatóak voltak az éneklésre. Különösen tisztán és igen nagy örömmel énekelt egy Zsófi, akinek olyan színű haja és olyan színű szeme volt, mint a pohárban lévő búzasörnek, amire rásüt a nap. Franciska ritkán hallott ilyen szépen csengő gyerekhangot. Zsófi egy nap, csak úgy, saját öröme, magától végigénekelte azt a dalt, ami úgy kezdődik, hogy *Jöjj el, átal jöjj el, te szép aranybúza, Te szép aranybúza, szép zöld levele...*, amikor az ajtón beszólt a dadus, hogy Zsófiért jöttek. Franciska úgy gondolta, hogy bárki is jött Zsófiért (apa, anya, nagytstvér, nagyszülő, mindegy), meg kell neki a kislányt dicsérnie, hátha nem is tudnak otthon az adottságairól. Zsófi még valamit el akart rakni, Franciska előbb lépett ki a folyosóra, ahol elég sokan, legalább tízen váraakoztak, és hangosan megkérdezte, hogy ki jött Zsófiáért. Nem szólt senki, Franciska kérdő tekintetere néhányan a fejüket rázták, de további kérdezősködésre nem maradt idő, mert a nyitva maradt ajtón Zsófi kiszaladt, Franciska kilincse támaszkodó karja alatt átbújt, s máris ott ölelte egy váraakozó férfi térdeit, aki lehajolt hozzá, csak a fekete haja látszott Zsófi búzasörszínű haja mellett. És nem szóltak, nem szóltak egy árva szót sem, sem a szép hangú Zsófi, sem a fekete hajú ember. Amikor a férfi fölegyenesedett, és tekintete Franciskáéval találkozott, Franciska a komoly, vizsgáló tekintetből azonnal fölismerte a sok év előtti talányos embert, akinek a hóbán küszködő zihálásáról először azt gondolta, hogy kutyalihegés.

Másnap megtudta, hogy Zsófi szülei süketnémák; percekig szótlánul állt a döbbenettől, majd hosszú órákig, és vissza-visszatérő órákon át tűnődött a megoldott rejtélyen: aki nem hallja a saját lélegzetét, az fegyelmezni sem tudja, aki nem hallja a saját hangját, az fél megszólalni, aki a mások hangját sem hallja, az a szemével vesz észre mindent: havas visszfényeket (már-már visszhangokat), párás villódzásokat (már-már hósuhogást). Ezért lesz a tekintete tréfát és elnézést nem ismerő.

Ez a felismerés akkoriban volt, amikor Andor Éva, a szép hangú énekesnő azt mesélte a rádióban, hogy családjukban részben hangbőség volt, részben hanghiány: nagyszülei süketnémák voltak.

Franciska leste, várta az alkalmat, hogy Zsófiért a nagyapja jöjjön, s ő a kedves, gondos úrnak dicsérhesse meg a kislány kiváló hallását, szépséges hangját, abban a reményben, hogy erről otthon a nagyapa beszámol: süketnéma-jeleléssel hírt ad a hang szépségéről. Lehetséges ez? – tűnődött Franciska, aztán arra gondolt, hogy ez olyan lenne, mintha ő, Franciska, csak a földforgás matematikai képletéből, a Nap- és Föld-viszony egyenletéből következtethetne a reggelek, delek, alkonyok és éjszakák szépségére. Szív-fájdító lenne, gondolta Franciska, és úgy döntött, hogy nem mond, nem üzen semmit, a dolgok előbb-utóbb úgylis kiderülnek.

A dadusok hozták a hírt, hogy Zsófi apját vakbélgyulladás miatt operálták, már úgy volt, hogy mehet is haza, amikor tüdőgyulladásban meghalt.

Ez körülbelül akkor történt, amikor a városban azt beszélték, hogy a kórház sebészen két csinos ápolónő összeverekedett a szelíd, jóképű orvos miatt, és amikor ez a hír minden, de minden egyéb eseményt elhomályosított.

Mély lélegzetvétel¹

Megérkezett Párizsból Anna férje; a hosszúnak remélt távollét túlságosan hamar is lepergett, szemem előtt lepergett az elmúlt hónap valamennyi öröme és keserve, és az elkövetkező időszak várható szédülete. Az általam előre megjósolt csalódások és a remélt siker elmaradása, a pénzszükében nyomorgás látható jelei és az elmaradhatatlan önámítások megsokszorozták elemi dühét, ami újfent hitvesével szembeni kegyetlen erőszakoskodásokba s mértéktelen italozásokba torkollott. „Gondoltam, talán előre meg kellett volna mondanom Annának, kutyából nem lesz szalonna. Nem akartalak elkészeríteni, aggályoskodásnak, rosszhiszeműségnek mondtad volna a részemről a várható jeleket”, s Anna csakugyan az öregedő férfi szárnalmas jósolgatásának, riogatásának, piszkoskodásának tartotta volna az efféle megjegyzéseimet, ha nem tapasztalja meg, nagyon is fájdalmas tapasztalatok révén, ezt a látványos kudarcot, melyet férje megannyi jelentéktelen élménnyel és turisták felületes benyomásával, s mindezek szárnalmas ismételtetésével akart elleplezni. „Párizs megér egy misét, a Szajna-part, az Eiffel-torony, a Montmartre környéke, elbűvölő látvány, más könyvekben látni, és más testközlelől, a Sacré-Coeur mögötti utcácskákban palira vehető turisták között portrét rajzolgató, egyébként elképesztő számú lengyel, román, cseh és magyar grafikus semmivel sem különb sem rajztudásban, sem technikában, mint mi itthon, mi legalább állandóan kiállításhoz és támogatáshoz jutunk, készülök összeállítani egy önálló kiállítást párizsi élményeimből”, mondta a beszámolóit irigykedve hallgató többieknek. Szinte sohasem volt ott-hon, a kocsmákban adott elő, magát adta elő és feledhetetlen élményeit, Annát továbbra is tehénnek titulálta, s ez a titulus és az utána következő szidalmak, hóbörgések, piszkoskodások megtették a hatásukat, Anna jobbnak látta egy rövid időre hazaköltözni a szüleihez, mivel az idegösszeomlás határán állt.

Szokatlan módon Anna nem üzent értem valamelyik barátján keresztül, nem küldött követségbe maga helyett egy nyomorult képeslapot sem, nem hívott telefonon, pedig a telefonhívások, melyeket nem győztem tévesnek minősíteni a feleségem jelenlétében, igencsak gyakoriak voltak, s hogy a kimerültség határán áll, az egyik közös barátunktól tudtam meg. „Nem üzenésem üzenet, hallgatásom az én hangom, üzenet nélküli hangom csöndes elhatárolódás, emlékeim néma üzenete felébreszt alvajárásemből”, gondoltam, mondja Anna, magának mondja, ekként üzenve nekem. Kétségbeesve a könyvtárszobában le s fel járkálás közben tördeltem a kezem, mint gyermekkoromban, ha eltörtem valamit és a feddéstől féltem, s azon tűnődtem, ugyan mi tévő legyek, hiszen mérhetetlen hiúságomat és önzőségemet kellett volna legyőznöm ahhoz, hogy összeszedve magam meglátogassam, Evelyn irányába kinyilvánított gyöngédségét és a képzeletemben vízionált találkákat feledve, holott kimondhatatlanul vágytam vele lenni. Agyamban lüktetett a vér, esztétikai jegy-

zeteken töprengéseim közben is mindig agyamba toltult a vér, az összeszedettség, a koncentrált gondolkodás idején szinte vértolulások állapotban jegyzeteltem irkámba, szerettem kézzel írni, a tűnő és eliramló gondolatok nyomába eredni, nézni, ahogy az irkán szalad a tollam, gondolataim nyomában, „hogypüljek kisgazdám, mint a szél, vagy olyan sebesen, mint a gondolat?”, „mint a szél, mert a gondolat olykor tévútra szalad, megcsal, a gondolat olykor rossz táltosparipa”, mondta egy hivatásos mesemondó barátom, ám én, javíthatatlan bölcselkedő a gondolatra hagytakoztam, talán, mert osztottam Benjamin gondolatát a gondolatról, „a gondolat mély lélegzetvételhez hasonlít”, és szerettem volna a mély lélegzetvétel nyomán mély és tiszta levegőt venni. S ha tűnődéseim idején a gondolat tévútra vitt és összegabalyodtam, szokásom volt feltenni egy lemezt, s a könyvtárszobában ideges kutyaként le s fel kóborogásom, morgásom közben feltettem egy lemezt, szeretett mesemondóm és népdalénekesem lemezét, „volt szeretóm, tizenhárom, tíz elhagyott, maradt három, abból is elhagyott pár, csak egyre maradtam már”, „s most az az egy is elhagyni készül”, gondoltam jártamban-keltemben, s a gondolatok szárnyalása, követhetetlen ingadozása kívánatosá tette a szelet, hogy elfújja rossz gondolataimat.

A karszékembe kényszerítve magam, az egyik fotóalbumban elrejtett fényképét vettem elő, melyen Anna egy korombeli festővel együtt pózol a kamerának; Anna a mellette jovialis öregemberként kissé megroggyantan álló, őszülő szakállú festőhöz simulva odakölcsozni mosolyát és magnetikus vonzalmát a hírnévhez. Ámde jól látható egyfajta távolságtartása, szándékosan kinyilvánított semlegessége, melyet az állami díjakkal elismert festő mohóságával szemben felvett, s a festő hiába is szeretné magához ölelni Annát, csak a felvétel kedvéért, a bizalmas barátságot megörökítendő egy felvételen, Anna nem óhajt e vágyához asszisztálni még a dokumentáció kedvéért sem, s a fényképfelvétel ekként válik a hírnévhez s elismertséghez nem azonosulás dokumentációjává, amelyet a festő nyilván nem tett ki az ablakba. A tény, hogy Anna nem üzent értem, nem keresett telefonon, nem adott magáról élet- és hívójeleket, annak a sejtését erősítette meg a tudatomban, hogy nekem és mellettem sem akar többé asszisztálni sem az elismertséghez, sem a hiú birtoklásvágyamhoz, s ettől olyan méregbe gurultam, hogy kettészakítottam a fényképet. „Nem szeretem, ha egy lapon két portré van, eltereli a figyelmemet, idegesít a szimmetrikus elrendezés, a szimmetria idegesít”, mondta egy belsőépítész ismerősöm, aki Anna közvetítésével, közbenjárásával vásárolt az egyik híres grafikusnál egy tustrajzot, melyen két férjportré volt található, s ollóval kettévágta a rajzlapot, hogy a két fél portrét külön-külön kereteztesse be, azt sem bánva, hogy az egyik fél aláírás, hitelesítés nélkül maradt. Gyanítom fősvénysége és bizonyos reklámszövegek hatása, „egyét fizet, kettőt kap” megtette a magát, s birtoklás büszkeségével mutogatta

¹ Részlet a szerző Hangok című regényéből.

újonnan szerzett kincseit, noha kincsesládikája megengette volna, hogy akár két egész rajzot is vegyen, eredeti aláírással hitelesítve mindkettőt. „Mit csináltál, néne, ezzel a festménnyel? Nem volt ez a tájkép nagyobb?“, „Hagyd el, nem fért be a hálószobába, az ágy fölé, a fákat kicsit meggallyaztam“, mondta Anna, hogy válaszolta neki nagynénje, akinek kívánságát kielégítve egy erdő-részletet ábrázoló festményt szerzett, s a farostlemeze kent tájkép felső és jobb oldalsó széléből kézi fűrészével levágott egy-egy arasznyit. „A nagynéném zöldséges, így tett a zöldségekkel is, ha fonnyadni kezdtek, levágta a romlásnak indult részt és félpénzen árulta, a veszteségből is hasznot húzott“. Ettől kezdve titkos jelbeszéddé vált köztünk Annával ez a „meggallyazni“ kifejezés, ha egy műteremben ormótlan vagy elviselhetetlenül izléstelen képre bukkantunk, egymásra kacsintottunk, cinkosok, s valamelyikünk ártatlan képpel jegyezte meg, „nem kéne kicsit meggallyazni?“ Anna különállóvá vált a korombeli festőtől, a meghittség látványából az elkülönülés látványa vált láthatóvá, s ez az őszülő szakállú, állami díjakkal elismert festő olyan magányos, elkülönült és hírességébe bezárt valaki lett, hogy szálnalmas képet nyújtott: a szálnalmasság szobra volt. „A díj, a kitüntetés elkülönít, megkülönböztet, magamat másoktól, akik nem részesültek benne, s magamtól, aki eladdig nem részesült benne, a díjban benne vagyok, megnevez és már nem úgy szólítanak a nevemen, mint ahogy magamat a nyelvemben megneveztem.“

Szálnalmas hezitálásom és késlekedésem kezdett őrjítővé válni a magam számára is; indokolatlanul belekötöttem a kedvemet leső feleségembe, a kritikáival örökösen belém kötő lányomba, vállfán függő ingem vasalatlanságába, a leves ehetetlenségébe, és hosszú idő után először este lerészegedtem, az elébem tett borsólevesből kanallal kimert borsószemeket egyenként köpködtem a konyha padlózatára. „A rohadt életbe, már a főztöd is ehetetlen, fogam közt ezek a zöld bogycsók, edd meg, amit főztél“, „de hát, mindig is szeretted a zöldborsólevest, kedvenceid egyike a borsóleves, azért főztem, hogy jókedvre derítsenek, látom, bánt valami“, „ez nem, ma nem, most hányingerem van tőle, a borsólevesedtől, magamtól“, „szerintem az italtól, ne mérgeledj, majd kialszod magad, előfordul, hogy az ember leereszt“, „ne légy megértő, megértésed zavarba ejt, dühbe gurít, köpni van kedvem, a borsószeleidtől, az én kedvenc levesemtől“. „Hallom, kisfiam, az este sikerült botrányosan viselkedned odahaza, én nem is értem, miért kell annyit innod, hogy teljesen kivetközz magadból. Éppen te, aki utáltad, ha az apád részegen jött haza, s fogadkoztál, emlékszel, hogy fogadkoztál, kicsi fiam, hogy te soha, ilyen borzasztó állapotban nem jössz haza, ha apa leszel, most mégis sikerült túltenned a jóapádon is. Mi értelme, mondd, kicsi fiam, ennek a szörnyűséges viselkedésnek, mondd, mi bántja a lelkedet? Az ember nem szokott csak úgy lerészegedni, nekem ne is kertelj, ne is hozzál elő hamis indokokat, én az anyád vagyok, ismerlek jól, biztosan valami nem egyezik a lelkedben. Talán az utálatos olvasmányaid, ne is szabadkozz, azok a szabados, erkölcstelen akt-albumok vették az eszedet, igen, a folytonos írás, vagy valamiféle nő van a dologban, aki összezavarta az agyadat, na nincs igaza a te jóanyádnak, aki úgy ismer, mint a tenyerét?“, s az engem tenyereként jól ismerő anyám büszkén terjesztette ki hatalmát felettem, szinte magam előtt láttam büszke

tartását a telefon túlsó végén, pusztán abból a feltevésből, hogy megint fején találta a szöveget, s nekem szeget ütött a fejembe, hogy hiábavaló próbálkozás, a magam részéről, lebeszélni az anyámat az efféle feltételezett igazságainak nyílt kimondásáról, az anyai hatalmának fölöttem való kiterjesztéséről.

Másnap reggel a padlón sorakozó borsószemeket látva undor fogott el tehetetlen önmagamtól, felsöpörtem, felmostam magam után a szégyenteljes őrjögésem nyomát, s hogy a fejemet kiszellőztessem, habozás nélkül autóba ültem. Az oltalmazás és vigasztalás vágya legyőzte hiúságomat, „Miért ne tenném? Miért adnék szabad utat bárki másnak, Evelyn tapintatos, ámde vészjósoló próbálkozásának? Miért kellene eltűnnöm, elillannom, mint a kámför?“, mérlegeltem az autóban, céltalanul furikázva a belváros utcáin, s hogy az egyik utcasarkon megpillantottam egy virágárust, bevásároltam, szimbolikus térfoglalásom kifejezéseként egy hatalmas csokor virággal a kezemben siettem Annához, hogy magamhoz öleljem (voltaképpen hogy visszakönyörögjem magam a majdnem elvesztegetett édenbe), és feltétlen hűségemről biztosítsam. „Soha többé nem bántalak, ígérem, féltékeny szavaimmal, ha meg tudnál bocsátani. Azért túlzásba mégsem kéne esni, a kérés szégyen, a szégyen helyett a vágy járja át egész testemet, egy kis megszokott ölekezés, az együttlét feltétlen öröme, Anna magába fogad és én elfogadom áldozatát, felesleges minden szószaporítás.“ Olyan rendkívüli tettnek, nemes gesztusnak gondoltam közeledésemet, amelyért feltétlenül hála és jutalom jár; azt viszont el sem tudtam képzelni, hogy olyan önzetlen és finoman tapintatos legyek, mint lett volna minden bizonyal helyemben Evelyn, az én Annámat megkísértő lesbikus szobrásznő, mert egész lényemet és agyamat betöltötte a vágyakozás, s ha egy férfi oly szomorúan és dühödten vágyakozik, mint én, a megalázkodást, kötelékek újraszövését is hajlandó vállalni, vagy folyónak megy, mint az egyik borász ismerősöm kisebbik fia, amikor elhagyta a felesége. „Elhiheti, megvolt mindenük, házat vettem nekik, saját autót, kistafiroztam őket, az a némbér lépett egy másikkal, mondtam a fiannak, egy nőért nem érdemes búslakodni, bűnnek ereszteti magát, de hiába mondtam“, mondta a borpincében poharazgatás közben. Sajnálkozva néztem a borgazdát, aki elmesélte, hogy a másik fiát már rég elvesztette, „nem, persze, hogy él, még, de minek, aki már hajnalban részeg, s a szőlőben munkálkodáshoz sem fülük a foga, csak az iváshoz, az olyan, mintha nem is létezne“, s magam is azon a véleményen voltam, hogy Anna férje nem létezik, csak vegetál, s Anna e vegetációban nem akar osztozni vele, s talán a szimbiózis, a velem való együttléte, közös léte még életképes, „a természet önerejéből rehabilitálja magát“, gondoltam, s ebbe az egyetlen gondolatba kapaszkodtam bele. „Amikor Amerikában ledöntötték azt a két sátrat, magamhoz hívtam a két unokámat, s mindegyiknek adtam két-két millió forintot, nehogy rám romoljon a pénz, a pénzromlás gondolata nem hagyott nyugodni, ajánlottam nekik, költsék magukra most, ki tudja.“

Anna teljesen kimerültnek és összetörtnek látszott, látszott rajta, hogy lelkeben káosz uralkodik, s ebben a Párizsból hazatért férje, a tapintatosságával kísértő Evelyn, s én, a jussához ragaszkodó, egyként meghatározatlan, általa és saját magának meghatározatlan szerepet töltöttünk be. Anna egy kínai selyemköpenyben feküdt

az egykori keskeny lányágyon, a fekete köntösön arany-színű sárkányok okádtak tüzet; homlokán vizesruhás borogatást tartott, s kínzó migrénjére panaszkodott, a plafont nézte, sírásba hajló beszéde közben meglepetésemre alkoholszagot árasztott lehelete, mintha kicsit többet ivott volna a fogadásokon szokásos pohárnyi pezsgónél, s úgy gondoltam, valószínűleg ez eredményezheti a fejfájását. „Az itallal kezdődik az önzsongítás, egy kis narkotikum, az oldás és kötés határmezsgyéjén, limbusok, a korai átlibbenés okozta hányinger, főfájás, szédület, önkínzás, az ember gyűlöli magát, gyengeségét, másokat hibáztat szédületéért, legszívesebben elsüllyedne szegyenében, a vágyam a szegyen küszöbén átcsap, limbusok, örületes szédület, a combok tövében ígéret”. A combjánál szétnyíló kínai köpönyeg alól kivillanó testére szegeztem a tekintetem, sárkányként okádtam a tüzet, mivelhogy valósággal megbabonázott a látvány; „Félre a habozással, elég a siránkozásból, ölelni, ölébe hajtani a vesszőmet, az ölébe ojtani”. Képtelen voltam sajnálni migrénes fájdalomaiért, miként a házassága alatt csak ritkán használt lányágy okozta kellemetlenségeikért, amelyek az ágy szűkös és kicsiny volta miatt okoztak bosszúságot neki, holott nem oly régen, még ketten is szenvedélyesen ölelkezünk rajta. Miközben végeláthatatlanul sorolta férje megalázó kegyetlenkedéseit, erőszakosságát, érzéketlen és durva ölelését, eszement hőbörgését és a múltban felgyülemlett, kibeszéletlen panaszait ellene, tökéletesen megfeledkezett rólam, az ágyánál jelenlevőről, nem igyekezett megtudakolni távolmaradásom valódi okát, nem hívott „kicsibémnek”, egyvégtében folyt belőle a panasz, s váratlanul Evelyn jóságára, előző napi látogatására terelődött a szó, „Óh, Evelyn igazi barátnő, semmi számítás nincs a közeledésében, nőként pontosan tudja a sebzett nő lelki fájdalmait és az arra való gyógyírt. A férfiak bárdolatlansága, sunyi alakoskodása teljesen távol áll tapintatos lényétől. Mintha az anyám lenne, megértő és felszabadító a jelenléte, teát főzött nekem és gondomat viselte, ha csak egy óráig is, amíg a tea melege átjárta a lelkemet.” Én viszont nem mutattam hajlandóságot sem az együttérésre, sem Evelyn jóságának mérlegelésére, sem a kettőnk ügyének továbbgondolására, mivel az elemi ösztön, hogy megérintsem a vékonyt és az agyamban lüktető vágy, hogy minél hamarabb magába fogadjon, szótlanná tett, artikulálatlan jelenlétté, ösztönlénnyé alacsonyított, aki csak egyetlen dologra figyelmez, s heves ellenkezése ellenére a magamévá tettem őt, magamat közöltem és osztottam meg vele. Ökölbe szorított kézzel ütlegelte a vállamat, a nyakamba harapott és haragosan üvöltözött, artikulálatlan hangon fejezte ki magát, hogy nem akarja megosztani elhatárolódott lényét az én ösztön-lényemmel, de a fájdalomról és szegyenről mindaddig nem vettem tudomást, míg ki nem elégítettem vágyamat. Anna megtörtén elfordult, a melléhez húzta térdét, s most először nem az én magomat, hanem a szegyenét és megalázottságát melengette szíve alatt, s tudtam, hogy önzőségem éppoly alantas és közönséges formában nyilvánult meg, mint a férjéé, aki ökölrel vágott az arcába.

„Szemét, szemét, mocskos szemét, magáévá tesz, mint egy közönséges ringyót szokás, s aztán még Tehénnek is merészel nevezni, engem, aki hajlandó vagyok magamba fogadni őt, ezt a mocskos szemét embert”, visszhangzott fülemben Anna korábbi indulatos kirohanása férje ellenében. Nem is egészen értettem először, minek alapján neve-

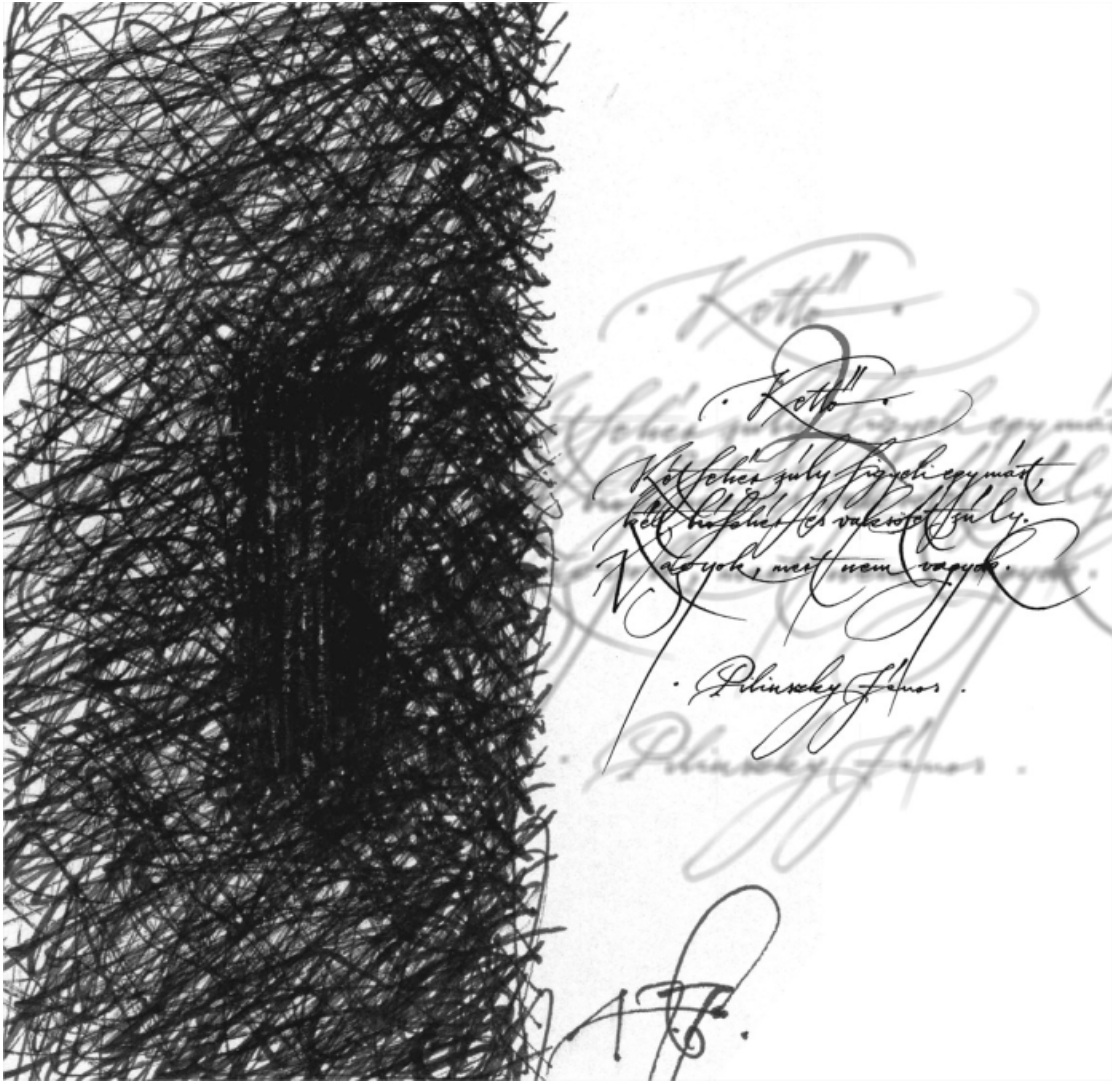
zi „tehénnek” az engem magába fogadó kedvesemet, az ő feleségét, aki huszonhat éves korában még mindig olyan erős, sportos alkatú volt, mintha mindennap tornázott volna egy órát, mint ahogy egész kamaszkorában szertornázott mindennap, több órán át, s ettől az amúgy is erősen asszonyos alkata: válla és felső teste, combja és alsó lábszára is úgy feszült, mint a felhúzott íj, sehol sem voltak hurkák vagy redők a testén, a mellébe is alig lehetett belesípni. S egy alkalommal, hogy Annával a színházba mentünk Puccini Toscaját megnézni, amit én már az első felvonás végén untam, mert nem különösebben szerettem Puccinit, iszonyatosan vontatottnak és unalmasnak tartottam mindig is az operáit, ellentétben Verdi operáival, s azt hiszem, Anna is összetévesztette a Traviátát a Toscával, amikor a meglepetéssjegyet vette, mely tévedését nem volt rest megvallani az előadás után, nos, amikor a Toscát játszó operaénekesnő feltűnt a színpadon, Anna nem állhatta meg, hogy lakonikus megjegyzést tegyen, „látod, ez egy igazi tehén”. S később, a szünetben, hogy magát nézegette a folyosón lévő hatalmas tükrök egyikében (szemképráztató estélyi ruhába öltözött, fekete nagyestélyibe, melynek dekoltázsa alól kilátszott arany nyaklánc, egy briliánsokkal ékesített medál függött rajta, amit az apjától kapott tizennyolcadik születésnapjára, s a medál két melle között ékeskedett, egy briliáns gyöngyszem csillogott a mellei hajlatában, mindenki tekintetét magára vont, s a fekete kis kalapja is, rajta egy virág imitációjával), mintegy visszatérve korábbi megjegyzésére, tovább szötte mondókáját. „Én nem is értem, miért van az, hogy majd minden operaénekesnő tehén, ennek a Toscát játszó nőnek is olyan hasa van, akár egy hordó, a tézsa képe és szétterülő mellei egyenesen undorítóak, még női szemmel is. Istenem, ezek a tehén operaénekesnők a női nem megcsúfolói, mert hogy is szerethetné a festő ezt a debellát, akinek minden szava ármány és hazugság, egy ilyen nőnek nem is lehet szerelmet vallani, még játékból sem. Észrevetted, kicsim, hogy a festőt játszó színész sohasem nézett a Toscát alakító tehén szemébe? Mintha maga is undorodna ettől a Flóra Toscától, a szerelmes operaénekes Tosca nevét és szerepét bitorló tehéntől.” Elmosolyodtam ettől a megjátszott indulattól, mely leplezni akarta Anna valószínűleg valóban tehénalkatú operaénekesnőktől; s hogy emlékezetemben kutakodtam, kénytelen voltam igazat adni Annának, mert valamennyi operaénekesnő túlságosan elhízott és szerelmi szerep imitálására tökéletesen alkalmatlan volt emlékezetem szerint, a nézősereg képzeletét megkötötte tehénalkatuk tárgyiasága, s magam is eljátszottam a képzeletemben azzal, hogy vajon képes volnék-e szerelmet vallani egy ilyen, heves szerelmi érzületet lohasztó színésznőnek, akinek még a díszletek és paravánok között való járkálás is nehézséget okoz, s mialatt a díszletek között járkál, állandóan az a kínos jelenet játszódik le a néző képzeletében, hogy nyomban szétreped rajta a kosztüm, hiába is szabta alkatára a színházi szabó ezt a fehér jelmezt. Az a fajta elégedettség, mely Annát eltöltötte, amikor a falitükör előtt többször is megfordulva szemrevételezte sportos alakját, engem egy cseppet sem nyugtatott meg, hiszen én hiába is fordultam volna meg a tükör előtt, egyáltalán nem lehettem volna elégedett könyvmoly alakommal, erősödő pocakommal és nyeszlett felsőtestemmel, melyet az elegáns öltönyöm kompenzált ugyan valamelyest. S hogy alaktalanságom eltüntetésére tett erőfeszitésemet

végiggondoltam, aggódni kezdtem amiatt, hogy vajon meddig hajlandó Anna engem magába fogadni, s mikor tűnik föl egy másik jelentkező, aki *helyettem* játszaná el a szerető szerepét, s eltöprengtem, ha egyszer feltűnik a riválisom, Anna vajon miféle ürügyet talál ki arra, hogy faképnél hagyjon. „A feleségedet szereted, helyettem, fiatal testemben őt öleled, hasgatod, magot támasztó vágyad egy elszalasztott lehetőség pótlása, a helyembe képzeled s egy képzeletben megfogánó gyermeket dajkálsz a lelked mélyén. Elég volt a szereposztásból”, „Kinek, mondd, ugyan kinek akarod bizonyítani férfiasságodat, önmagadnak, a hitvesednek, vagy nekem, esetleg az atlétatermetű, ámde nyúl szívű férjemnek, akin bosszút akartál állni megnevezetlen sérelmeidért? Nekem társ kell, biztonság és bizonyosság, a szeretet bizonyossága s nem pótléka”, szólalt meg bennem Anna hangja több szólamban, akár Bach Agnus Dei-tételében, a világ bűneitől megszabadító bárányhoz könyörgés. „Mindenható Atyám, hozzád könyörgök, én, a szeretetre szomjas vándor lélek, adj bizonyosságot a szeretetről.”

Annak a tudata, hogy bármely pillanatban faképnél hagyható vagyok, teljesen deprimált, s az első felvonás közben rám tört unalom a Tosca vontatottsága miatt egyszerűen valamifajta meghatározhatatlan fájdalommal alakult át, s a festő híres börtönbeli szólója, melyben az elmúló élete rövidségéről és a nem is oly régen fellobbant szerelem elvesztéséről énekel, oly mértékben hatott meg, hogy könny csordult a szememben. A „trotlik érzélgőssége, miféle szerelemre gondolsz a te korodban? Nagypának igaza volt, ötvennyolc évnyi házasság után mondta, tudod, fiam, mi az a szeretet? Hát megmondom neked, együtt megöregedni és megszokni a másik rigolyáit”, hessegettem el magamtól a meghatódottságot, ám hiába is iparkodtam ezt a férfiatlan és trotli érzélgősséget elrejtetni, Anna észrevette, a zsöllye karfája felett belém karolt, s ettől kezdve a maga lelkesültségét és Tosca keltette fájdalmát nem igyekezett elrejtteni előlem. „Óh, kicsim, úgy szeretem az operát, olyan meghatóak ezek a szerelmi tragédiák, tudom, hogy az egész csak játék, és ezek a tehenek is csak megjátsszák, hogy szeretik a kedvesüket, mégis úgy érzem, hogy beleőrülnék, ha most hirtelen elveszítenélek, és az a szemét férjem újból csak megalázna, kiállításokon mutogatná mezítelenségemet, s nekem jó pofát kellene vágnom ahhoz, hogy mindenki engem akar az ágyába vinni, mert az aktot és engem azonosítanak egymással, ahogy mindig is azonosítottak a férjem izléstelen aktrajzaival, melyeken tehénként ábrázol engem, épp olyanként, mint amilyen ez a fehér angyalbőrbe bújtatott operaénekesnő.” „Boldogságos Szűz Mária, jöjj el vigasztalásul. Vedd ki ezen ígizeteket, és mindenféle szellemet, ördögöt, ezen tehen fejéből, testéből, minden íze, csontjai közül.” Ez a hűségnyilatkozat eloszlatta aggályaimat és félelmeimet, s Anna egyszerre kamaszos szeretetvágya és anyás ragaszkodása feledtette velem a tényt, hogy majdnem az apja lehetnék, „Nem hiszem, hogy vele öregednék meg, s a rigolyáim is elviselhetetlenek a számára, még ha nem is mondja meg, a feleséggel öregedtünk meg, és naponta elviseljük egymás rigolyáit.” „Tudod, mi a legszörnyűbb, elviselni a tudatát, hogy a képzelt és valószínű nő töltik be, ki az életedet. A legnehezebb, s amit a legjobban becsülhetsz bennem, megállni, hogy más nőkel, anyákkal ellentétben, ne áztassalak el a lányod előtt”, mondta egy este a feleségem, szemében hűségnyilatko-

zat, a szeretet melankóliája, s ettől bennem az együttérzés melankóliája támadt föl, nem is értettem egészen, miért az agyamban megszólaló hangokra, a szirének énekére, s kezdtem érteni, miféle kínokat élt át, állt ki az árboc-hoz lekötözött Odüsszeusz, mikor a szirének csábénékét hallgatta, a kínok egyszerre fakadtak a vágyakozásból, a vágyak betölteni vágyásából, az ígéretből és az ígérethez megfélemleni nem tudásból. „A vágyakozás oldás és kötés, a szeretteink kötelékén oldás és az ígélet szédületében önmagunk gúzsba kötése”, mondtam a feleségemnek, s azt gondoltam, hogy Odüsszeusz hiába rimázkodott kötelékének eloldásáért, hogy a szirének énekétől elragadtatottságában féktelen vágyakozását tárgyiasítsa, a vágy örökkévalósága és hiábavalósága érintetlenségében maradt meg számára, mint eszmény. A beteljesületlen ölelés eszménye a vágy örökös forrása, elapaszthatatlan és örületbe kergető; olykor az örületbe kergetettek az álmomban megszólaló hangok, a másokkal beszélgetés közben fejemben zajló párbeszéd, néha magam sem tudtam eldönteni, hogy a szabadjára eresztett hangok mögött valójában ki beszél. „Olyan jó hallani a hangodat, közel húsz esztendő után, egészen lúdbőrös lettem a hangodtól, tudod, hogy örületesen szerelmes voltam beléd, lehet, hogy te nem érezted, nem vetted komolyan a szerelmemet, mert épp akkoriban született a lányod, s biztosan nagyon szeretted a feleségedet, amiért lányt szült neked, de én teljesen odavoltam érted, s még most is, pedig a második házasságomban élek, kösz, jól megvagyunk, hogy hívtál, feléled bennem az irántad érzett szerelem. Nővé tettél, ezt sosem feledem.” „El sem mondhatom, milyen zaklatottan éltem akkoriban, kíváncsi voltam, jelentek-e még valamit számodra – mondtam a telefonban –, és azt gondoltam, hogy találkozhatnánk, egy kávéra beülhetnénk valahova, igaz, rám sem fogsz ismerni, kedvesem, talán megöregedtem egy kicsit, már nem bírom a régi tempót, vissza kellene vennem a mostaniból is, egyetlen mániám a munka, néha a szívem tájékán nyomást érzek, és a barátaim egy részén már szívkatéterezést is végrehajtottak, félek az öregséggel járó nyavalyáktól, a haláltól.” Alig bírtam kivárni a színházi előadás utáni vacsora végét, hogy a magamévá tehessem Annát, nem feltétlenül megszokásból, de már nem is feltétlen örült szenvedélyességgel, már a vágyak sem tudták feléleszteni bennem azt a tempót, mely az élet megélésére sarkantyúztak korábban, inkább arra vágytam, hogy birtokolhassam, azzal a göggel, ahogy egy középkorú férfi szokott birtokolni egy számára már valószínűtlenül birtokolható gyönyörű testet, és azzal a hiúsággal, ahogy szemérmetlenül szokta kifecsegni barátainak titkát, mert csak ekként tudja magában és mások előtt is realizálni a sorstól ajándékba kapott szerelmet.

Ültem a keskeny lányágya szélén, a kimerültségtől zihálva, jobb kezemmel a szívem tájékát masszíroztam, hogy életre galvanizáljam magam, fojtogatott a köhögés, száraz, az elernyedő testtel szembeni düh, szegyenkezve szemlélttem hol pipaszár lábamat, hol Anna meggörcbült hátát, ívből meghajlott gerincoszlopát, s hogy nem volt hajlandó megfordulni, felém fordulni, haboztam, maradjak-e mellette, avagy szedjem a sátorfámat, pedig semmire sem vágytam inkább, minthogy megismétlődjék a jelenet, az olcsó kis szállodában töltött első pásztoróránkat követő jelenet, amikor első ölelkézésünk után ugyanígy haboztam, megérinthetem-e még egyszer, s látva hezitálásomat, mutatójúját begörcbítve jelezte, hogy

bújjak újból hozzá, öleljem magamhoz. Éjszakánként a feleségem ívben meghajló gerincét szoktam látni, s halom egyenletes lélegzetvételét, s megpróbálom kitalálni, hogy a lélekállatka, a lélegzetet száján egyenletesen vevő feleségem lélekállatkája merre kóborol, milyen feladatot végez, végez el sikeresen; s ha olykor a fogát csikorgatja, fellazítja az ínyágyat, szorongással faggatom magam, s igyekszem tenyeremmel arcát simogatva megnyugtanni zaklatott lényét, mellettem forgolódo, szuszogó, fogcsikorgató lényét. Arcsimogatásom egyfajta vallomás volt, s hogy aludt, bártortalanságom, apámtól örökölt ridegségem felengedett, és arról a ki nem hunyó, soha el nem múló szeretetről vallottam neki kezem érintésével, melyről nem állt szándékomban éberem megnyilvánulni, kiváltképpen előtte nem, mintha szeretetem megvallása szégyellni való volna. S azt sem bántam, hogy tudomást sem vesz, sem vehet az arcsimogatásomról, mert nem porsátrának szólt, hanem a távolból hazaérkező lélekállatkának, hogy otthonmelegre leljen az omladozó porsátorban. Ez a hallgatás is egyfajta hívójel volt Anna részéről, egyértelmű és félreérthetetlen, s én, aki együttlétünk alatt mindig is kész voltam hívójeleit értelmezni, megint vártam egy jelle, hívóra vagy égire, egyértelműre és félreérthetetlenre, önbecsülésem ugyanis cserbenhagyott, kiskamaszként haboztam, mert ez a meg nem fordulás is jel volt, félreérthetetlen üzenet. Jellemző módon csakis mellőzöttségemre, elhagyatottságomra tudtam gondolni, s a vesz-

teségre, mely tapintatlan, erőszakos cselekedetem után bekövetkezhet. „Magamra maradtam, solus eris, hogy is van? Minden szituáció csapda, mindenütt falak vesznek körül, kiút nincs, a kiutat kitalálni kell. Igen, a hangok és hívójelek labirintusából, Ariadné vágyakozása és az én megszabadító, felizzító, őrjöngve szétszaggató, magamat is szétszaggató mohóságom következtében bolyongok a labirintusban, hogy a bikát lemészároljam.”

Más alkalmakkor, mielőtt vetközni kezdett volna, Anna, valamifajta gyermekes játékszenvedélyétől indítatva térdig érő franciakockás szoknyája alá rejtette a fejem, mintha el akarna rejteni a világ tekintete elől, mintha bújócskát játszó gyermekét akarná elfedni és betakarni, hogy az őt keresőket megtévessze: nem is az van a szoknyája alatt, akit bőszen keresnek, valaki egészen más rejtezik ott. Én átvettem ezt a lelkesültségét, osztottam vele felindult elrejtési vágyában és az izgalomtól ökölbe szoritottam a kezem, akár a játéka örömteli befejezéséért szorongó kisgyermek, mint amilyen szorongó voltam egész gyermekkoromban, és gyakorta bújtam anyám szoknyájához vagy köpenyéhez, szorosan ölébe fúrva a fejem, s azt hittem, hogy éppen elbújok, láthatatlanná válok, akárha kunyhóba rejtőztem volna el az engem kereső társaim elől. S anyám, ki tudja honnan, milyen hagyományt idézve mondogatta ilyenkor nekem: „a fehér csibe most kikel a tojásból, feltöri a tojás héját, kidugja a fejét és leveti magáról sárgás gúnyját”, s erre

a mondókára emlékezve értettem meg Anna becézését: „kiscsibém”, ami eleinte mulatságosnak és csúfolkodónak, később érthetlensége ellenére is babusgatónak és ismétlődése révén biztonságot nyújtónak tűnt előttem. „Gyere kiscsibém, bújj a szárnyam alá, anyád testmelege oltalmazzon téged. Pihéidet megszáritom, ellenfeleidtől óvlak téged, nem hagyom, hogy valamelyik fölfaljon”, és franciakockás szoknyája alatt széttárva ruganyos combját, halk szisszenést hallatva magába fogadott, s amíg emléjét a számban tartva hasogattam a vékonyát, hogy magot támasszak benne, végig a fejemet simogatta, ahogy falusi gyermekek szokták a pelyhes kiscsibéét. Most, hogy az évek távlatából magam elé idézem az Annával töltött hónapokat, szinte revelációként hat a felismerés, hogy sohasem volt kezdeményező, legfeljebb felszólító és megszólító, egy-egy gesztusával szólított föl az ölekezésre, ahogy tyúkanyó szárnyát széttárva fiókáját a menedékbe búvársra, de nem megragadott, nem fölkapott, mint ragadozómadár az áldozatát, inkább csak hagyta ölelésvágyamat kiteljesedni; mindig magába fogadott, hálát érzett az örömről, melyet tőlem kapott, de önmagától – emlékezetem szerint – egyetlen egyszer sem kezdeményezte az ölekezést: nem az a természet volt. Valójában képtelenség eldönteni, ma sem tudom, akarta-e egyáltalán, hogy magot támasszak benne, vagy csak a kedvemben igyekezett járni, miközben úgy tett, mintha teljes lényével részt venne ölekezésünkben. „Amikor közel érzel magadhoz, nagyon távol leszek, amikor azt hiszed, elhidegült a viszonyunk, akkor foglak a legjobban szeretni. Csakhogy mindketten megőrizhessük a függetlenségünket”, mondtam Annának együttlétünk első alkalmával, amikor a szerzés öröme magabiztossá tett, s nem tudhattam, hogy függővé válok, tőle függővé, és szerettem volna elhárítani függetlenségem, tőle való függetlenségem elvesztését. „Egy asszony érzelmek nélkül nem tud belemenni egy meghitt viszonyba. Az ölekezés öröme csak egy része annak, amit vár a másiktól, a biztonság, a kiegyensúlyozottság, a megbecsülés, az odafigyelés, ezek mind szükségesek még.” Sohasem akart beszélni ölekezéseinkről, melyek, hogy megtörténtek, egészen távol kerültek tőle, s a meghitt ölekezésről beszélés helyett kiterjesztette szárnyait felém, védőernyőt vont, mintha oltalmazni akarna valamitől vagy valakitől, talán egy kudarcától vagy önmagamtól, és a maga módján élte a hétköznapi életét, melybe belevont, akárha annak is a részese lennék, afféle apa- vagy férjpótlék. Ez a hétköznapi belevonás tette reálisra számára együttlétünket, mintha az ölekezés csak mellékes része lett volna együttlétünknek, áldozathozatal és természetes odaadás az együttlétért, amiért magam is meghoztam a saját áldozatomat, csakhogy vele együtt lehessenek.

Magával cipelt a butikokba is, bár sohasem azzal a szándékkal vitt magával, hogy a jussát követelje, valamiféle ellenszolgáltatást ölekezéseinkért, azt hiszem, néhány alkalomtól eltekintve nem is fogadott el tőlem drága ajándékot; bevásárlási körútjainkon inkább megerősítést akart nyerni általam, hogy a megvásárlásra kiszemelt ruhadarabot vagy más csecsebecsét érdemes-e megvennie. Faggatott és nyüstölt, s nekem mindenféle hétköznapi gondjában és dilemmájában állást kellett foglalom, mintha számítana a véleményem. S én, aki fejvesztve menekültem mindenféle vásárlás elől, ha a feleségemmel vagy a lányommal kellett volna vásárolni mennem, birkatürellemmel viseltem a válogatás és állás-

foglalás keserves pillanatait, s nem tagadom, voltak olyan pillanatok, melyek valódi örömet okoztak, ha például Anna talált magára való ruhát és repdesett az örömtől, én is osztoztam fellegjáró örömeiben. Jót kuncogtam azon a félreértésen, amikor az egyik eladónő kedveskedve kérdezte tőlem, „no, és az apukának hogy tetszik ez a kis szoknya?”, s a levegőbe emelte a szoknyát, megmutatta divatos szabását, dicsérte az anyag minőségét, áradozott diszkrét színharmóniájáról és eközben engem méregetett, azt mérlegelte, sikerült-e meggyőznie a ritka alkalom megragadásáról és megnyitom-e bugyellárisomat. „Az apukának rendkívüli módon tetszik ez a szolid kis szoknya, no meg, hogy kényeztetheti a kicsikét, el sem hiszi, milyen nehéz ezeknek a mai lányoknak a kedvében járni, ahogy ők mondják, valami jó kis göncöt találni.” Anna rám meresztette a szemét, hadüzenet rejtett benne, mennydörgés és villámcsapás, arcomra fagyott a mosoly, krákogni támadt kedvem s széttártam a karomat, jelezve, hogy az alkalmi vétel nem rajtam múlik, s az egész kínos jeleneten kedvesem oly mértékben felháborodott, hogy nyomban otthagya a napok óta félretett szoknyát, és az utcán jártunkban még sokáig méltatlankodott az efféle tapintatlanságon, melyre csakis a nők képesek, mert bizonyos beidegződéseik rabjai.

Regélhettem volna neki hosszasan, miféle beidegződések rabjai még a nők. Az egykori igazgatónőm, néhány évig gimnáziumban is tanítottam, behívatott az irodájába és a hatalmas íróasztala mögött ülve (hivatalos kioktatásaim kivétel nélkül mindig ilyen hatalmas íróasztal mögött történtek, az engem kioktatók mintha a bástya mögött biztonságban és fölényben érezték volna magukat, az előttük álló, egyik lábáról a másikra toporgó megfélemlítettnek hitt alakkal szemben), magából kikelve tiltotta meg, hogy a takarítónőknek „kezcisókolommal” köszönjek, mert a „kontyos dáma” szerint, ahogy a kollégák becézték, csak a tanárnőknek és személy szerint neki jár az effajta köszöntés, a többieknek elegendő egy egyszerű „jó napot!”. Teljes mértékben egyetértettem a nálam tíz évvel idősebb földrajztanár kollégámmal: „azok szoktak ily megveszekedett módon gögösek és rártartani lenni, akik nem is oly régen még a ganét túrták falun. A kontyos elvtársnő azt hiszi, illő az alattvalókat, mert neki minden beosztottja alattvaló, megalázni és kioktatni. Ha megfigyelted, mindig csalhatatlannak és tévedhetetlennek gondolják magukat az effélék, csak azt tudnám, honnan a fészkes fekete fenéből férkőzött a fejükbe ennyi magabiztosság és tudomány, mert hogy nem az egyetemen, abban holt biztos vagyok.” S a kontyos dáma férje, feje a vállá gödrében ült, nyaktalan ember, hosszú orra forgatta a fejét, örökké a széljárásnak megfelelően, egyben a szakszervezeti bizalmink is volt, amikor egy lyukasórásban kettesben maradtunk a tanáriban, saját érdekemre hivatkozva intett bizalmasan, tartózkodjam a földrajztanártól, mert reakciós, és a saját jól felfogott érdekem is azt diktálja, hogy tartsam távol magam egy olyan embertől, ezt is csak bizalmasan és szigorú titoktartás mellett súgta meg, akiről külön említést tesznek a hangulatjelentésben, s akin rajta tartja a szemét az igazgató elvtársnő. „S mivel a te szakmád bizalmi állás is egyben, mert filozófusnak lenni egyben elkötelezettséget is jelent a néphatalom iránt, és ébernek is kell lenned az efféle kétes múltú, zavaros beszédű alakokkal szemben, ezt is csak az érdekemben mondom,

hiszen a te filozófia-professzorod nekem kebelbéli cimborám, szoktam is szót váltani veled az előmeneteledről, ha egy-egy névestén együtt vagyunk.” Az én reakciónak titulált földrajztanárról kollégám, nyakigláb, szikár, nagy bajszos, a bolti felöltő lötyögött rajta, ingeit vasatlatlanul hordta, csónakméretű cipőjével nem akármilyen nyomot hagyott a hóban, s olyan gyorsan járt, hogy követni is csak futva lehetett, miután egy korsó sör mellett bizalmasan elmondtam neki a szakszervezeti bizalmink épületes véleményét, a róla kiállított hivatalos bizonyítványt, mely árnyékként követte életét, s reménytelenné tette jövőjét, megkérdőjelezni igyekezett minden eredményét, 1987 februárjában kilépett a szakszervezetből. Hiába súgta meg bizalmasan nekem a mi szakszervezeti bizalmink, hogy „óriási patália lesz ebből, hujúj, meglásd fiatal barátom, ez a reakció balfék azt hiszi, hogy csak úgy ki lehet lépni a szakszervezetből! Hát egy frászt! Kibújt a szög a zsákból, a reakció megmutatta magát, hiába is próbált meg eddig kaméleonként megbújni”, abban a hónapban közel négyszázezer szakszervezeti tag lépett ki a tömörülésből, s a mi bizalmasan sugdosó és információkat négszemközött közlő bizalmink is szóbeli megrovást kapott. „Ez az esti egyetem gyorstalpaló szakán az elvtársaktól diplomát kapó barom még mindig azt hiszi, hogy kétfrontos harcot kell vívnia, velem, a reakcióval, és a soraikban megbúvó reformerekkel, akiket nagyobb árulónak tart, mint engem”, ahogy az egykoron kuláknak minősített parasztszülők egyetlen leszármazottja, két év házasság után elvált kollégám minősítette az őt előszeretettel reakciónak minősítő és felesége jóváhagyásával gyakorta fennhangon kioktatót. „A szemem láttára verték agyba-főbe az apámat, mert a rekvirálások idején két zsák krumplit találtak a padlásunkon. A hatvanas évek elején meg azért verték meg, mert a termelősövetkezet ellen agitált, ahogy mondták, pedig csak nem kívánt közösködni, egész életében megállt a saját lábán, de hogy a teherautóval falvakat járó agitátorok egy éjjel ránk törtek és elvitték az öregot megpuhítani, így nevezték, megpuhításnak az agyba-főbe verést, hetekig nem bírt a saját lábára állni. De megtanultam tőle, hogy nem az a legény a gáton, aki a pofonokat osztogatja, hanem aki állja.”

Regélhettem volna Annának a feleségem és a Hollandiába házasodott barátnője internetes leveleiről is, ezekről – ahogy az egyik székelyföldi gazdaasszony nevezte elképedését palástolandó – a postást nélkülöző villámüzenetekről, melyek szintén egyfajta hangulatjelentések voltak, sebtében rótt följegyzések a lét elviselhetetlenségéről, mulandóságáról, olykor töredékes mondatokban, szövegrészekkel és betűtípusváltásokkal tarkítva, az internetes levélíró ugyanis kevésbé figyel a mondat helyes megalkotására, gyorsan akar megnyilvánulni és választ kapni, hogy magányát az üzenetváltás idejére felfüggeszse. Adélka, akinek azt írta a feleségem, hogy az általa interneten küldött képek tanúsága szerint semmit sem öregedett, éppolyan habókos és vidám ábrázatú, mint amilyennek megismerte még a gimnáziumi évek alatt, szinte sértésnek vette a bókot, és némi megjátszott indulattal írta „kedvesem, az egykoron dús hajamból alig maradt valami, az is csak szénaboglya az arcomon, és a szemem alatti ráncok elképesztően deprimálnak, akárha idült alkoholista volnék, a szoknyám korcára fittyen a hájam, a szülések után elhíztam, s a fenekem már alig fér el a konyhai széken. Te ebből valóban nem vettél észre semmit?

Szemüveges vagy? Ezek szerint fiatalon is ilyen ocsmány nő képe rögzült emlékeidben? Rémséges, hogy az ember ötven felé milyen eltorzulásokon és átváltozásokon megy át! Te hogy viseled ezt a szörnyűséges kapuzárás előtti időszakot? Én állandóan ideges és háklis vagyok, sajnálom szegény férjemet, de Günter egészen jól viseli zsembességemet”. Kíváncsi lettem volna feleségem rögtönzött válaszára, saját helyzetjelentésére, sebtében fogalmazott vallomására az ötvenhez közelítő létezéséről, de a diszkrecióra hivatkozva nem mutatta meg; egyetlen dologban lehettem biztos, hogy nem áztatott el engem, ahogy a lányom előtt sem tette soha, a tűrés és önfegyelem, az áldozatkészség és szolgáltni tudás mintapéldánya volt, ellenben saját közérzetéről szóló nyafogásába nem akart beavatni, mondván, az ötven felé közelítő nők nyafogása legfeljebb egy másik hasonló korú nyafogóra tartozik, a kívülállót csak idegesíti vagy mosolygásra ingerli.

Azon viszont Anna nevetett pimaszul, ha nemtetszésemet iparkodtam kifejezni a választott ruhadarabban szemben, s hogy függetlenségét hangsúlyozza, csak azért is megvette a neki tetsző ruhadarabot, mintha az ellenkezés az örömszerzés egy fajtája lett volna. „Nem az esztéta véleményére vagyok kíváncsi, hanem a tiedre, kicsim! Ne haragudj, ha bántottalak! Óh, úgy szeretlek, tudod, hogy mindenre hajlandó vagyok, hogy a kedvedbe járjak, de most az egyszer a magam kedvébe szeretnék járni”, s a további okvetetlenkedés helyett behúztam a nyakam, mert megtanultam, hogy Annával nem lehet e téren ellenkezni, s még azt sem bánja, ha füllentek, s az őszinte véleményem helyett azt mondom, amit elvár tőlem. Igaztalan volnék vele, ha eltagnám, hogy természetesen jó ízlése volt; pontosan tudta, hogy sportos alakjához, vállig érő gesztenyebarna hajához milyen szabású és színű ruha illik. Az sem zavarta, ha a mohazöld blézere alatti fehér blúz dekoltázsa többet mutat meg a kellesténél, s a melltartó kosarának szorítása olyan kívánatosá tette megduzzadt mellét, akár a kosztümös filmekben, a tizenharmadik századi szalonok szépasszonyaiét. Egészen különös vonzalmat érzett a tizenharmadik századi szalonokban forgolódozó szépasszonyok iránt, „Óh, azok a rafináltan feltűzőtt kontyok, hajsütővel göndörített loknik egészen megbolondítanak, szeretnék olyan fűzőt hordani, mint azok a divatos nők, olyan fülönfüggőket és melltüket aggatni magamra, hogy tetszedjem neked, s te közel húznád a székedet az enyémhez és Goethéről, Schillerről beszélne nekem, akit nem is a kandallóban ropogó fahasábok tüze, hanem a szerelem melegítene”, s éppoly elragadtatottsággal hallgatta hosszadalmas koridézésemet, követte felolvasásaimat Madame de Sévigné és Madame de Stael levelezéséből, Rousseau és Voltaire civakodásának botrányos történetét, hol az egyik, hol a másik szemszögéből előadva, vagy a nők társadalmi szerepéről szóló elbeszéléseimet, ahogy a gyermekek szokták hallgatni a mesét a kiskakasról és a gyémánt félkrajcárról. Valahányszor kosztümös filmet játszottak a mozikban, nekünk ott volt a helyünk, különös elragadtatással nézte a legbárgyúbb jeleneteket, megkönnyezte a beállított és modoros szerelmi vallomásokat, átadta magát a filmszerepeknek, s nem hagyta, hogy megzavarjam átélését. S amikor az előadást követően kettesben maradtunk, nekem éppúgy kellett kezemet csókolnom, bókolnom és flörtölnöm, virágnyelven beszélnem és valóságos értekezéseket tartanom, ahogy a filmen látta egy nemes lovagtól. Nem a szí-

nészkedés kedvéért vagy a moziszerp eljátszásáért volt számára fontos ez a szerepjáték, hanem az előtte kifejezett tiszteletért, amit nem kapott meg a vadember apjától és izsakos férjétől, s amit a magába fogadásomért cserébe elvárt tőlem. Valahányszor elutaztam, a lelkekre kötötte, hogy hosszú levélben számoljak be mindenről, hogy képzeletben velem lehessen, s leírásaim megtermékenyítsék a képzeletét, mely elevenen működött, s egészen meglepődtem, hogy milyen élénken képes rekonstruálni a helyszínt, ahol jártam, az általam látottakat, pusztán a leveleim olvas-tán, s kislányos örömmel csapta össze a tenyerét elképe-désemen, hogy milyen átéléssel képzelte engem maga elé. Olyan különleges stílusú leveleket írtam Annának, benne hosszadalmas táj- és városleírásokkal, esszébetétekkel, esettörténetek magyarázataival, hogy egybegyűjtve valamennyit nyugodtan kiadhattam volna egy önálló kötetben: mások is örömeiket találták volna útileveleimben. Életem egy szakaszán foglalkoztam is a művészek, filozófusok, esztéták levelezésével; fiatalabb kollégáimmal a levélírás indokait, a levélformák alakulását, a levelek tipologizálá-sát és felhasználhatóságát kutattuk három éven keresztül, végül egy vasikos kötetben tettük közzé eredményeinket a levélformátumban írott naplóról, útirajzról, filozófiai érte-kezésről, életművet kommentáló jegyzetekről, szerelmes vallomások füzérééről, táborigénylapok haditudósításai-ról. Ezek a szövegelemzések nem múltak el nyomtalanul emlékezetemből, s ismervé Anna vizuális képzeletét, leírásaimmal alkalmazkodtam olvasási szokásaihoz, melyek nélkülöztek sok olvasó trehányágát és érdektelenségét, minek köszönhetően a *Háború és béke* leírásait egyszer-űen átugrották. Anna bizonyos értelemben romantikus lélek volt, levélírási és -olvasási szokásait illetően bizo-nyosan az, úgyhogy utazásaim során akkor is terjedelmes levelet írtam neki, ha tudtam, hamarabb találkozom vele személyesen, mint ahogy a levél a postával megérkezik; amint megkapta küldeményemet, ujjongva hívott telefonon és köszönte meg figyelmességemet. A szerelemnek ez is egyfajta tanúbizonyítéka: a részemről mindenképpen annak is szántam, hogy Annát magamhoz kössem.

S ha hoztam is neki ajándékokat, nem az értékes ajándé-kok érdekelték, hanem az igazi meglepetést okozó csecse-becsék: egy kínai selyemsál, egy mogyorószín vagy vörös baszka, egy antik ezüst mellű, egy régi bőr szemüvegtok, egy nagyanyáink idejéből megmaradt kitaposott cipő. Úgyhogy szenvedélyes kutató lettem mellette, az antikvi-tásokat bújtam, az ócskapiacokat és használtruha-kereske-dőket kerestem föl, s néha batyusként tértem haza egy-egy külföldi konferenciáról. Néhány színházi kellékes is barátommá lett, s valóságos szolgálatot tettek nekem azzal, hogy a leselejtezett tollkalapokat és más egyéb ruha-költeményeket átengedték nekem, s én valódi szolgálatot tettem Anna játékszenvedélyének, de még inkább tisztelet-sóvárgásának, amelyet nem csorbított a tény, hogy az ő-sanyák természetességével fogadott magába engem, s nem volt ölelkezési szokásának az égvilágon semmi köze a kur-vasághoz. „A nőkről, akiket meghódítunk, kedvesünk-ké teszünk, s akik nem tagadják meg tőlünk érzékiségüket, elhalmoznak szerelmi praktikáikkal, kedvünket lesik ölel-kezés közben, nem illik úgy beszélni, mint a rossz lányok-ról”, intett a nyolcvanadik életévéhez közelítő nagyapám, aki Kolomeában volt városparancsnok a második világ-háború vége felé, s szívesen adózott a lengyel nők iránti vonzalmának, hogy túljutott a szégyenlőség korán, emlé-

kezete mély kútjából idézte föl az egyik szépasszonyt, kinek szőke fűrtjeiről, lányos melléről, ívelt tomporáról, érzéki játékairól, ölelkezés közbeni mosolyáról, fehér bőren megjelenő vörös foltocskákról bajusza alatt moso-lyogva regélt visszafogottan, s intelmeit megfogadva visszafogtam magam, ha kedveseimről megemlékeztem. Anna imádott öltözködni, a vadembernek nevezett apja sohasem tagadta meg tőle ezt az örömet, noha minden alkalommal ízléstelen megjegyzéseket tett kokottságára utalva, színésznőnek és balerínának titulálta őt, akit csak az eljátszandó női szerepei érdekelnek, de nem akar anya lenni. Egy évnél is régebb óta voltunk együtt, mikorra kiderült számomra, egyáltalán nem biztos, hogy valaha lehet még gyermeke Annának, mert apja jogász barátjától teherbeesése után elvetette a megfogant magot. Ennek a fényében apja ízléstelen megjegyzései egyfelől botrányos-nak és szentségtörésnek tünnek, másfelől elgondolkoztat-tak Anna szeretőválasztásának természetéről. Valamennyi kedvese diplomás ember volt, ez a választás becsvágyáról és igényességéről árulkodott, aminek szolgálatába állítot-ta magnetikus vonzerejét. Megfordult a fejemben, hogy magam sem vagyok más, mint egy levadászott trófea; „A nők szeretik csodálni az értelmi képességeket, még ha nem is feltétlenül vonzódnak az értelemezhez, ha másként is gondolkoznak a szenvedélyről, s bizonyos tapasztalattal bírnak az érzékiségről, mégis hajlandók az értelmet és az érzékiséget összekapcsolni, s olyan szeretőt választanak, akiről e kettő összekapcsolódását sejtik”, mondta egy filo-zófus barátom, aki többnyire csak elméleti szempontból hozta meg a nőkről szóló ítéleteit, a maga részéről el sem tudta képzelni, hogy a feleségén kívül bárkivel viszonyt folytasson. Megfordult a fejemben az is, hogy Annának minden bizoronyal eredendő vonzalma van az idősebb férfiakhoz, s épp ezért nem a saját nagyszerűségemben, sikerességemben, esztétaprofesszor mivoltomban kere-sendő magába fogadásának az oka, hanem abban a bizorony-ságban, részrehajlásban, atyai gondoskodásban, amit nyújtok neki. Nem feltétlenül hízelgett hiúságomnak e feltételezés, inkább szerettem volna azt feltételezni, hogy a házigazda szerepét átvállaló, a bősziült szerető és testét birtokló férfit részesíti előnyben. Az idősebb férfiakhoz vonzódását éppoly rögeszmének tartottam, mint a saját bősziült vágyakozásomat, mely magnetikus vonzalmában vergődve megfosztott méltóságomtól, önbecsülemtől, és egy önmagát sirató, önnön jussáért önző módon har-coló férfivá tett. Ebben a bősziültségben az öregedéssel és az álmaimban mind többször rámtörő halálfélelemmel szembeni életéhség nyilvánult meg, s azt vettem észre, hogy az Anna nélkül töltött és végtelenül magányosnak érzett órákban egyre pletykásabb és pikirtebb leszek mind a világgal, mind magammal szemben. Olykor eltűnődtem azon is, mi lenne, ha Anna, aki oly természetesen magá-ba fogad engem, s akiben oly sokszor igyekeztem magot támasztani, valóban megfoganna tőlem, és szűlné nekem egy gyermeket. Noha bősziült vágyakozásomon és rögesz-méimen nem tudtam úrrá lenni, a kései apaság kívánatos volta éppen olyan gyors, heves ellenállásba, elutasításba ütkezőtt részemről, mint amilyen hirtelen merült fel maga a gondolat. Oly fokig ragaszkodom ugyanis vesszőparipá-imhoz: a nyugodt töprengés megzavarhatatlanságához, a környezetemben való változtathatatlanságához, a csendhez és kényelemhez, hogy képtelen volnék egy megfogant betolakodóért, jogait és jussait követelő vendégért felál-

dozni mindezt. S miként én sem faggattam Annát terhessége megszakításáról, ő sem faggatott engem a magot támasztásom esetleges következményeiről, melyeket egyszerűen kiiktatott gondolkodásából, s hogy nem kellett álproblémán töprengenie, önfeledten fogadott magába, esélyt sem engedve kételyei és félelmei föltámadásának. „Igazán ott tartok, hogy belebolondulok, ha nem írsz nekem minden nap e-mailt, ha nem kapok tőled egyetlen sort sem, tudom, hogy beszélünk telefonon, de este jólesik a számítógép előtt ülni, várni a soraidat, még ha olykor furcsán kuszák és követhetetlenek is üzeneteid. Minden szavad átjár, s azon kapom magam, hogy az életemből olyasmiket is megírok neked, ami teljesen érdektelen a számodra, Anna.” Az igazán háboríthatatlan tabuk nem a kapcsolat kezdetén tornyosulnak két szerető előtt, hanem a huzamosabb idejű együttlét során emelkednek.

Vetkőzni is azért szeretett Anna, hogy örökké meglepetésekben részesítsen; fekete és bordó kombinéi, vékony pántos és csipkés alsóneműi, kosaras melltartói, mintás harisnyái egyenesen az örületbe kergettek, s látva, hogy miközben kibújik egyes ruhadarabjaiból, leveti maga mellé a földre, és szerelmesfilmekben látható mozdulatokat tesz csípőjével, sápadtan harapdálom a szájam szélét („Ölemben érzem testedet, ajkamon nyelved ízét, bőrröd bársonyossága bársonyruhád puhaságát, finomságát idézik elém”, mondtam neki), tapsolt örömeiben és pördült-fordult előttem, hogy bősz felindultságomon derülhessen, s mivel örömet szereztem neki hiúsága kielégítésével, igyekezett örömet szerezni nekem hiúságom kielégítésével. Máskor meg azért vetkőzött le csupán, hogy ruhát váltson, ilyenkor nem engedett magához közel, egy karosszékéből kellett végignézniem, ahogy tetőtől talpig átvedlik: más nővé válik, s ujjával jelezte, hogy meg sem közelíthetem, mert magát akarja megmutatni nekem észveszejtő ruhakölteményében, melyről férje tudomást sem akart venni, s tőlem várta szépségére a megerősítést. Valóban minden ruhadarab mássá tette őt, s filléres vagy éppen drága ékszerai, melltűi, karkötői, formás kalapjai hol a habókos diáklányt vagy az észveszejtő divát, hol a megfontolt üzletasszonyt vagy sikeres sportolónőt emelték ki sokoldalúan összetett személyiségéből, mert mindegyik s még megannyi másik sorslehetőség is benne rejtett Anna lényében. Olykor magam sem tudtam, melyik lényét kívánom jobban. Folyton ámulatba ejtett és összezavart, szerelmesévé tett és féltékennyé, feltétlen szolgáljává süllyesztett és pillanatnyi ellenséges érzületeimet is leszerelte, s folytonos átváltozásával nem kevés erőfeszítést követelt tőlem, hogy időről időre megfejtsem a nekem szánt üzenetét, mely szeszélyes lelki hintázásairól árulkodott, s nekem, a ki nem mondott játékszabályok szerint, ahhoz a pillanatnyi lényéhez kellett idomulnom, amelyet előttem is el akart játszani. „Óh, kicsibém, vedd észre, hogy a diákod vagyok, aki el akarja csábítani a rettegett professzor urat! Mit gondolsz, miért ez a mélyen kivágott fehér blúz rajtam? Ne mondd, hogy a lányok sohasem próbálkoznak efféle trükkökkel? Undorító kis lotyók, ismerem a fajtájukat az egyetemről, vedd tudomásul, hogy féltékeny vagyok rájuk, azokra a fehér blúzuk alatt fekete melltartót hordó kis szukákra, akik megtéveszteni akarnak!”; máskor pedig, úgy mórlikálta magát, túsarkú cipőjében feltűnően

lépkedve az oldalamon, hogy a szembejövő férfiak nem állhatták meg, hogy a combközépig érő szoknyája alól kivillanó lábain ne legeltessek a szemüket. „Ilyenek vagytok ti, férfiak mind, egy karcsú láb, a kellesénél jobban duzzadó kebel elveszi az eszeteket, s ahelyett, hogy a lényeket keresnétek egy nőben, felzabáljátok a szemekkel. Azt akarom, hogy minden férfi téged irigyeljen, amiért ilyen szeretője van.” S ha leültünk egy kávézóban barátaimmal fecsegni, oly szemérmetlenül tette keresztbe jobb lábát a másikon, hogy az amúgy sem hosszú szoknyája felcsúszott a combján, láthatóvá vált domborodó vékonya, s én pirultam barátaim helyett, akik rá sem merészeltek nézni, nehogy a szoknyája alá tévedjen a szemük, s öreguras szemérmetlen kíváncsiságukat izléstelenségnek tartsam. „Kertünk alatt gödröt ásnak, mély gödröt ásnak, szebb szeretőm van, mint másnak, ihaj, mint másnak, bár csak ilyen szép ne volna, kevesebb irigyem volna.” Anna, a zavaromat látva, kislányos csibészéggel kacintott, akárha cinkosok volnánk, holott éppen abban a pillanatban inkább a féltékeny szeretője voltam, mintsem a cinkosa. „Óh, ez a fene nagy polgári álszemérem! Ne légy képmutató kicsim, tudod jól, hogy bármikor a szoknyám alá bújhatasz, s csakis te, kizárólag és egyedül te, a többiek pedig, hadd pukkadjanak meg az irigységtől! Nézd meg, milyen aszott és rémséges barátóink vannak, fonnyadt saláták mind, egytől-egyig!” És én, aki még öt perccel korábban meg tudtam volna fojtani féltékenységi rohamomban, mindent megbocsátottam Annának, aki az ujjai köré csavart, táplálta hiúságomat. Kétséget kizáróan valamennyi barátom felesége vagy szeretője amolyan fonnyadt saláta volt csupán; a legrefináltabb smink sem tudta eltüntetni szemráncaikat, szemölcsüket, s az álluk alatt ereszkedett zsírtáskákat; s hiába is festették rendszeresen a hajukat, a szálak tövébenél látható volt az őszség nyoma, illetve az a határvonal, ahol a hajuk eredeti és festett színe találkozott, összemósódott. Az idő múlásával kigömbölyödtek, nem maradt derekuk, próbálkoztak ugyan széles övvel és más egyéb trükkökkel, de a válluk és csípőjük mintha egybeszabott lett volna; a feszes pulóver alól kidudorodtak a hájkarikák és a lötytyedt melleket elfogó melltartók. Anna fiatalosan feszes alakja: darázsdereka és ringó melle az örületbe kergette ezeket a fonnyadt salátákat. Féltékenykedtek és ármánykodtak, szégyenteljes megjegyzéseket tettek és csipkelődtek ezek a fonnyadt saláták, s az sem zavarta őket, hogy kockára teszik a barátságomat, az irántuk érzett tiszteletemet, és elvadítanak a barátaimtól, amit azért sem véltek volna tragikusnak, mert többé nem kellett volna szembesülniük kikopottságukkal és fonnyadtságukkal. S valljam meg őszintén, valójában azokra az időkre voltam féltékeny, amikor nem velem volt, hanem a férjével, a szüleiével vagy a munkatársaival, s hogy ezt az elviselhetetlen, depresszív távollétet lerövidítsem, állandóan vele lenni igyekeztem, hivatásom és családromagára. „Óh, kicsim, nem rám kell vigyáznod, hanem magadra, ha éppen tudni akarod. Én nem akarlak elvenni a nejedtől, de ha ennyi időt töltesz velem, hamarosan az utcára kerülsz. Az én férjem már most is többet van az utcán, mint otthon, nem is tudom, mikor fest, mikor alszik, észre sem veszem őt otthon, külön szobában éljük a magánéletünket.”

Kép-levelek az utókornak

Ölveczky Gábor grafikáiról

Nincs annyira nehéz dolga a kommentáló sorok írójának, mert tiszta, világos, egyértelmű képi nyelvet kell szavakba öntenie. Aki Ölveczky világát akarja megismerni, az sincs nehéz helyzetben, mert a széles publikum elé kerülő igényes és jellegzetes plakátjaival, kiadványterveivel gyakran találkozhat, bár ő leginkább Komáromnak és környékének grafikai arcát formálja évtizedek óta, megalkuvásokat nem ismerő következetességgel és minőséggel, nem ismert és elismert országos szakmai megméretéseken is. Sok mai önjelölt arcualattervező és életművész előszeretettel válogat a számítógépükön vagy az interneten lévő készletekből, ezért olyan sok a sztereotip, igénytelenül arrogáns reklám és felületes, hazug mű.

Művei a papír rostjaiba szántják egy művész legletisztultabb mondanóját és üzeneteit, egy ember összegyűjtött kínját-örömét, egy férfi legmélyebb érzéseit és gondolatait. A grafikus és az anyag viszonya olyasmi, mint az emberek közötti barátság vagy szexualitás: a simogatás is ejtethet sebet, az érzékiség is hordoz drámai mélységeket. Ugyanakkor tevékenykedése hasonló azokéhoz a miniátor szerzetesekéhez is, akik úgy gondolták, minden általuk húzott vonallal sebet ejtenek az ördögön. A felhasznált, idézett részek, töredékek egészzé válnak, a hiányt szemünk és vágyunk jelenlétté egészíti-teljesíti ki, amint a fakadó rügyekben már ott látjuk a virágszirmokat, a színtelenben a színt, a hernyóban a tarka pillangót. Az egymást fedő, eleltakaró szövegek szövete megérint, megszólít, hogy végül bennünk szólaljon meg.

Gábor írott képei, kalligráfiai nem magyarázkodások és nem képes szövegértelmezések – többek annál: szó szerint illusztrációk, tehát a szövegek mélységeinek megvilágítói. Ő *képiró*, ahogy több szláv és indián nyelv a képzőművészt szó szerint nevezi. Tömör képiséggel előadott írásai személyes közelségbe hozzák az irodalmat, a legjobb hazai és külföldi tollforgatókat, a történelem krónikáját, a zenét. Írásunk képe sokat elárul rólunk, de álmokba képesek repíteni elődeink míves betűi, mámorosítók szerelmünk felkavaró sorai, ámulatba ejtők gyermekünk első alfabetjei, talán bele sem gondolunk, az alig másképp elrendeződő tinta vagy nyomdafesték mekkora változást tud tehát előidézni bennünk. Ölveczky mindezek elmélyült ismerője, az irodalom és történelem töredékeinek átélő, hiteles megidézője, tehát palackpostánk egyik legjobb krónikása. Teszi ezt olyan korban, melyben hallani, hogy van, ahol már csak a nyomtatott írást tanítják, hiszen úgymond a kézírásra nincs szükség. Egy ilyen világ használatiutasítás-olvasó, úrlapkitöltő alattvalókat szab és idomít, klasszikus értelemben nem személyiségeket farag és nevel.

Amint *Couperin* kottájának Ölveczky-kalligráfiáját szemléljük, egyszer csak megszólal szféráinkban az orgona és a mindössze két tenyéryni, többszörösen felülírt patinás papírlap kottája zeneként bomlik ki. Vagy a már említett Pilinszky szikár, de nagymélységű poézise teljesebben ki Ölveczky súlyosan is könnyed kalligráf foltjaiban. *Weöres Sándor* kérte egyszer egy írásában, olvassunk szövegeket olyan nyelven, amelyet nem értünk, és akkor a hangzás sajátos, rejtett mélységeket nyit meg számunkra.

Ölveczky Gábor mestersége elmélyült ismerője, szinte csak évszázados, évezredek vizuális készletekhez nyúl, ezért időtálló, amit művel. S közben új készleteket teremt, ezért autonóm művész. A világ hetyke felülnézete és áskálódó *alulnézete* helyett a dolgok *belülnézetét*, szemlélyességét, szebben: *bensőjét* látatja számunkra, rója leveleibe az utókornak.

Kötelemem
Nem föld a föld.
Nem szam a sam.
Nem betu a betu.
Nem mondhat a mondhat.

Daganat a daganat.
Isten az Isten.
Dírag a dírag.

Daganat a daganat.
Tef a tef.
Gyujtő a bor a körülhatárolt
Bismut a bor formájú terület.

29
181.

Líraelemekből „költemény”

Turczy István *Áthalások*
című verseskötetének (kon)textusáról

1 Kontextus

A vers és a költemény szót gyakran használják egymás szinonimájaként. Amikor a diák vagy az ún. „zsrónakritikus” elunja szóisméltéseit a versszövegről vagy verseskötet darabjairól nyilatkozva, akkor időnként költeményről kezd beszélni. Különösen, ha még valami áhítatos irodalomfogalom rabja is ráadásul. Akkor esetleg mindjárt a költemény fogalma alapján vág bele tárgyalásába, s azt színesíti a vers emlegetésével egy idő után. Pedig a költemény igazából mást, többet jelent, mint az egyes vers, mégpedig mind a terjedelmi monumentalitás, mind a (részben abból indukálódó) szellemi kiterjeszkedtség szintjén. Ahogyan a költészet is több, mint a líra. Előbbinek hatalma van – amint az nálunk például Örkény Istvántól vagy Mészöly Miklóstól megtudható (utóbbinak „csak” bensőséges ereje vagy szuggesztivitása). Hatalma azért *is*, egyebek mellett, mert a(z) (szép)irodalmi műnemek teljességére kiterjed tradicionálisan. Valaha az oralitásban, a társadalmilag többségi analfabétizmus nyelv művészete idején, majd ebből az állapotból lassanként kibontakozva, még a technikai korszak előtti *literatúramedialitás*ban, tehát a betű kommunikációs uralmának periódusában (azaz legalább a 20. század elejéig, vagy bizonyos fokig még az után is) az epika és a dráma is természetszerűleg verses kialakítottaságú volt a líra mellett. Jobban is tudták szövegüket (tovább)alakító gazdáik, alkotó-előadó szakembereik (rapszodoszok, bárdok, igricek stb.) emlékezetükben tárolni, meg komolyabban alá is lehetett vetni így az irodalmi műalkotást a hangzás, a közösségi felhasználás vagy megítélés próbájának, ami tágabban-távolibban érve máig követelmény (nem verses kialakítottaságú munkákra vonatkozóan is). A költészethez tartozott tehát eredetileg – és tartozik eredendően: *valósítja meg* azt eminensen – valamennyi műnem valamennyi műfajának kódolt-kontúrozott szövegterméke, köztük a csodálatos csúcsteljesítményeket hozó „drámai költemény” vagy a társadalmi reprezentativitással bíró eposz és a virtuóz „verses regény”, ám – nem éppen utolsó sorban – éppenséggel a nekünk (most) fontosabb lírai alkotások is. S a költő, aki bírta/bírja a verselési szabály-módszereket, gyakran vág(ott) bele nagyobb vállalkozásba, amely ha nem is (volt) mindig „deduktív” nagyszerűségű (a globálisan elképzelt, átfogó kompozíció mozaikosan felszaktázó megvalósítása), azért esetleges „induktívitásában” is hordozta monumentalításra való hajlamát: a könyv apróbb, verses darabjai, lírai dolgozatainak sora általában valamilyen átfogó (világképi, epikus, kompozitorikus) elvnek alávetve rendeződött mintázattá valóságosan. Még az irodalmi modernség első szakaszában is jelentős példákat találunk erre; Baudelaire a *Romlás virágait* újrakiadásában folyamatosan bővítve mindig az eredeti kontextus összefüggését termelte újra magasabb (tágasabb) szinten, vagy gondolhatunk Rilke számos kötetciklusára is. Ugyanakkor azért, bár „költészet” megvalósítása bármely irodalmi műnemben (még a bölcselet és a didaxis területén is) elképzelhető, azt súgja az érzék, hogy „költeményről” szorosabban mindazonáltal csak líraelemek megfelelő mennyiségi összeszerveződésének minősített eseteiben beszéljünk, legyenek bár ezek a líraelemek a lirizálás poétikai-stilárretorikai momentumainak érvényesülései, vagy éppenséggel (eredetileg) más, akár „idegen” (idézett, átvett) lírai szöveg(részlet)ek. Mindezzel persze mindjárt Turczy István egyik könyvénel vagyunk, s akár közelebről is: fenti általános elképzelésünket nem utolsósorban az ő mostani művének konkrét figyelembe és munkába vétele révén/során alakítottuk ki. Ám miért ne szolgáljon egy konkrét szövegtapasztalat a poétikai közfelfogás viszonylatában támasztékre, bizonyosan nyomatékossításra szoruló általános vélekedésünk gyakorlati megerősítésére, ha már az adott (vagy bármely) műindividuum érdemi feldolgozása, tényleges megértése – az egyes olvasatok esetlegességének kiszolgáltatottan – mindig eléggé próbára tevő vállalkozás?!

A megfelelő értelmezői frontpozíció kialakítása Turczy István lírájának módszeresebb tanulmányozásához nyilvánvalóan amúgy sem kis feladat. Általában véve, a lírai életmű egészének vonatkozásában sem, még kevésbé azonban akkor, amikor az adekvát értelmezői munkálatok valóságos elvégzésének kihívásáról gondolkozik az ember a legújabb

verseskötet horizontjában.¹ Turczi (egyéb) könyveinek a textuális állomány viszonylatában megfigyelhető egymáshoz kapcsolódási, elkülönülési módja, természetének publikációs „összegabalyodottsága”, az alkotó-szervező (jelenléti) aktivitássűrűsége szakmai kihívásként mindenképpen eme nehéz vizsgálódás elvégzésére: globálisabb tanulmányozásra, nagyobb lélegzetű értékelés elkészítésére szorítja az irodalmárt, ám pontosan az alapzatként szolgáló kiadványállomány „rendszere”, mintázata annyira kaotikus, hogy az már önmagában erőteljesen megnehezíti a feltáró, áttekintő, elkülönítő gesztusokat. S éppen az utóbbi időben az értelmező kritika egy-egy megállapítása is nehezíteni látszik az interpretáció egyértelműségét – csatlakozva a költészeti fejlemények dinamizáló (át)alakulásához. Mindenesetre mostanára Turczi lírája, valamint annak recepciója – nem utolsó sorban az előző esztendő fejleményei következtében – kétségtelenül igen érdekes, és a kortársi magyar irodalom alakulásrendjének szempontjából immár biztosan megkerülhetetlen szakaszához érkezett. 2007 Könyvhetére ugyanis egyszerre jelent meg ennek a költői működésnek az *Áthalások* című, már a hazai posztmodernség szempontjából is biztosan értékelendő – mert azzal a maga „Nyugat-követő”, alapvetően esztétista beállítódása felől mind általában megfigyelhető nyitottságának, mind pedig újabban beálló még erőteljesebb megnyílásának alapzatán érdemleges párbeszédet kezdeményező (efféle gyakorlatában ugyan nem az első, de az összességében már igen számos kötet között mint ilyen, egyelőre még nem is a sokadik) – (verses)könyve, illetve az első a szerző egész életművére, tehát a líra és a „költészet” mellett még epikát, dramatikusan játékokat, rendszeres-emblematikus műfordításgyakorlatot, valamelyes esszéírást és meglehetősen intenzív szerkesztést-irodalomszervezést is magában foglaló/felmutató teljesítményre (ha nem is a felsorolt területek mindegyikére) egyaránt rátekintő monográfia.² Ezenfelül az év őszén napvilágot látott az a köszöntő jellegű jubileumi kötet is, amely az ötvenedik születésnap apropóján egyesít gesztusértékű pályatársi, literátori kedveskedéseket és az érdemi kritikai megközelítésekben jó néhányat.³ Eme editoriális fejlemények mármint tehát nem egy szempontból felvetik a posztmodern elkötelezettségű és ilyen szellemiségű önkivitelezésre törekvő értelmezői intencionalitás számára is a Turczi-életművel, azon belül mindenekelőtt a lírával való elmélyültebb és részletesebb számvetés szükségességét. Amely gesztus önkéntelenül is afirmatív.

Motivációnk ugyanakkor az érdeklődő ráhangolódás mellett a vitaingerencia vegyes késztetéseiből legalább annyira táplálkozik, mégpedig mind a különféle szakirodalmi vélekedéseket illetően általában, mind pedig az aktualitásban intenzíven felfokozódni látszó, a fent említett kettős inputtal rendelkező recepcionális dramaturgia alapvető megítélésénél, az azokban való részletesebb tájékozódás során. Ehhez járul, hogy a primeritás és a szekunderitás említett hangsúlyos történései mellé a közelmúltban még további két, bár terjedelmileg és reprezentativitásában „kisebb”, ám szintén érdemlegesnek és korjellemzőnek tartható befogadási fejlemény társult, a másik kettővel körülbelül egyidőben: az egyik Payer Imrének, a kritikusként is működő pályatársnak Turczi István költészetéről írott, inkább afirmatív jellegű, egyszersmind azonban azt a jelenleg korszakonstituálónak tartható posztmodernségtől elhelyező lírai életmű – áttekintése,⁴ a másik pedig az a támadás, amelyet Jászberényi Sándor hajtott végre az általunk most tárgyalni szándékozott verseskötvet ellen.⁵ Az előbbi is tartalmazza a maga interpretációs kockázatát, lévén a posztmodern kánonból való kizáródás ma már erősen ingoványos talajra juttathat egy kortársi magyar irodalmi életművet, az utóbbi viszont egyenesen nyílt kihívást és kétségbevonást jelent, egyebek mellett megkérdőjelezve bevezetőjében mindazt, ami Turczi István aktivitását csak fémjelzi a jelenkori magyar lírai világban. S mindenekelőtt az a megdöbbentő benne, amilyen felületességgel és színvonalatlansággal (szellemi indokolatlansággal, megalapozatlansággal) felhangozhat a literális akusztika terében! Mindenképpen elgondolkoztató technikai fricska is ez az sms-versek feltalálójának: a blog, az internetes napló műfaja, tehát egy szintén az ezredfordulón keletkezett másik kommunikációs csatorna kínál gyorsítási lehetőséget a merénylőnek, aki – semmilyen tanúbizonyságot sem téve arról, hogy a bevezető és a Petri Györgyöt megidéző szövegen kívül mást is elolvasott volna a több mint 100 oldalas könyvből – még a kötetnek intézményes megjelenési fórumot biztosító Könyvhét folyamán, tehát azon melegebben, az aktualitás frissességére alapozva, már „2007. 06. 05.-én 12:06” perckor szükségesnek, elengedhetetlennek látta, hogy megsemmisítőleg félredobja olvasói színe

¹ Turczi István: *Áthalások*, Palatinus, Budapest, 2007.

² *Kabdebó Lóránt*: *Rögeszmerend. Turczi István művének tragikus derűje*, Balassi, Budapest, 2007.

³ *Átélesek. Turczi 50. 50 írás. Szerk. Tarján Tamás, Tinta, Budapest, 2007.*

⁴ Új Forrás 2007/5., 64–76.

⁵ http://konyves.blog.hu/2007/06/05/petri_gyorgy_visszajon_a_sirbol

előtt a bíralt munkát. „Olvass!” – szólít fel az internetes fórum szlogenje, de alighanem álságos imperatívusz ez. Erről tanúskodik a torzított interpretálás kedélyes kvaterkázással történő előadása: „Ne tessék félreérteni, nincs semmi bajom azzal, ha valaki értékeli a magyar költészet nemrég elhunyt klasszikusait – írja Jászberényi –, de egy verskötetet aköré szervezni, hogy mennyire rokonok vagyunk (mármint a szerző és az elhunytak), több, mint egyszerű obszcenitás. Erős gyomor kellhet ahhoz, hogy – ha nincs más ötletünk – ilyesmit vállaljunk be.” Tovább folytatva az idézést még nyilvánvalóbbá válna, hogy mennyire tévúton jár a kritikus, mennyire nem ilyen szimpla viszonyulásról van itt szó Turczy (lírai hőse) részéről, de hiszen az már az eddigiekből is kiderülhetett. S nem folytatjuk felvezetését már csak azért sem, mert ennél kevésbé szalonképes részletei is vannak a dolgozatnak, amelyeket egy irodalmi tanulmányba citátum gyanánt sem lehet felvenni. Ha Turczy könyve „kordokumentum”, mint Jászberényi állítja róla,⁶ akkor az ő pamfletkritikája kortünet: a nem-olvasás megdöbbenő igénybejelentése történik benne az igényesség látszatára. Talán igazából csak most, ámde az ilyen fejleményekkel annál csavarosabb módon van vége a „Gutenberg-galaxisnak”...

Mindez együttesen felemás vagy legalábbis hullámzó értékelést jelez összességében a kortársi megítélés oldaláról a lírai életművet illetően, ami akár a jelen közlésnél jóval bővebbre méretezett/tervezett megközelítő vállalkozása megfontolására is inthetné a nem utolsó sorban recepcionális vizsgálódásokat elvégezni szándékozó, s ezek mellett vagy ezekkel társítottan elsődlegesen szorosabb szövegértelmezések megalkotása iránt érdeklődő, amúgy pedig posztmodernség-hívő értelmezőt. Azonban ezzel szemben inkább azt regisztráljuk, s ezt már Payer Imre elmélyült, jól használható áttekintését-szituálását forgatva, hogy ilyen körülmények között szerencsére kevésbé érvényes már Bodor Béla néhány évvel ezelőtti kedvezőtlen mérége, miszerint egyetlen tanulmány sem született eddig a költő munkásságáról.⁷ Ráadásul Bodor – akinek kritikusi figyelme önmagában is kitüntetett momentumnak vehető Turczy életművének, (aktuális) lírikusi tevékenysége vizsgálatának, értékelésének viszonylatában, s önkéntelen emberiszakmai példa vagy ösztönzés lehet a fiatalabb pályatársnak hasonló interpretatorikus tevékenység kifejtésére – legutóbb már éppen azt állapíthatta meg, hogy „[a]zóta történt egy-két kísérlet”.⁸ Amúgy ő „[a] legfontosabb gesztusnak” ezen a téren, ezt megalapozóan az időközben elhunyt „jeles költőtársát”,⁹ Székely Magdáét tartja, aki a harmadik (eleddig utolsó) Turczy-versválogatás szerkesztőjének feladatára vállalkozott. Jászberényi ellenben nem érti, hogyan ajánlhatják az Áthalások című verseskötetet a „szakma legnagyobbjai”.¹⁰

A magunk részéről ugyanúgy kétkedéssel fordulunk Bodor Béla értelmezésének azon része felé, amely szerint Székely Magda közreműködése döntő értelmezési-csoportosítási beavatkozás lenne a Turczy-líra befogadásának interpretatív összefüggésvilágába, mint hogyan természetesen Jászberényi Sándor értetlenkedését és méltatlankodását sem fogadjuk el. Alább, a nevezetes és „ominózus” verseskönyv anyagának poétikai elemzésénél – pontosabban abból kiemelve *egyetlen* versszöveg részletezőbb vizsgálatának keretében – fejtjük ki részletesebben, konkrétan és közelebről, miért érdekes és figyelemre méltó véleményünk szerint az abban foglalt szöveganyag a posztmodernség távlatában is. Egyelőre csak arra a figyelemre és az abban megmutatkozó szellemi irányultságra utalunk, amely a kötet fül- vagy kísérőszövegeinek négy írója közül kettőnek a felfogását jellemzi, Kukorelly Endrét és Kulcsár Szabó Ernőét. Elővételezve és összefoglalóan: (a) posztmodern korszakérdekeltség(e) jelentkezik vagy jelentkezne az ebben az összefüggésben megfogalmazódó véleményekben; az előbbi esetben az írói minőségpecsét ráütése történik a bemutatott teljesítményre a korszerű-játékos tradícióismeret lírai-lírikusi törvényszerűsége érvényességének tudatában,¹¹ az utóbbiban ellenben mintha egy mindezidáig posztmodernség-teoretikusnak és ilyen minőségében kritikus propagátornak tartható értelmező lépne vissza önnön ilyen irányú *letéteményesség*ének pozíciójából, amennyiben és ahogyan Turczy (újabb) teljesítményét kiemelten értékeli a kortárs magyar lírai mezőnyben, ezen véleménymondásának keretei között azonban (?) a („)posztmodernség(“)) hazai irodalmi paradigmájáról leminősítően nyilatkozva. Elégge elgondolkoztató és elszomorító vélemény ugyanis, hogy amennyiben „...Turczy költésze-

⁶ Uo.

⁷ Bodor Béla: Ex libris. In: Élet és irodalom, 2004. szeptember 24, 21.

⁸ Bodor Béla: Székely Magda Turczyt olvas. Turczy István legszebb versei Székely Magda válogatásában = Kortárs 2007/1. 87-92.

⁹ I. m., 87.

¹⁰ Jászberényi, i. m.

¹¹ „...»az irodalom«, a kontextus políroz és retusál a szövegen, de aki hajlandó arra, hogy olvasson, átlát mind- ezen: és akkor ott van az, aki ott van.” Tudniillik maga a munkálkodó lírikus – Zs. Z.

te egyéni karakterének” valóban „van önmagán túlmutató jelentősége”, mint azt az *Áthalások*hoz egyébként kísérő esszét is mellékelő akadémikus már a szóbanforgó Turcziverseskönyvről készített kritikájában valószínűsíti,¹² akkor az nem utolsó sorban abban áll, hogy – s ezt éppen az ő interpretációja mutatja a legszembetűnőbben – alkalmasnak tekinthető a jelenleg meghatározó (talán egyenesen uralkodó) költészeti trendünk, a hazai lírai posztmodernség paradigmájának kontrasztálására. Vagyis a Turcziféle költésmód alapvető működési gesztusának kiemelésével és dicséretével egyszersmind a vele egyidőben üzemelő elterjedt, sikeres szövegalkotási mód(ok) dehisztálására is kísérlet történik implicit módon Kulcsár Szabónál: „Talán legszubtilisabb poétikai képessége nyilatkozik meg [...] e lírának abban – olvassuk a róla szóló dicséretet –, hogy bár nem érzi magán az emelkedettség Vas¹³-féle kényszerét, a regiszterkeverés mentén mégsem hull az igénytelenség minima poeticájának csapdájába.”¹⁴ Mert a kritika bevezetőjéből nyilvánvaló, hogy eme kipécézett minima poetica, amelyet még ráadásul „az önkörében forgó nyelvi rulett obszessziója” is „fenyeget” állítólag, nem másra, mint a magyar posztmodern lírára, pontosabban – a szerző kitagadó, „kizáró”¹⁵ retorikája szerint – csupán a szövegeit „posztmodern márkanéven”¹⁶ kínáló kortárs versképzési gyakorlatunkra értendő. Amelyhez Turcz István verselésmódja természetesen nem tartozna hozzá szerencsés(jé)re, az sokkal inkább „egy finomabban iskolázott, kiművelt érzékű költészetet” lenne „képes visszaiktatni az érvényes utómodern beszéd terébe”.¹⁷ Mindebből persze nem az a lényeges most, hogy azon keseregjünk, miszerint Kulcsár Szabó Ernő szerint a posztmodern (licence) nem hoz létre olyan finoman iskolázott vagy kiművelt érzékű költészetet a magyar nyelvűség szerény glóbuszán, s mint ilyen nem is hangzik fel érvényesen az utómodern beszéd művészi terében, hanem inkább az, hogy a Turcziféle líra, illetve annak a mostani kötetben foglalt anyaga, véleménye értelmében „a maga klasszikus-modern eredetétől távolodva is”¹⁸ „egyfajta kései klasszikus-modern”¹⁹ mintakövetés dokumentálódását jelenti azért mégiscsak. Ez utóbbi meglátással önmagában egyetértve sokkal inkább az a feladatunk támad, hogy meghatározzuk ezen, ha talán mégsem éppen „klasszikus-modern”, ám valószínűleg az „utómodernség” tágasabb körében felismerhető költészet, illetve konkrét kötetsszerveződési szövegiség modernitásának pontosabb színezetét.

Amely színezet pedig a neoavantgárdság valamely árnyalatát jelenti – de ez mellékes most: dolgozatunk megfelelő helyén ennek a meglátásnak a szellemében elemezzük majd az *Áthalások* kötet egy darabját (a kötetkontextus reprezentálójaként). Ha ugyanis a modernitás/posztmodernitás cezúrára vagy törésvonalra élesedik ki (esetleg tompul le?) a szembeállítás Turcz és a hazai líra ma biztosan vezetőnek tartható ágazata között, akkor – nem utolsó sorban egy, a Kulcsár Szabó Ernő korábbi tanulmányaiból globálisan kiérthető korszakoló irányzat- vagy korszakfázisi rend szerint – közvetlenül az ún. „neoavantgárd” az, ami a modernség megelőző, egységként felfogható korábbi részeinek: stílusainak „tömbje” felől a posztmodernnel közvetlenül érintkezik és a mondott törésvonalal, cezúrával elválasztva tőle konkrétan szembenáll vele a *másik parton*. Így pedig Turcziféle lírai életművét, vagy a költő mostani kötetének teljesítményét: e poétikai szöveg(-ön-)dokumentumok összességét sem lehet szellemi értelemben „kerekén egy évszázaddal”²⁰ ezelőttre visszautalni (l. az irodalomtörténész fentebb említett „klasszikus modernség” gondolatát), pláne nem szellemileg „visszadatálni”, ehelyett *ne-posztmodernségén* belül olyasmin az erőterében érdemes azonosítani, értelmezni és (szét)elemezni, aminek a képviselője gyanánt reálisan tekinthető.

2 Textus

A kötet anyagát 47 vers képezi: 1 felvezető (*Van*), 46 pedig megidéző ezek közül, utóbbiak szövegeiben elosztva pedig összességében kerekén 50 költő(/író)-„megidézett”

¹² Kulcsár Szabó Ernő: Nem história – nem galéria. In: *Alföld* 2007/11., 102.

¹³ Vö. „...Turcziféle poétikájának főbb elemei[...] ...szubjektumfelfogása és nyelvi világképe, képalkotása és versgrammatikája a Radnóti és Vas közt kirajzolódó tartomány terében és nagyjából az onnan Pilinszkyig terjedő időben van megalapozva.” Kulcsár Szabó, i. m., 99.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo.

¹⁶ I. m., 98.

¹⁷ I. m., 102.

¹⁸ Uo.

¹⁹ I. m., 97.

²⁰ Uo.

neve/figurája/figuralitása található. Negyvenhat vagy ötven *áthalás* kerül tehát itt az olvasó elé akkor? Az attól függ, hogy egy-egy költeményt tekintünk-e egy-egy áthálónak, vagy az eltávozott pályatársak felé nyúló mindenkori diszkurzust (beszélést, utánamenést) fogjuk fel, adott munkaként, a mindenkori amolyan „áthalás”-nak. Mivel azonban a két számítási móddal nagyjából ugyanannyi eredmény jön ki, jelképeesen bizvást elmondhatjuk, hogy *félszáz szellemi tisztelgéssel* akad dolgunk... Réz Pál fülszövege amúgy mintha műformának tekintené inkább az *áthalás*-darabokat. Szerinte az ilyen fajta Turczi-versben az a fontos intencionalitás, hogy szerzőjük „mintegy továbbgondolja, továbbszínezza egy nagy előd vagy egy kortárs magyar költő világát, és a maga eszközei, lehetőségei, vérmérséklete segítségével hozza közelebb az olvasóhoz – mindenekelőtt persze önmagához”. Tarján Tamás ellenben a transzcendentálódó párbeszédést emeli ki, tehát a bensőséges-kísérteties gesztus és önkéntelen ellengesztus emberi-szakmai oldalát hangsúlyozza (ezért is dolgozik az 50-es számmal: ahány „eleven ködalak” felmerül). Mindamelllett az általa adott megközelítésben nemcsak az első interpretátori figyelmeztetést olvassuk e munkák, strófák verselési megalkotottságára, technikai állagára nézve, hanem általános szövegi mivoltukkal is mindjárt hangsúlyosan szembesít a kritikus, úgy mégpedig, hogy a kalandozói (olvasói és továbbírói) attitűd is megvilágosodjon hasonlata által: „...ötven séta. Erdőjárás, barangolás, ballagás, tekergés vagy csak fel-alá a kertben.” Fontos, hogy különféle, megkülönböztethetően eltérő „kertek”, alkotói világok, konkrét munkák tűnnek fel az egyes esetekben, hogy birtokosaik „mind más-más hangon üzennek onnan – ide”. És nem maradhat el a szövegköziségre való utalás sem: „Mondd, s mondom. Éppen ötven megszólító a kötet ötven megszólítója.” Ahogyan a kezelt textusok felhasznált részleteinek tipográfiai jelzésével kapcsolatban is Tarjától kapja a recepció az első (a beleolvasódás korszakában bizvást eligazító, szoktató) megfigyelést: „...dölt betűs szavakkal”, kifejezésekkel, mondatokkal „adnak életjelt magukról” a vendégszövegek. Az értő, orientáló irodalmárnak mindössze egyetlen kijelentésével vitatkoznánk, s még azzal is csak részlegesen. Ez pedig így hangzik: „...a [...] Turczi-vers [...] nem is poétákat, hanem költeményeket von párbeszédbe”. Mert ha igaz is, hogy az alkotók, alkotásmomentumok, alkotói univerzumok *megszólítása* gyakran egészében, vagy részleges érvényesülés esetében is legalább nem utolsó sorban olvasmányanyagok alapján-mentén történik meg Turczi (identikus) lírai hőse részéről a megalkotódó/végrehajtásra kerülő *áthalások* során, az is tagadhatatlan, hogy az előálló megszólított(ság), „megszólítmány”, akárcsak az eredményül kapott alaki-univerzumbeli „körvonalazmány” elsődlegesen személyi-személyes(kedő) jellegű e munkasorozat világában. Tehát nem annyira „a költészet nincs” errefelé „egyedül”, ahogyan arra a Hölderlintől származó kötetmóttó felhívja a figyelmet, mint inkább a(z identikus) költő; rajta keresztül azonban az aktivitás tárgya és tereuma, a poétikai gyakorlat: végső soron tehát maga a(z egyetemes, bár a könyvi szövegállomány viszonylatában statisztikailag elsősorban a magyar) *költészet*, benne Turczi István lírája is társra lel, társaságba kerül – mégiscsak.

A könyv alapszöveg-típusának, globális textusának, a benne jelenlévő Turczi-féle beszédformának a jellemzésére mármost érdemes talán egzaktabban is vállalkozni. Tisztázva az *áthalás*nak, ennek a kvázi műfaji lehetőség-megvalósulásnak, szövegi „kódnak” a mibenlétét, kitetszik, hogy szerző által kiötlött, fel- vagy esetleg épp csak megtalált minta kialakítottsága szerint mindenkor négysoros szakaszokra tagolódó lírai versnek mutatkozik, amelyben az egyes strófáknak xaxa a rímképlete, s az ilyen módon felépülő szakaszok mennyisége munkánként (vagy önállósuló munkarészenként) egy és kilenc között változik, a strófákban fellelhető sorok szótagszáma pedig ugyancsak szigorúan szabályozott, ámbar némiképp eltérő periódusokat mutat fel. Egyébként a szövegek összessége retorikailag-stilisztikailag és tárgyalásirányára nézvést (úgymond „tartalmilag”) imponáló módon egységes vagy legalábbis egységesülő tendenciájú. Ennek megfelelően a félszáz *áthalás* összességében zárt, kontúros alakzatként érvényesülő narratívát ad ki, amely ha amőboid is, tehát egyes pontjain a „válogatás”, a gondos, akár mindjárt kényes választás konkrét következetességének / jogos esetlegességének bélyegét látszik is magán viselni, mindamelllett bizvást nevezhető kifejezetten kompozitorikusan invokálnak, az imponálóan és elvi-gyakorlati nyitottságát messzemenően megőrző, azonban poétikailag mégis konzisztensen zártnak érezhető „ön-globalitás” magas fokán szervezettnek. Azaz: tartható afféle poémának, költemény-elbeszélésnek, verses-epikai alkotásnak ez a kötetmű.

Mozaikossága és textuális mozaikkockáinak eltérő mérete ugyanis a(z) (össz-)korpusz (olvasati létrejötte) folyamán mindvégig ugyanolyan hatású, megbízhatóan a kiegyensúlyozott nivelláltság érzékelését lehetővé tevő – és a sugallt-hordozott mondanandó tekintetében szintén ilyen érzetet nyújtó – működést eredményez; az állandóan

jelenlévő *strofikusság* jegyében összerázódik, illetve önmagán belül (*el*)*egalizálódik* a dikcionális áramlás: egytől kilencig akár mekkora szakaszszám valósítja is meg ugyanis az egyes líraszöveget, e megvalósulások „nagyság” és „kicsiség” szerinti eltérései valamiképpen eljelentéktelenednek a kialakuló, az eltalált sajátos beszédtonus által működtetett beszélési kontinuum (maga a könyvnyi „ciklus”, szövegsorozat) keretei között. Ilyen módon azután az individuális szövegfelirattal, címmel jelölt versek közötti határok mintegy elmosódnak az ezek egyedi konstruktumaiban, egymásutánjában vagy köztes terében meglátható szellemi lényeg viszonylatában, mígnem a befogadó ezen önmagában oszcilláló szöveg-sor valamennyi *hangképzését*, hangpróbáját (maguk az egyes versek lennének megfeleltethetők ezeknek) egy típusú – s önazonosságát a felhangzás elejétől a végéig következetesen megőrző – verselési technika diadalmas termékének látja (hallja).

Mindennek alapján voltaképpen monotonnak nevezhetnénk az elének kerülő verses-könyvet, amit – jó értelemben, persze – éppenséggel ki is mondhatunk róla, ám tehát inkább csak az „egy-hangúság” pontosító értelmében. Lévéen annál fontosabb ez a jellegény, mivel az *Athalások* kötet valamennyi versében idézetek szerepelnek, és pedig a legkülönbözőbb helyekről származóak, s ezek nyílt (nyilvánvalósággal felismerhető) és rejtett (nehezebben azonosítható) változatainak hálózata eleve megvéd a valóságos monotonitástól. Egyfelől. Másfelől pedig éppen az itt a poén, a valóban figyelemre méltó teljesítmény, (a)hogy a szerző úrrá lesz az általa felidézett stíláriis-motivikus széttartóságon. Merthogy úrrá lesz, kisebbfajta csodaként, s a művészi eredetiség érvényesítése viszonylatában értékes teljesítmény létrehozásaként.

S most már illik közelebbről is meghatározni a felmerülő *áthalások* „áthalási” lényegét, tétjét, vagyis azt a közeget, amelyben a szellemi mutatószámába vehető munkák létrejönnek. A szokványos várakozásokkal ellentétben ugyanis itt nem valamiféle „egyszemélyes költészettörténet” szövegei hangzanak fel a – mondjuk – Fodor András, Mátyás Stefánia, Tamkó Sirató Károly vagy Faludy György lírai világát megragadó, *megmunkáló* versegységekben, hanem sokkal lényegesebb, hogy a Turczi-vers egy újabb, ám az eddigi életműből szervesen következő képlete alakul ki a sorozatukban. Az omázsos, mementós, emberileg hiteles ügy mindig poétikai ürüggyé válik bennük: annak ürüggyé, hogy momentumhálózatukból kirajzolódjék az *originális saját*. És Turczi István olyan örökösnek bizonyul a lírahagyományban, aki a jövőre eredetien pillantani képesen sáfarkodik a rábizott talentumokkal.

Mielőtt nekilát, vagy modernista-avantgárdista módra „önidentikus” lírai hősével *nekilátat* a munkának, munkaszeriálásnak, a vállalkozás elevenségét, egzisztencialitását összefoglaló, a szellemi-poétikai foglatatosság sor grammatikai-retorikai jelenét már címének jelképességében hordozó felvezető versben (*Van*) tisztázza célkitűzéseit: „Van, akivel csak megcsik az élet. / Volt, nincs; beáll, kiforog, hiába vágyna / templom kövén vagy szitkok padlásán / egy kis időn túli szabálytalanságra. // Van, akivel megcsik a másik élet. / Volt, és a nincsből lesz, mint a láng – / nyaldossa, emészt a csend két falát. / Éget, és benne ég: öröktől *fényfalánk*. // Van, aki mindezt előre-vissza látja. / Összegyűrt papírlap. Eldobott ecset. / Hangfoszlány. Kőpor. Mozdulatsor. / Már folyik a transzcendencia-chat.”

A munka egyes szakaszaiban egy-egy létezésfokozat áll a tárgyalás középpontjában, mégpedig mindig tudatosabb, „tökéletesebb” fok követi az előzőt: az öntudatlan, szinte pusztán anyagi-állati szintre előbb még csak a reflektálatlan transzcendencia-tapasztalaté következik, s csak a harmadik juttat el a tudatos észrevételezéshez, a regisztrálás fájdalmasan részletező lejegyzéséhez, amely azonban egyúttal a megragadói-művészi életpozíció alanyának megfigyelés közbeni önkéntelen elhasználódására, s ennek tragikumára is rávilágít. Ez a „chat-elő” versalany alaphelyzete is a 46 db (ön)kommunikatív *vállalkozásban*, de nem itt van a helye részletesebben megvizsgálni és mintegy *hivatalosan eldönteni*, hogy a hozzá kötődő teljesítményösszesség stílusirányzat, vagy éppen mindjárt -korszak szempontjából hová sorolódhatnak ezek a művek, ez a műösszesség, ha egyszer már éppenséggel biztosan nem a posztmodernséghez. Sokkal érdekesebb – egyben szinte kísérleties – adottsága ennek a szövegállománynak, hogy egyes műindividuumai a hol szűkebb, hol bővebb paratextuális indexeléssel jelzett tartalmi-diszkurzív *áthalás*-mivoltukon belül milyen hatalmas változatossággal rendelkeznek. Ennek érzékeltetésére álljon itt példaként az első tíz szöveg formalizált olvasati megragadásának táblázata:²¹

²¹ Jelmagyarázat:

op. 1–46 = szövegsorrendi pozíció

: = a sorszám szimbolikus (idézési) ekvivalenciája a művel

r i t k í t v a é s k u r z í v a n = verscím

- (op. 1): *A véletlen átírt történetei. (Számozott példány)*, m. „Tarts önmagadtól.”: Erdély Miklós < [1-8] ÷ (2xS) = 64s, 8–12.l. >
- (op. 2): *P. J. - t á b l a* < (S) = 4s, 13.l. >
- (op. 3): *R ó z s á s v e r s. Vas István és a modern, magyar árnyak* < (8xS) = 64s, 14–15.l. >
- (op. 4): *K e z d ő d i k. Hajnal Anna szavai közt sétálva; 1907–1977–2007* < (6xS) = 48s, 16–17.l. >
- (op. 5): *M e t a m o r d ó z i s. Simon Balázs gondolája*, m. „Hogy hallani milyen / Lehet, azt nem tudom, / De siklik jól a halál- / Gondola.”: SB < (Lenne más, mint fönt) ÷ (3xS) = 12s; (*Akár egy perzsa*) ÷ (3xS) = 12s; (*Végsőt zendülő favilla*) ÷ (3xS) = 12s ? 36s, 18–20.l. >
- (op. 6): *F e l f o r g a t ó k ö n y v*, m: „akkor befordulunk valami más / körül nem írható homályos térbe”: Tűz Tamás < (9xS) = 36s, 21–22.l. >
- (op. 7): *G e o g r a f i a p o e t i c a. Baránszky-variációk < I útrahívás* ÷ (6xS) = 24s; *I l l e n t r a n s i* ÷ (5xS) = 20s ? 44s, 23–25.l. >
- (op. 8): *B é d e k k e r. (Pozsonyi séták Somlyó Györggyel)* < (reggel, – grave) ÷ (4xS) = 16s; (*délben, – affettuoso*) ÷ (4xS) = 16s; (*este, – meditativo*) ÷ (4xS) = 16s ? 48s, 26–28.l. >
- (op. 9): *K o l u m b u s z b e f e j e z t e i m á j á t. Szilágyi Domo[n – Zs. Z.]kos Whitman-vátozatai mögé*, m. „Mondd hát: mire végzi az elme?” :SZD < (8xS) = 32s, 29–30.l. >
- (op. 10): „*A b e v é g z e t l e n s é g a c s ú c s*”. Timár György aznapi utolsó, másnapi első cigarettája Yves Bonnefoy francia költő fordítása közben < (7xS) = 28s, 31–32.l. >

Az érdekes áttekintés, a versesepikailag nivellált „*áthalás*-specifikum” egyedi, eseti érzékeltetésének kedvéért az előbbieken megadott listánk utolsó darabjával foglalkozunk illusztratív szándékkal behatóbban. Azért is csupán eggyel a negyvenhat lehetőség közül, mert tartalmi jellegükre nézve annyira különböznek egymástól a könyv versei, hogy diszkurzív alapon szinte lehetetlen őket *felösszesíteni* (bármennyire egységes dikcionális szerveztségük mintázata a teljes szövegállományon végighúzódnak!), s külön-külön foglalkozva velük még mindig érdemlegesebb elemző eredményt lehet elérni nemcsak konkrétan egyet-egyet illetően, hanem akár a valamiféle elképzelhető *átfogó érvény* megcélzása szempontjából is esetleg. Ebből mindazonáltal olyasmi is következik, hogy megnyugtató összegzés nem képzelhető el érvényesen a kötet versanyagával kapcsolatban, olyan mindenestre semmiképp, amelyik egy „szokványosabb” könyvkritika leegyszerűsítéseivel beszélne globálisan az abban található – esetleg mégoly eltérő karakterű – egyes művek önkéntelen vagy kényszerűnek érezhető „általánosságairól”. Nem utolsósorban ebből kifolyólag azután – no meg az egyes versek nagyfokú enigmatikusága, gyakran intímabb-esetlegesebb jellegű vagy legalábbis ilyennek gondolható feltáró-visszaemlékező momentumai miatt – nem érdemes szövegrészletek kiragadásával végezni az egyes művek értékelését, főként pedig nem különböző *áthalás*versekből származó idézetfoszlányok között szlalomozva az egész kötet bemutatását megkísérelni úgymond. Hanem egészében itt kell állnia annak a műnek, amelyről szó van, miközben a dolog természetéből származó belátással ezúttal biztosan le kell mondanunk arról a feltételezésről, reményről, hogy az egyszeri megragadás szinte minden szempontból kiterjeszkedő reprezentativitással bírna Turczi István 2007-es önálló lírai publikációjának az éppen kiemelt egységénél tágabb szöveperiódusára, netán egészére vonatkozóan. Az *Áthalások* és az *áthalások* viszonylatában mindig csak azért állhat jót az érdemleges elemzés, ami konkrétan előtte áll, az adott (tehát az op. 10) eset(é)ben, tehát így:²²

kapitálissal = alcím (1. paratextuális index)

m. = mottó (2. paratextuális index)

: XY = a mottó szerzője, adott „célszemély”

<, > = a globális szövegtér mennyiségi megadásának kezdete és vége

(,) = részleges szövegtér megadásának kezdete és vége

kurzivan = részleges szövegtér mennyiségi megadásán belüli (3.) paratextuális index

÷ = a paratextuális index és a mennyiségi index ekvivalenciája

1–9 = strófaszám

x = terjedelemszámítási szorzás

S = strófaegység (4s)

s = sor

? = adott versszöveg összes sora

l. = kötetbeli elhelyezkedés lapszáma

²² A szöveg megadást párhuzamos adatkritikai mérlegeléssel fogjuk folyamatosan kísélni.

„A bevégzetlenség a csúc”
Timár György aznapi utolsó, másnapi első
cigaretája Yves Bonnefoy francia költő
fordítása közben

Visszaforgatódni. Mert minden
megmarad, csak nem ahogy mi láttuk.
Elszívni még egyszer ugyanazt a
cigaretát, míg a napfelkeltét várjuk.

A Mester utca kilencedik emeletén,
ahonnan látni a Vénuszt és Soroksárt,
ahol béke van, Trakl-színű az ég,
és a közös múltból sorsunk rég levált.

„Volt, mikor rombolni kellett”, ha
felcsapott a láng, és eljött az alkalom.
Elfért minden anarchista kellék a
Relais-Odéon elé kitett bisztróasztalon.

„Volt, amikor az üdv ily árat követelt.”
Vers-hulladékok, szájalmas körök.
Szenvedés bohócai egy marionettben.
Minden változik, de a Minden örök.

Elévületlen tartozások sora: sokan
elmentek; mások nem jöttek találkozóra.
Kibontakozni az átkelések gubancaiból.
„Szeretni a tökélyt”, első kakasszóra.

Szemét befelé a száraz könny befutja.
Üresen végzetes napok. Nehéz a lába.
Mit tudok ti a félelemtől? Kinéz,
belefordul a hajnal delíriumába.

Rározsdásodik szemére az ég alja.
Tűnődik, még egy kávét főzzön-e.
„A bevégzetlenség a csúc”. Gyufáz.
Fehér falakon árnyak billentyűzete.

–: Ha a dőltbetűs szövegrészek szokásosan a
versi „célszemély” munkájából származnak,
akkor az idézőjelek a „célszemély célszemélyé-
től”, ez esetben az általa fordított költőtől valók.
– Timár György (1929–2003) a franciálíra-szak-
értő m. költője (filológiai, lexikoni bizonyítékok),
aki élete végéig sokat dohányzott (feltételezés!).
– Bonnefoy, Yves (1923) francia költő, kritikus.
– *Visszaforgatódni* = helyzet-visszajátszás Turczi
oldala felől (T. I. maga *mint* lírai hős !/), részéről;
járt itt *vagy* mesélte neki T. Gy, vagy éppenséggel
írt (valahol) *e* kilátásról (fil.-ilag. ellenőrizni!).
– Az I. S dőltbetűs részéhez hasonlóan valamely
(ua.-on/másik: melyik?!) T. Gy.-versből idézet.
– *Közös múlt*, tragizáló színezettel, konkretizálva
(pl. *Soroksár* nyilas terrorcselekmény helyszíne?);
erre rímelve Bonnefoy esetleges maquisard
stilizációja (?) locus- és rekvizitummegadásával.
– *Láng* poétikai motiváltsága B. lírájában. Hiteles
észlelés jelképe a „valószínűtlen” lobogás,
a „termékeny rombolás” (Világirodalmi Lexikon).
–: A küzdelmes, műgonddal történő írás T. Gy.-re
jellemző volt(?). Mechanizált feladatvégzése(?).
–: Filozofikus T. Gy.-sor; amely öntartalmán túl
a II. vh.-s *Soroksárt* összekötheti a fr. ellen.-sal.
–: Az esetleges antifaszizmus 2 helyszíne általános
cselekvési, emberi, lelki szintérbe tűnik át, tipikus
módon pszichikai csapdahelyzeteket is mutatva.
–: Biblikus (péteri) szignál = kb. árulás/hűség (?);
pozitív opció esetén: kapcsolati *tökéletesség*.
–: Az idős, betegeskedő T. Gy. alakja, reflexiói?
–: A testi elesettség. (T. I. látogatástapasztalata?)
–: Halálszorongás múltbeli / kulturális háttér előtt.
–: A *visszaforgat(ó)dás* eljut ismét az odaérkezés,
az indítás fázisába! Nyitányvég: körköröségben.
–: Versvégeivel azonos kezdőmomentum (amely
egyúttal annak alaptémájával, a v-mely helyzetbe
való visszakerüléssel is egy) részletező kibontása;
úgy lehet, szívinfarktust takar a metaforika. (?)

Gyors, záró összegzésképpen egy új gondolat: Turczi István *áthalásai* (van még belőlük az általunk elemzetten kívül további 45 db!) erős „másolatok”. (Ellentételezésül is szánjuk ezt az egyik versben előforduló „megannyi gyenge másolat” amúgy tetszetős kifejezéséhez.) „Nem hommage-ok, nem is pastiche-ok, irodalmi karikatúrák” ugyan, amint Réz Pál fülszövege elismerő negálással és helyesen megállapítja róluk, ám hogy ilyesmiknek a közelében helyezkednek el, tehát szükséges velük kapcsolatban az efféle pontosítás, azt a Tarján Tamás által olyan jelentőségteljesen emlegetett „dőltbetűs” részek mutatják *bennük*, mégpedig hangsúlyosan. Ezek másolása mármint bizonyíthatóan, filológiailag dokumentálódva megtörténik itt, már tipográfiailag is mutatva a dolog nyíltságát, szándékosságát, azaz legitimitását és poétikai programszerűségét. A magyar líra szellemét azután nem lehet „másolni”, csak megkapni és továbbvinni, továbbadni. Ebben a kegyelemben részesült Turczi István, és ebben részesítheti értő olvasóját! Az erős másolat, mint ebben az esetben is, attól erős lényegileg, hogy igazából nem vagy alig is kopírozás szövegszerűen. Elenyésző mértékben, noha hangsúlyosan hordozza átvett idézetét, annak szellemét, rajta keresztül az egész szakma szellemiségét azonban kiadósan, hatalmasan.

A fény- és létszerelmes költő

(Kiss Benedek:
Szomorún és boldogan)

Az imponáló formakultúrával, irigylésre méltó érzelmi intelligenciával, kivételesen gazdag élményvilággal és sokféle érzékenységgel formával megáldott Kiss Benedek költészete azért lehet beavatásszerű és megvilágosító erejű, mert a kreatúrátudattal élő szerző önmagát az univerzum polgáraként, a létezését pedig szentséggé gondolja el. A magyar irodalmi hagyomány számos jelentős értékét szuverénül ötvöző líravilág a természeti létezés ezernyi apró csodájára fogékony szemléletével, a bukolikus idill pannon derűvel átszőtt, sajátosan egyéni változatával is unikumszámba megy. Ekként lehet ő a fény- és létszerelmes költő, aki fáradhatatlan erővel próbálja megmutatni a belső békéhez és a külső harmóniához vezető utat.

Kiss Benedek költészetében Kós Károly direkt hatásával aligha számolhatunk, ám a reneszánsz típusú ezermester életpéldájának nyilvánvaló jelenlétével annál inkább. Az erdélyi kultúrhistoria égtartó emberének jótékony hatása és inspirációja mindenekelőtt a természettel, a Gondviseléssel, a nemzeti közösséggel és kultúrhagyománnyal megvalósított harmonikus egységet és a velük folytatott állandó párbeszédet jelenti. Kiss Benedek a veleszületett tanulhatatlan talentumoknak köszönhetően régóta tudja, hogy „jó mindaz, ami a teljesség felé emel és a harmóniával összeköt, s rossz mindaz, ami a harmóniától és a teljességtől elválaszt”. A költővel készült interjúk (például a Görömbei András, a Faragó Laura és Barna T. Attila által jegyzett beszélgetések) is azt támasztják alá, hogy a világban való eligazodás, a létben való otthonosság a belső béke és a külső harmónia nélkül egyáltalán nem lehetséges. A *Szomorún és boldogan* versuniverzuma is ezt a meggyőző-dést erősíti bennünk.

A címével a *Boldog, szomorú dal* Kosztolányiét megidéző, hetven opust számláló és négy ciklusból felépülő kötet első egysége (*Csillagok, szűnyogok*) a másik három verscsoport költészetre, szerelemre, Istenre fókuszáló jellegzetes élmény- és érzékenységgel megjelölt. Az alaphangot megadó kötetnyitó verstömb a mikro- és makrovilágot egybefogó tematikai, világképi gazdagságával, illetve az egzisztenciális és nemzeti sorskérdésektől a kozmikus bukolikáig ívelő szemléleti tágasságával jelzi, hogy az integer személyiség létteljességet megcélzó törekvése és szintézisre törekvő igénye a posztmodern korban is lehetséges.

A költői élményrétegek és hangmodulációk változatossága a természetben és privát szférában megélhető otthonosság szenzuális örömétől a világban és országban való idegenség disszonáns tapasztalatáig ad számot arról a jellegzetesen Kiss Benedekre valló értékvilágról, amely a közösségi orientációjú, lét- és jövőérdekű elkötelezettséget, az életértékek és megtartó hagyományok iránti mélységes felelősséget jelenti.

Miközben az első ciklus partitúráját öröm és bánat, életremény és halálatudat eldöntetlen vitája motiválja, az itt sorjázó versek néhány őszikéhangulatú, a megfáradás és számadás elégikus futamit recitáló darabjában (*Pólusok, Négyesorosok, Boromnak fogytán, Az éjszaka, Leégő gyertyák*) olybá tűnik, hogy kényszerűen bár, de fokról fokra vággyá lesz a lemondás és lemondással lesz a vágy. Hozzáteve, hogy költőnk esetében az elégikus regiszter elsősorban nem József Attilára vagy Vörösmartyra emlékeztet, hanem sokkal inkább Csokonaira és Dsidára. Életöröm és elmúlástudat, idill és tragikum disszonanciáját oldandó – mintegy a poeta angelicus és a garabonciás költő gesztusait megidézve – kerül előtérbe a sokdimenziós orfikus tudást és létteljességet fölillantó látomás: „Szeretem hajnali tántorgásom / a konyhában, / mikor a város alszik / kába homályban. // Én ilyenkor látok / világosan, / tántorog a világ szintén, / s mint én, / olyan. // Nappal nagyképű, konok, / futós és élemedett, / ilyenkor a mindenség / játszó gyerek. // (...) Megkísértenek manók, / tündérek, / s vallom, hogy ők is valók, / csurran a pohár / és ilyenkor/ vagyunk mi mindenhatók.” (*Míntha századok óta*)

A kötet poétikáját és világgképét legartisztikusabb módon kifejező, tartópillérszerű költemények (*Együgyű dalocskák, Status, Csillagok, szűnyogok, Költők, romantikusan, minden időben, Rímek kavargása, Ósfa, Könnyel és irtalommal, Apokrifprédikáció, Szomorún és boldogan*) teszik élményszerűen érthetővé, hogy mit is gondol a költő magyarságról, anyanyelvről, szülőföldről, természetről, szerelemtől, mindenségről, költészetéről, s a mindezek foglalatául szolgáló Istenről. A leginkább művészetfilozófiai érvénnyel bíró és legegységesebb dimenziókban mozgó költemény kétségkívül a kötet-címadó vers.

A *Szomorún és boldogan* a létről való tudás emblematikus darabjaként a költő talán legszemélyesebben kozmikus és legkozmosziban személyes alkotása. A nyelvi tisztaságával, emberi mélységével és hibátlan formarendjével megigéző vers a 20. századi zakrális költészet legjavához kapcsolódva fejezi ki a vendéglét talányos-tragikus misztériumát s az evilági tapasztalat metafizikai távlatból fölsejlő mélyebb és teljesebb értelmét. Az elhívás útján élő lélek az Isten által

megszentelt világ sokféle gazdagságát, megannyi örömét és szenvedését klasszicizált nyugalmú, vallomások alakzatokban emeli katartikus erejű, sugárzó szépségű poézissé: „Világod láttam / portól / a csillagokig, / láttam: / egy emberben / ezer lakik, / s minden egy ember / mégis / egy ember, / keresztekkel verve / és kegyelemmel. (...) Gazdag létémért/ áldlak, / Uram- / áldalak / szomorún / és boldogan”

A *Szomorún és boldogan* című kötet szembeötlő erejű versek frazeológiájában, motívumrendszerében és metaforikájában megnyilvánuló természet- és valóságközeli szemléletmód, ami életés hitelességet és üde frissességet kölcsönöz a művek tárgyias rétegeknek. Ezzel egyidejűleg a költemények metafizikai távlatokra és egyetemes emberi jelentésekre nyíló rétegeiben a látomásos-szimbolikus-mítoszi költői világ is fölépül. Így teremtetve meg – József Attila, Illyés Gyula, Nagy László és Juhász Ferenc nyomán – látvány és reflexió, tárgyiasság és intellektualitás hibátlan egységét. Ami persze ősi és modern, tonalitás és atonalitás kegyességében a bartóki szintézist is magában rejti.

Miközben a létrontással és létabszurditással viaskodó Kiss Benedek legfőbb művészi törekvése a mi maradék várunk megóvására irányul, a virrasztó, értéktanúsító magatartáson belül a „tisztának a tisztát őrizzük meg” ethosza, illetve az emberként és magyarként hogyan lehetnénk őszintén boldogok dilemmája látszik a lehangsúlyosabb elemnek. Az egzisztenciális és közösségi természetű sorsproblémák eber öntudattal és példaadó felelősséggel történő megvallásában a *Szomorún és boldogan* című kötet valódi szellemi izgalmat és színvallásra készítő morális próbatételt jelent. Ugyanakkor – mivel „az ének segítségnyújtás, / a lelki tisztasági procedurák / működtetése” – Kiss Benedek „keresztekkel és kegyelemmel” megjelölt versei sokat segíthetnek abban is, hogy a létrontás erővel folytatott, sokszor egyenlőtlen küzdelemben méltósággal és eséllyel vegyük föl a harcot.

(Holnap Kiadó, 2007)
Kődöböcz Gábor

A mozigépész számvetése

(Baán Tibor: Papírmozi)

Baán Tibor *Papírmozi* című, válogatott és új verseket tartalmazó kötete az 1965–2006 közötti időszakot öleli fel. (A dátum csak annyiban érdekes, hogy a szerző első kötete csak 1995-ben, kis híján ötvenéves korában jelent meg.)

Érdekes pozíciójú költő Baán Tibor. Nemcsak azért, mert viszonylag későn jelentkezett szerzőként, vagy, mert egyáltalán nem fontos számára, hogy költészete a divatos irányzatok jegyében alakuljon. Baán Tibor a hagyományt követi, főként az 50-es, 60-as évek lírai hagyományához ragaszkodik. Elsősorban azt tartom lényegesnek, hogy ezekben az évtizedekben meglehetősen szemantizált volt a költészet. Az üzenet, amit a költő közvetített (akár a szavak mögötti is), mindennél lényegesebbnek bizonyult. A metaforák szövevényes rendszerében kódolt üzenet adta a vers gondolati magját. Baán ezt mindig is komolyan vette. Olyannyira, hogy esetenként rejtett módon érvényesül a gondolati lényeg, akár másodlagos-harmadlagos jelentésen keresztül. Ekkor természetesen sok feladat hárul az olvasóra is, az értelmezés mindamelllett, hogy nehezebb, asszociációk formájában sok lehetőséget is kínál. Már az első kötetben, a Madárházban találunk erre példát: a „Chaplin csámpás cipőiben / a seggberügött Igazság jött közénk. // Hatalmasoktól nem tűr / megalázást, de a veréb- / szarért nem haragszik. // A cirkusz halhatatlan.” (*Chaplin*); vagy a „Nyúlok a vízbe: / Zokni vagy Atlantisz? / Mocsárbüdös semmi / Kihúzom a dugót / Leeresztem a tengert” (*Csendélet, 1974*) árnyalt jelentéssel is rendelkező idézetek, – jóllehet, még ha abszurd töltetet is kapnak, a mellébeszélés nélkül kimondott egyértelmű gondolatok sokkal meghatározóbbak a kötetben: „életvíz / a frizsiderben / jégkocka képében / szoktam szopogatni / minden kockával / fiatalabb leszek // egyelőre csak a / tömbfelülvélő / vette észre: / ősz hajam / visszabarnult...” (*Szerencsefi*)

A beszédmód alakulását tekintve a kötetek sora folytonosságot képvisel. A kezdeti abszurd-ironikus hangvételt a második kötetben (*Alvilági anizsz*) már felülmúlja a rezignáltság dominanciája. Az *Egység álma* című kötettől kezdve (ilyen ciklus nem is szerepel ebben a válogatott kötetben) bölceleti, szinte prófétiás hangot üt meg, kinyilatkoztatásokat tesz.

Alszent dolog lenne nem venni tudomást arról, hogy az ilyesfajta lírán túlhaladt az idő. A (poszt)modern irodalmi szemlélet nem tud mit kezdeni a küldetéstudattal. Önmagában már a hagyományosság értéke is kétségessé válik, ha nem az imitációs eljárások felől közelítünk hozzá. Baán nem így közelít, ő inkább az időtálló (esztétikai) értékek elismertetésére törekszik. Ezenkívül fontos a forma tisztelete is. Ez is hozzá tartozik – szándéka szerint – a költészet harmóniájához.

A formatiszteletré kétféleképpen lehet tekinteni. Lehet korszertütlennek ítélni, de lehet épp ellenkezőleg, a posztmodernhez kapcsolni azáltal, hogy ez a költői magatartás rájön

– és ha rájön, hát helyesen ki is használja –, hogy a nyelv jól formálható nyersanyag, és így a költészet alapja. A hagyományértés szempontjából ez utóbbi akár pimasznak, frivólnak is tartható a „jelen” és a „bármikor” játékában, hiszen azáltal, hogy a nyelv visszaléptethető gyakorlatilag bármelyik korba: a reneszánsztól, a barokktól kezdve, a romantikán át a klasszikus és késő modernségig, a józsefattilás klasszicizmusig, akár a maival ötvözött nyelv létrejöttére is számíthatunk.

Baán Tibor a hagyomány nyelvéhez való kötődés folyamán válik egyre inkább köznyelvivé. Vagyis olyan, mintha fölsmerné, hogy, habár a hagyomány mindig hozzáférhető, nem utánozhatja (tökéletesen) az elődök nyelvhasználatát, mert idejétmúlt lenne. Az intertextualitás fogalma felől közelítve elfogadhatóan korszerű tudna lenni, viszont ehhez még úgy tűnik, nem tud (/akar) fölőni. Allúziók, rájátszások sem jellemzőek költészetére. Akadnak esetleges ajánlások, verscímeiben előforduló asszociációk, (imitációk), de ezek is megmaradnak a textusok erősítésének szintjén, nem tudnak intertextuális alakzatokká fejlődni. Például: a *Nemzedék* című vers paratextuális eleme – az ajánlás Kassák Lajos emlékének – és a verstest szövege összhangban van egymással, egyetlen jelentős asszociatív kijelentésnek köszönhetően: „... visszafelé pörgetni a teremtés rulettkerekét s föl- / tenni megint az avantgarde zsetonjait”.

Úgy tűnik tehát, hogy a hagyománytisztelben mögöttes elemként egyfajta kényszer is megbújik – vagy nevezjük inkább szándékosságnak –, már ami az esetleges költői gesztusok ismétlését illeti. Ennyiben tehát önállóan lírikusnak is tekinthető Baán Tibor. Ami egyediséget ad versmondainak, az a köznyelviség rétegeihez kapcsolódó ironikus nyelvhasználat. Ennek alkalmazásakor minden esetben azt tette (és eszerint az írónia eredeti jelentését a „tettetést” használja föl), hogy a világ elfogadható, a benne zajló változások törvényszerűek: „a régi toronyórákhoz / régi emberek szükségeltetnek / akik ... acélos órazengéssel üzennek / miképp mi is: / „vacsora a hűtőben” (*Régi*), s közben megjelennek a hétköznapi önreflexivitás jegyei is: „Esküvő, két igen, / édes fogantatás, / habár a rózsavízhez / közel a rothadás.” (*Két igen*)

Mindez átvezet egy magasabb szintre, a világgép kialakításának szintjére. Ha ezt egyetlen szóval kellene jellemeznem, azt mondanám, mitikus. Furcsa mód egyesül benne a keserűséggel ájtárt írónia a valóság ellenpontjaként felépített mítosszal, még pontosabban: a hangulat a mitikus témával. Példát ad erre a *Mögött* című vers és annak zárata. A világ pusztulásának tényét a „háromkirá-

lyok” feltételezett, ismételt eljövetelelével teszi elfogadhatóvá. (A rejtett jelentés Baán-féle iskolapéldája valószínűleg itt meg – természetesen a Megváltó megszületésére utal burkoltan.) „...világítjuk a járatot amit mások ástak / a történelemben tanúságnak / lépkedünk mint akik őseiket keresik / s végső tanulságul megleglik ... / érzékeljük e kollektív agóniát / hogy föl számolja magát a világ – / de jönnek a háromkirályok megint / s elkezdődik a föld a víz a tűz”. Megfigyelhető, hogy a mitikus világgép kapcsolatban áll a bölceleti, kinyilatkoztatászerű beszédmóddal is. Kisebb mértékben, nem olyan látványosan, mint a beszédmódbeli változás, de témák esetén is jelen lesz a módosulás igénye, majd az állandósulásé. Baán mindenkor költészetében szembetűnő az idő fogalmának körüljárásából adódó elmúlástudat dominanciája. A mitikus világgép így nemcsak az ironikus vagy a bölceleti beszédmóddal hozható kapcsolatba, hanem az elmúlás gondolatával is.

Hogy későn lesz „hivatásos” költővé, életkorilag is magától értetődővé teszi, hogy központi helyet foglal el nála az idő múlása és az abból származó számvetés intenciója. A soron következő kötetekben is megmarad ennél, csak különböző módokon körüljárja, más-más oldalról közelít a témához. Az értelmezések végül lét- és egzisztenciaértelmezésekhez vezetnek.

Az *Alvilági anizsz* című kötet nyitja a sort. Általa a szerző rögtön beemeli a halál motívumát a versek szövetébe. Még ugyanebbe a rétegbe türemkedik bele az egyéni elvesztés aktusa, a saját magából kiinduló haláltudat és a világ pusztulásának víziója. Az idővel való játék is részese lesz az alkotásnak, s egyre fontosabbá válik a jelen és a múlt, esetenként az elképzelt jövő kérdése. Az utóbbi általában tragikus megvilágítást kap, de előfordul, hogy ironiával kevert abszurditás teremti meg az utópisztikus hangulatot. „Vágyainkból disznóvények lesznek / ... (menetrend szerinti hatyúk – vízibalett)” (*Utópia*) Az ironikus felhangok természetesen árnyaltabbá teszik a tragikus témát.

Baán Tibor időtudata egységesítő erejű. A világ minden szubsztanciája s velük együtt a versek szereplői az időnek vannak kiszolgáltatva, egy alárendelt függőségi viszony részei. Az én olvasatomban legalább öt markáns összetevője van az idő fogalmának ebben a lírában, s ezzel kissé ellentmondok a borítón szereplő állításnak, miszerint a múlt hangsúlyosabb szereppel bírna a többi időkomponensnél. Véleményem szerint a jelen idő a múlt meghatározója, és fordítva; a múlt és a jelen egymás kiegészítői, értelmezői. Ennek legjobb bizonyítéka a múlt és jelen, a tegnap és ma, az akkor és most (és a sor még folytatható lenne) újra és újra

előkerülő összehasonlítása, természetesen az értékek és azok változásának tükrében. „... mit se tudva arról / hogy ennek az útnak más dimenzióit / napsütötte vetületeit / megismerem húsz-harminc év múlva / ... azonos az akácfa a ház / csak én nem én már soha” (*Akkor és most*); „... a válasz / ma és tegnap s kétezer évvel ezelőtt is / ugyanaz...” (*Üzenet Szerápiónnak*). Ezekhez hasonló fontos versei az idő-témának a *Naptárasszony I. és II.* A bekövetkező változás tegnap és ma között egyértelműen negatív. Naptárasszonynak nincs más tulajdona, csak az emlékezete, mert aki megismerte, „pirosbetűs napokon virágot szedett” és elhagyta.

Az időkérdés következő megvalósulása a változás folyamatának kifejezése. Baán Tibor erre is jól bevált költői eszközöket használ, például: csak a már megváltozott állapotban lévő anyagot, tárgyat, tájat írja körül, amiből egyértelműen lehet következtetni arra, hogy a jelen szempontjából vizsgálódik: „szédült zenedoboz – / romantika / vége” (*Bákirálynő*); „összerevasztani nem lehet / se könnyi se méz se technocol / mindaz ami elment” (*Után*). Ezen a ponton válik sokkal kiélezettebbé a múlt és jelen játéka, az elmúlás lehetőségei megbontják az összhangot. „csészék, bögrék és poharak / s ami feketedik bennük: tegnapi / tegnapelőtti s még régebbi / hamuizú kávék üledéke.” (*Elégia*) Mindennek majdhogynem ellenpontja az idő filozófiai szempontból történő versbe foglalása. Ekkor főként a folyamatosság, kisebb mértékben a visszafordíthatatlanság fogalmai dominálnak: „mintha ezer esztendeje / rezzenéstelenül néz” (*Raszkolnyikov éjszakája*); „kiporolom a szőnyeget / ... dől belőle: / középkor / újpor / legújabb” (*Dühös vagyok a világra*); „hullik, időcsepp / ... örök olvadás” (*Viaszbábok*); „Taxis kövesse azt a taxit, / amelybe tegnap szálltam én. / Kövesse azt a tegnapot” (*Időtaxi*).

Az időfogalom további komponensei a tér és idő metafizikai megragadásának lehetőségei, valamint az idővel kapcsolatos jelzős szerkezetek használata: szobrász-idő, csillagokat pörgető idő stb. És van egy hatodik eleme is, mely csak rejtetten tartozik az időbeliséghez. Baán Tibor versei igen képszerűek, mondanivalói erős vizuális élményt nyújtanak annak, aki végigköveti elméjével a szavak valódi vagy mögöttes jelentéseinek képződményeit. Ahogy a kötet címe is sugallja, a vizualitás és a textusok szintjének találkozásából igazi mozi kerekedik. Papirmozi.

„Szent mozigépész, ki e mozgó alakokat / Ráfested szívemre, biztosan tudod: / Csak képzeletem játszik térrel, idővel” (*Káprázat*).

(*Hét Krajcár Kiadó, 2007*)
Hanti Krisztina

„Világszomjas nézés”

(Szabó T. Anna: *Elhagy*)

Anyának lenni felelősség. Az én olvasatomban e felelősségtudat emberi, transzcendens és poétikai teljességében végiggondolt és kimunkált vállalása teszi olyan fontossá és szeretethetővé Szabó T. Anna ötödik verseskötvét. Ezért is lepődtem meg azon, hogy az *Elhagy* számos recenziése az idill fogalmából kiindulva felteszi a kérdést: a családi boldogság elég problematikus téma-e ahhoz, hogy írni lehessen róla. Holott a lírai én épp a feleség és családanya pozíciójában kényszerül emberi mivoltunknak, világba és időbe vetettségünknek, szeretetteljes kapcsolataink törekenységének, boldogságunk lehetőségeinek és eleve lehetlenségének olyan mélységű és őszinteségű végiggondolására, ami a magyar költészetben példa nélküli. Az eleve komplex helyzet megértése és megértetése az anya számára megkerülhetetlen kötelesség, hiszen ő tehet gyermekei létezéséről, az ő feladata gondoskodni róluk, biztonságot nyújtani nekik egy nyilvánvalóan bizonytalan világban, és megmutatni a gyönyörűséget az egzisztenciális fenyegetettség közepette.

A Szabó T. Anna korábbi kötetéből már ismert objektivitás és formai fegyelmesség megőv a didaxis veszélyétől. A személyes élmények megjelenítése olyan érzékletes, hogy a figyelmes olvasó maga élheti át a pillanatot, amikor a lényeg közvetlen kimondás nélkül, pusztán a poétikai felépítésből válik evidenssé. A *Három körül* című versben például a várandós kismama éjszaka megébred, forgolódik, s benne forgolódik a magzat. A tárgyszerű leírás témája látszólag a születés előtti feszült várakozás. Csak-hogy a hangsúlyosan ismételt, hol a babára, hol az anyára vonatkoztatott nyugalanság mélyebb oka éppen az, hogy a feloldás, a születés egyáltalán nem ígér megoldást, csupán egy másféle kétségekkel terhes állapotot. A „Mit tud a magzat a fényről?” kérdésre válasz lehetne, hogy majd megismeri, ha már világrajött. De a születés előtti tudatlanságból csak egy újabb, transzcendentális tudatlanságba érkezhet, amelyben az anya maga is vergődik: „Mit tud a hunyt szem a fényről? / Aztat az éjszaka méhe.” Magzat és anya helyzetének párhuzama finom, kettős sejtetéssel érzékelteti a transzcendencia utáni vágyat. Egyrészt a szöveg, ha félig rejtve is, de hangot ad az anya sóvárgásának az ébredés, a reggel fénye után, ami evidensen értelmezhető a jelen, sötét, nyugtalan állapotot követő megvilágosodás vágyaként. Másrészt a cím nem csupán az éjszaka legsötétebb óráját megjelölő időpont, hanem az olvasóban felidézheti Nemes Nagy Ágnes közismert sorait: „Aludj halász. Epp három óra.

/ Krisztus halála perce ez.” (*Balaton*), s így a megváltás pillanatának ellenpólusára, a kétségek mélypontjára is utalhat.

A gyermek és az anya kapcsolatának párhuzamba állítása az ember Istenhez való viszonyával a kötet egyik vezérmotívuma. „Ha úgy hinnénk el az Istent, mint újszülött az anyát.” (*Ima a sötétben*) Csakhogy a vágyott feltétlen bizalom lehetetlen, hiszen sérül az elszakadáskor, ami gyermeknek és felnőttnek egyaránt alapélménye. Fontosságát jelzi, hogy az „Elhagy” szó nemcsak a kötetnek és az első ciklus nyitóversének címe, illetve a *Flamenco (Elhagy remix)* alcíme, hanem különféle variációi, szinonimái a szövegekben rendre visszatérnek. Más szóval, mindaz a végtelen gazdagságú, örömteli részlet, amelyet a versek nagy része ünnepel, mind csak pillanatnyi. A beteljesülés kíváncsiul vonja maga után az elmúlást, hogy ennek *A csúcs* családjában tökéletesen elégedett beszélő is tudatában van: „ha soha nem állok fel innen, / ha belekövülök a ragyogásba, / akkor is csúszni fogok lefele”. A létezés gyönyörű változatoságától elválaszthatatlan a megszűnés folytonos élménye:

Elmész egy helyről, ahol boldog
[vagy éppen,
keresel mást, ahol majd boldog
[lehetsz.
De csak veszihetsz
[mindenféleképpen:
a múltadról a változás lementsz.
(*A változás*)

Ez a felnőtt tudása az időről. A ciklusokat megelőző vers, az *Alvó arcok* is a felnőtt hangján, hűvösen tárgyilagos képekben veszi számba az emberi élet fázisait.

„Arcod először zárt, meleg, kerek.
Még úgy lebeghetsz álmaid felett,
mint könnyű lomb közt a
[madártojás.”

...
„Végül az arcod, mint a víz a
[fagyban:
rázáródik minden vonása lassan –
a jég beáll, a lélegzet kihagy.”

E tudás indokolja a szorongást, amellyel az anya szembesül gyermekei megóvásának egyszerre leküzdhetetlen és beteljesíthetetlen vágyával és kötelességével: „Mit tegyek értük? Hogy legyen éber?” (*A hitről*)

Hasonló erővel van azonban jelen a kötetben egy másik időszemlélet is: a pillanatban megélhető teljesség. A részletekben tobzódó örömmel ábrázolt látvány mindig meghatározó jellegzetessége volt Szabó T. Anna költészetének – gondoljunk a *Fény* és a *Rögzített mozgás* című köteteknek akár csak a címére –, aki az elemi rácsodálkozás képességét felnőttként is megőrizte. Ezt jelen könyvének szá-

mos látványverse tanúsítja, például az erotikával telített *A nézés tárgya*. A vers első sora objektív témamegjelölés: „Egy alvó férfi talpa.” Az ezt követő szerelmes deskripció a pusztá látvány módszeresen elsorolt elemeiben az eleven létezés titkát próbálja megragadni, hiszen a szintén „feszes, sima, barna” fotelkarfához viszonyítva a talp „léte létebb lét a többinél”. Ehhez már nem elég a figyelmes kutató tekintet, a lírai én testközlemben, tapintással igyekszik birtokba venni az érzékelés tárgyát: „Nézem, és bizsereg a tenyerem”. A magyar lírában eddig példa nélküli, gyönyörteli pontossággal látatja Szabó T. a férfi testét női szemmel. (A testi-lelki szerelemről való, sajátosan női tudást egyébként az egész ciklus – *Azt mondjuk: tűz* – páratlan gazdagságban bontja ki.) Az érzéki sorokban végig ott vibrál az együtt megélt gyönyör és a szétválasztottság kettősége közti feloldhatatlan feszültség: a szemlélő és a szemlélt elemi összetartozásának tapasztalata, mégis annak tudata, hogy egymást maradéktalanul megismerni-megérteni-birtokolni eleve lehetetlen.

A megismerés hasonlóképp heves vágyával, a pillanatban létezés önfeléd, mohó örömeivel veszi birtokba a világot az újszülött, aki „Beragyogja a környező világot / az önmagánál ezerszer nagyobb” (*Napkelte*). A gyermek szemléletmódjában azonban mintha az örökkévalóság racionalitáson túli, magabiztos tudása is felsejlene. A nagypapa halálakor az unoka magától értetődő természetességgel kérdezi édesanyját, aki ekkor még nem is sejtí, hogy ismét várandós: „Nagyapóból unoka lett?”. (*A kérdés*) Arra a kabbalista mondatra emlékeztet ez a zavarba ejtően irracionális és a vershelyzetben mégis érvényesnek bizonyuló logika, amely szerint minden újszülött tudja az egész Tórárt, és csak azért kell később fáradtságosan újra megtanulnia, mert növekedése, a világ megismerése során fokozatosan elfelejtette. Vagy ahogy a holmiját szétdobáló gyermekét figyelő szülő fogalmaz: „A rend: a játék. A rend ő maga. / Szürrealizmus? Hogy megöregedtünk.” (*Tanulság*) Az *Elhagy* dinamikájának egyik fő forrása épp e kétféle szemlélet: a felnőtt kételkedése és a gyermek bizalma, a múlt idő tapasztalatai és a pillanat misztikumai, a fájdalomtól fakadó hitetlenség és az öröm feltétlen bizonyossága közti folyamatos oszcillálás.

A kettősség nemcsak az időfelfogásra jellemző, hanem az egész kötet meghatározó, szervező alapelve. Az írást ösztönző, alapvető emberi vágyak: a teljesség, az örökkévalóság és a megismerés vágya – melyeket Szabó T. olykor metaforikusan, olykor expressis verbis nevez meg – mind paradox természetűek. „Mit akarok?” *Lenni a mindent*. Csakhogy az embert „lenni hideg föld, fenn nap-

pá robbanó ég” veszi körül, azaz – egy lehetséges értelmezés szerint – a kézzelfogható, de irántunk közönyös földi lét és a filozófiailag korunkra teljesen kétségbe vont transzcendencia „két kíméletlen pólusa között” nem adatik biztosabb fogódzó, mint az érzéki tapasztalás: „kezemben a korlát hidege” és a társ, akivel a kilátástalan ködben haladó villamoson utazunk „egymás melegében”. (*A mai nap*) De az emberi kapcsolatok, legyenek bármilyen idillikusan szeretetteljesek is, alá vannak vetve a mulandóságnak. A szerelmespár szétválík az egyesülés után – „Allok az ágyunk pusztá helyén – / mért fogadott be, ha elhagy? / Egy csak a lecke: nem ő vagyok én”, a gyermek kiszakad anyja testéből – „Kilök magából és elhagy” (*Flamenco*) –, és szereteteink halandók (*Hal*, 33). Az anyaság vágya hiába fakad az örökkévalóság utáni vágyból: „A fájdalomnak testet mért adok? ... Azt hittem: épp így leszek halhatatlan.”, gyümölcse csupán egy újabb halandó „isteni léte, földi halála”. (*Hangok a várakozásban*) Törk-vésünk a megismerésre pedig olyan, mint az *Éjjelilepkék* vergődése, akik a fényforrás körül, önpusztító monotonniával, vakon keringenek: „sötétből fénybe, majd sötétbe, / lepkeviharzás, sosem ér véget”.

Közhelyszámba megy felemlgetni Szabó T. Anna formai biztonságát, kétségbevonhatatlan költői professzionalizmusát. Az Elioti tudatossággal az irodalmi – elsősorban az újhaldas – hagyományba kapcsolódó költészet azonban az *Elhagy* című kötetében témaként is fontos funkciót nyer. A halandóság elleni küzdelemnek ugyanis csak egyik lehetősége a genetikai továbbélés, a másik az emberiséghez mint szellemi közösséghez való kapcsolódás:

„Idomítom a lélegzetemet,
hogy egymagamban mindig egy
[legyek
világ, veled, vagy istenség, veled,
hogy egy világot képzeljek neked;
elevenként átéljem a halált,
hogy holtan legyek mind elevenebb.
Tedd, hogy legyek, de ne csak én
[legyek,
erős váram legyen a képzelet.”
(*Invokáció*)

Itt nem az általában vett ember vagy az anya, hanem a költő beszél. Ez a szimpla alanyi költészetén túlmutató közösségvállalás jelenik meg azokban a versekben is – elsősorban a kötet vége felé, pl. *Új lakó jön*, *Lányok*, *Cunami* –, ahol a lírai én figyelmes és empatikus szemlélként azonosul mások testi fájdalomával, megsemmisülésével, és az egyéni pusztulást plasztikusan ábrázolva az egyetemes szenvedéstörténet törvényszerűségének alávetett ember fájdalomának állít emléket, *A Hangok a várakozásban* miniciklus címével és

a szerepvers műfajával egyaránt megidézi Rakovszky Zsuzsa *Hangok* című ciklusát. Itt is a szubjektíven megélt történet kap hangot, de Szabó T. kompozíciója az egyedi női megszólalásokat egymás mellé helyezve az antik görög és keresztény mitológia (Pythia, Mária és Magdolna) tágabb kontextusában az általában vett asszonyi sorsot kutatja. Ez a személyesen fölüllemelkedő szemléletmód érvényesül a Lator Lászlónak dedikált *A leghosszabb nap* című versben is, ahol a lírai én a természet személytelen nagyszerűségében feloldódva éli meg, hogy „senki vagyok és mindenki vagyok”. A Lengyel Baláznak ajánlott és Nemes Nagy-reminiscenciával indított *Örökség* pedig azt tudatosítja, hogy még elemi tapasztalataink és az ezekről való beszéd képessége is egy személyes életünknel nagyobb léptékű hagyományba illeszkedik: „Tanulni kell. Tőlük tanultam nézni. ... Történetük az én történetem.” És ebben a folyamatban ott rejlik az áhított örökkévalóság reménye:

... saját élményedre ismersz:
préselt kakukkfű, Isten-írta kis vers,
ha van, ki olvas, nem hervadsz soha.
(*Egy régi jezsuita herbáriumból*)

(Magvető Kiadó, 2007)
Szlukovényi Katalin

„Az írásjelek közül macskaköröm a kedvencem”

(Orcsik Roland: Holdnak, Arcchal.
Potyaversek, útközben)

Nem csak költői észlelet, hanem értelmiségi – és bizonyára nem (is) csak értelmiségi – tapasztalás a századforduló környékén a hiányokkal, veszteségekkel, a kommunikációs terek, a normák és fogalmak kiüresedésével, az egykor egésznek véltnek darabokra szaggatottságával való szembesülés, ami mögött ritkább esetben tárul fel, hogy a kiüresedés revelációja voltaképpen egyoldalú fölismerés: nem igazán hiány, hanem valójában valami más lépett a korábban volt helyére. „Utazom haza látogatába” – olvasom az 1975-ben az akkor még Jugoszláviában, ma már Szerbiában lévő Óbecsén született, 1992-től Szegeden „gyökerező” Orcsik Roland második verseskönyve mottóját, és máris világos előttem a három szóval meghatározott pozíció (és *ex*-pozíció): a haza fogalma és jelentése átminősült az író számára. Ami korábban még ott-honnak, szülőföldnek, szülővárosnak számított, az mára csupán a látogatás színtere, az ideiglenes tartózkodás állomása, a valósággal szembesítthe-

tő nosztalgiaivilág; az a hely pedig, ahol gyökeret vert, vagy gyökerezni igyekszik, immár a haza attribútumaival telítődött. A kettő viszont nem zárja ki egymást, a kettős identitás nem sülyed skizofrén tudathasadásba, hanem megfér egymással, és a higgadságig ülepedve versnyelvként jut kifejezésre. A költő számára az utazás már nem az „otthonról haza” kettősségének problematikáját veti fel, hanem magát az úton levést emeli versközébe. Ennek mintha ellentmondana az első, *Poszt-humusz* című versciklus horvát nyelvű mottója, amely a képzeletbeli és a valós városélmény azonosságára utal, ám idegennyelvűségével már eleve megkérdőjelez bármilyen azonosság lehetőségét. Léttapasztalatban, személyiségstruktúrában vagy éppen a fordításban átfedések, dupla expozíciók lehetségesek, de semmi se kopírozható egymásra az egybevágóság illúziójának tökéletességéig. A horvát nyelvű mottó később az *Őnarckép, törmelékkel c.* versben meg is cáfolja Hérakleitosz bölcséletének remake-jével: „Nem térhetsz vissza kétszer / ugyanabba a városba...” A kettősség az otthon és a haza imaginatív fogalmairól voltaképpen az identitás egy másik súlypontjára tevődik át, a nyelvbéli haza, vagy bár a nyelven belüli otthonosság szintjén fogalmazódik meg:

Ellenkezés, fintorgás nélkül eloldod
[a múltat
mely körbeszimatolja, majd megjelöli
[ex-területét,
végül csontot vész elé: magányod.
[Már nem untat
e táj. Halott porfészek, Újra szólítod:
[otthon,
s ezzel el is hamvad, ám parazsa ott
[kushad
nyelved alatt, míg nem mondod: ez a
[moj dom.¹
(*Oidibusz oda-vissza*)

A nyelvi, szellemi identifikáció megkettőződése mellett annak többszöröződésére utal az, hogy Orcsik Roland a horvát és szerb nyelvű kifejezések, illetve irodalmi szövegek mellett magyar nyelvű műveket is verse vonzaskörében tart. „Működik, lám, a verstenyészet, / szó a szóra, sor a sorra tapad” – írja kötetkezdő, *Dupla ex-pozíció* című versében, s valóban intertextuális játékra utalnak szövegátvételei, más szerzők játékos rímeinek feszes szonettformába ültetése, a nyelvi buk fencek, szavak össze-és szétszerelése, majdnem minden nagyon vidám és játékos a kötetben – ha a mögöttes élmény nem lenne komor, ha a nyelv felől könnyen befogadható költeményeken nem sütné át a hátország, az ex-pozíció egykori meghatározó befolyása és a mostani hazalátogatóra tett benyomása közötti feszültség: „Te is hasonlóképp megijedtél, / nem akartál szaglászni-

szolgálni, / njuškati. / Azt hitted, / a réseket csak távolról, / nyájas-kívülről szemléled immár. / Am kiderült, számodra a »kint-bent« / örökre elveszett / a romok füstlőgő romantikájában. / Ezért csipogtad és kéred háromszor: / haza szeretnék menni. / Vissza a láthatatlan városba, / ahonnan és ahová / szöktél / a hóhér rutinos mozdulata elől.” (*Csirkegyár*) Még komorabb képekbe tömöríti a költő a szülővárosához kötődését és elszakadni képtelenségét az *Őnarckép, törmelékkel* miniatűrjeiben. Ebben a költeményben ortográfiailag vessző választja el a *szülőváros* és a *szülőmondat* szavakat, értelmileg viszont összekapcsoló egyenlőségjelet tesz a költő a két fogalom közé, azon túlmenően, hogy egyetlen összetett szóval megalkotta az anyanyelvben létezés egyedi metaforáját. Keserű kíméletlenséggel írja zárójelkötőt a vers címe alá: (senki, sehol, soha), ami nihilista őnarckép, noha a feltornyosuló érzelmek feszültsége mellett ebben a versben is van kellő lélekjelenléte a játékhoz, parányit billent csak egy szó írásképén, az *archívum* első három betűjét dőlten írja, mintegy kiemeli így a régiségtárból az arcokat, és ha ezt így olvassuk hozzá az előző sorban ugyancsak dől betűkkel szedett, *ex-privát* szóhoz, máris egy olyan jelentésgazdagodást tapasztalhatunk, amely bármely metaforával vagy egyéb trópusal egyenértékű verselemmé válik. A szülőmondat fogalomkörén belül megképződő szülőföld megidézett helyszínei mellett a helyhez köthető alkotók sorára is utalnak a versek, Kosztolányi Dezsőre, Domonkos Istvánra, Maurits Ferencre, Danilo Kišre, Böndör Pálra, Sziveri Jánosra, Urbán Andrásra, Tolnai Ottóra, Csáth Gézára, Koncz Istvánra, Nagy József-re, másokra, ugyanakkor hangsúlyozzák a szülőmondat és a versmondat között egyre erősödő kommunikációs zavart, a vissza nem találás bizonyosságát, „a hely süket szellemének” hiábavaló szólongatását, annak bizonyosságát, hogy a kiürült helyeket versmondatokkal kell a költőnek megtöltenie, és általuk élményből és emlékezetből felfalaznia az épülő, szépülő romépítményt, az egykor volt otthon virtuális valóságát.

A költeményekben előforduló nyelvi lelemények az értelemhorizont kitégítését szolgálják, vagyis trópusokként működnek, nem (csupán) új szavakként jelennek meg, hanem a szavak által jelölt fogalom közérthetősége mellé egyedi és egyszeri jelöltet kapcsolnak, mint például a tragikomikóma, az utópiatatyak, az okeánosz-káosz, a szifilizáció, a nyökögöm – vagyogok stb. Ahol csak lehet, Orcsik kihasználja a lexikális egybeesések nyújtotta lehetőségeket, vezetéknevét beleolvassa a szövegbe („*orrcsiklandón*”), Koncz István magyarkanizsai költőt a „*felkonczolt kanizsai tájkép*” verssorban jeleníti

meg, lépozíciójának kifejezésére helyesírási turpissággal teremt metaforát („a magánszféra perem-én”), és a közhelyszerű nyelvi fordulatok, akár proverbiumok „moderálásával” is jelentésgazdagodásra tör („Szeretlek ismét, / mert ismétlés / a dugás édes anyukája. / Deus sexmachina.”) Az alulnézetből láttatás is sajátos nyelvi képződményekben mutatkozik meg, a költő létmódját „turmix szörványomban, kétéltüként” határozza meg, illetve „a semmi körbetotyogása”-ként definiálja, profanzálása pedig átsap a blaszfémia terepére, amikor létének Senkiföldjét „haza a magasban és a budiban”-ként nevezi meg, vagy a *Pornó Eurydike* című versének, pontosabban versciklusának következő hasonlatában: „... recsent a reggel, / fénye szétfröccsent, // akár a bolygók / a nagy bummt utáni // feneketlen, alvilági / szellentésben”.

Orcsik önkereső versvilágában gyakori a már idézett semmi, senki, sehol hármassága, a valóságból megképződő nihil, illetve az épülő-szépülő rom („Az egész város, / mint egy leégett erdő) ironikus ellentmondásosságot idéző képe, a *Der letzte tourist in Europa* vers nem is szól egyébről, mint a végső és teljes kiüresedésről: „Ott- / Hol, / Se- / Hon.” A kiüresedés nyomán fellépő hontalanság és nincstelenség tapasztalatának feszültsége a vers révén a szójátékokba, nyelvi humorba oltott öniróniában oldódik. A költő a rom metaforáját leviszi egészen a szemét fogalmának szintjére, és amikor ezt magára is rávetíti [... egy pillanatra magadra lelsz. (Vagy csak a szemétnben kurkásztam.)], eltűnik a játékos irónia és az önvizsgálat, önkeresés keserű tapasztalata közötti határt jelző választóvonal, átsüt a versen az élmény elemi benyomása, amit a *Meleg, fekete hó* cím abszurditása előrevetít, viszont az Eszék–Eszeg–Osijek mottó némileg tompít, noha a horvátországi város három nyelven leírt neve eleve több képzettársítási felületet is megnyit. A különböző szinteken tematizált nyelvbelsőség, nyelvekbe vetettség kérdését egyetlen névmásra fókuszálva a nemzetek hübriszvévé tágitja a *Dubrovniki peripátosz* a versében: „Bosnyáku, horvátul, szerbül / vagyis fiktív-jugóul / ja jelöli az én-t, / mégis fordításra szorul. / Ennyi épp elegendő, / egy jó kis háborúra, / jó sok halottal, / oj, / turistavonzó romokkal.” Az abszurd Orcsik verseiben leginkább az egymásnak ellentmondó fogalmak egymás mellé sorakoztatása nyomán artikulálódó, képtelenségnek tűnő állításaiban jelenik meg, olykor a verset csupán az ellentmondások közötti villózás feszültsége teremti meg: „Házias forradalmárként / üldögélek / családi körben, / távol mindenkitől.” (*Garfield, a hiperpasszív*)

Az *Utazni: színház* ciklus horvát-, olasz-, görög- és magyarországi, illetve szlovéniai utazásai mögött egy másik nagy utazás térképe is fel-

sejlik a kötetben. A térképen bejelölt úti célok (apám régi udvara; Kozara mozi; nagyszüleim háza; hátizsákban otthonom; romos mondatokban kóborolva; városnyi háza; idegen városban – otthon; háza, kukutyinba; úton, befejezetlenül, végtelenül; az üres tér – ez utóbbi egy ciklus címe is) eleve egy, a megérkezés lehetőségét nem feltételező úton levésre utalnak. Akkor hová tart a költő – kérdezhetenénk, ha nem tudnánk: önmaga felé, még akkor is, ha az úton álrühát kell öltenie és álarcot viselnie: Garfield, az életveg macska szerepe jól is áll neki. A kisebbségi sorstól próbált írótól szinte elvárt síró-rívó, panaszt panaszba öltő, megkeseredett attitűddel szemben ez a macskaalteregő az optimizmus stratégiáját vonultatja fel a *Garfield-kommentárokban*:

Végül minden öröm testre szabott,
így lokális.

Unom már a lírai hisztit,
akárcsak a kötelezően szomorú,
rímképletes haptákba parancsolt
sírfeliratokat.

Miért ne érhetne fülig a szám?

Miért ne csorogjon fenéki a tejfől?
Lazán adagoljuk az ataraxiát.

A hiány keressen magának egy

[kannát,

üljön bele, ürítsen,

hülyítse más agyát,

Most semmi kedvem vernyogni,
hagyjon békén a jajgatás.

Ráérek elpatkolni.

(*Garfield lokálpatriotizmusa*)

A Garfield-versek szerepjátszó költője a saját hedonizmusán kívül másra tekintettel nem lévő képregeny- és rajzfilmfigurán keresztül eredményesen oszlatja az örök vesztes nép/nemzet/egyén sztereotípiáját, viszont nem szakad el annyira a kötet többi ciklusának lírai alanyától, hogy ne élne a szövegek közötti áthallások, vagy alkotótársak akár csak egy rím erejéig terjedő (pl. város – *lekvaros*: Domonkos István) megidézése lehetőségével, ami egyébként *Az üres tér* ciklusban a lehangsúlyosabb, valamint a nyelvi játékok bukfenceivel.

A *Pöcegödri kantáták* versei zömmel a jelen politikai valóságára mutató reflexiók, alaphangjuk hol árnyaltabb, hol meg szokimondón egyenes, mint a *Direktbe* epigrammáé: „Itt mindenki oly szentimentális / de ha kell, köpnek egyet máris. / Szaglik a forradalom, látod-e Maris, / ég a zászló, szónokol a szar is.”

A kötetet három bonus track zárja, három gratis költemény, valamint egy *Végjegyzet néhány idézőjelhez*, amelyből az utolsó bekezdést feltétlenül ide kell másolnom, mintegy hitelesítendő ezt a szöveget is: „Minél több az idézet, annál szegényebb a könyv. Mégis, képtelen elérni a teljes szegénységig, a könyvek könyvéig, a lehetetlenig. Innentől kezdve törölni kéne, felejtetni a beszédet. Ám mivel ez lehetetlen:

Legyenek idézetek.” Garfield is a macskakörömről szavaz, ha a világ megkaparintásáról van szó, ám ezek a körmök a sajátjai, miként Orcsik Roland is a maga körmei közé szorítja a világot, aminek megtapasztalásához azonos érvényű és értékű forrásként szolgál a nyelvi megelőzőttségből fakadó, az emlékezetből idézett, és a jelenidejűséget rögzítő élmény, a versben megteremthető új otthonosság – nem mindig fenéki tejfől – bensőséges derűje.

(*Tiszatáj Könyvek*, 2007)

Fekete J. József

¹ moj dom (szerb): az otthonom

Alázattal viselt szabadság

(Visky András:

A különbözőség vidékén)

E sorok írójának már volt alkalma méltatni a „Vigilia/Esszék” sorozat negyedik darabját (az *Új Ember* 2007. július 8-ai számában). Hogy most ismét e műre irányítja a saját és az olvasó figyelmét, nem csak a *Műhely* felkérése indokolja. Hanem – és még inkább – Visky András munkájának nagyszerűsége. A nevezett korábbi írás kitér az esszéválogatást jellemző módszertani tudatosságra, hermeneutikai szakszerűsége, a nyelvi megalakotottság és a bölcséleti igény magas fokára, a hivatkozásanyag bőségében magát eláruló tudós fölkészültségre és intellektuális felelősségtudatra, az esszéisztikus értelmezői tevékenységnek esztétika, antropológia, teológia és etika kérdéseit bátran egymásra olvasó elszántságára.

Most, másodjára merítkezvén meg *A különbözőség vidékén* írásainak világában, a recensens örömmel nyugtatázza: Visky András esszéi nem a már mondottak korrekciójára, hanem megerősítésére készítetik; első olvasáspaszatlatát így nem felülírnia, csupán továbbvezetnie kell.

Legalábbis ezt a lehetőséget kínálja föl a kötet, amikor – színházelmélet és hittudomány nézőpontját csúsztatva egymásba – arra a kérdésre keresi a választ (utóbb, mert megfogalmazza, meg is találja): „hogyan látszik a színház a templomból és a templom a színházból” (21.). Amikor a Kertész-olvasás munkáját a „Létezik-e antimetafizikus szenvedés?” (40.) típusú kérdések színrevitelében teljesíti ki. Amikor annak adja tanúbizonyságát, hogy bár a költészet jelenségei iránti *értő érzékenységnek* nem feltétele a saját költői gyakorlat, a versek szerzőjeként elnyert tudás a másfajta líraalkotásra, az esztétikai idegenségre nyitható távlatot is széles-

re (a kánoni horizontnál szélesebbre) vonhatja: „Titkos dialógusok, lehetni szövénytársak a kortárs magyar költészetben. Villányi László, Jász Attila, Schein Gábor, Varga Mátya. Tulajdonképpen majdhogynem teljes-séggel észrevehetetlen folyamat. Ahogyan a szél, selyemkendőnyi fuvallat megmozgat öt-tíz levelet: mintha belülről támadt volna a légmozgás.” (170.) Amikor a vizualitás kultúráját próbálva jobban érteni, „a bergmani nyelv teológiai pontosságát” (179.) sikerül jobban megértenie s megértetnie. Amikor – a képes beszéd eszközeihez folyamodva – az életbölcseleti maximának ható fogalmazást a liturgikus emelkedettség és a napi kommunikáció közti diszkurzív mezőben tudja *kiterjeszteni*; arra intve, hogy identitása „csak annak az embernek lehet, aki szóba tud állni az őt meglátogató, megszólító és a meddőségét szóba hozó anygallal” (188.). Vagy amikor a személyessé emelt beszéd alakzataival a szerelem égi és földi változatának egylényegűségéről vall – megrendítő fogalmi egyszerűséggel: „A szent nem szép, amiképpen az sem szép, akibe szerelmesek vagyunk: ő a máshoz nem hasonlítható. Nem a legszebb, hanem a szebbnél szebb, tehát olyan valaki, akinek a szépsége az idő múlásával egyre gazdagabb, mélyebb, bonyolultabb, kimeríthetlenebb.” (207.)

Az idézetekből is kitetszhetett: a Visky-féle esszéisztika az *alázattal viselt szabadság* gondolkodói-értelmezői magatartására ad példát. Mert az esszék beszélője szabadon, de nem tét nélkül, kísérletező könnyedséggel, de nem a *felelős* reflexió súlyaitól mentesen teszi meg gondolat (olykor, azt érezzük, kontempláció) tárgyává az olvasott könyvet, a fölvetett kérdést, az *átértett* jelenséget. Az önmagába záródó személyesség kockázatától a többes szám első személyű retorika nemes klasszicitása óvja meg, a szentelen személytelenség kísértését az alanyi, a vallomásos, az érzelmileg telített beszéd alakzatai segítségével kerüli el: az így elnyert egyensúly eredménye, hogy a kötet a tárgyi tudással megalapozott szakszerűség és a hitből táplálkozó szenvedély együttműködésének alkalmait szolgáltatja.

Nemcsak az egyes írások nyelvi-gondolati megformáltsága írható le a *kimunkált transzparencia* jelzős szerkezetével: a könyv felépítésére is a világosság és áttekinthetőség a jellemző. Elsősorban a tartalomjegyzék beosztásából tűnik ki: a tizenkilenc esszé hét tömbbe rendeződik. Három-három szöveg alkotja az első hat ciklust; csak a könyvet záró (s annak címét is adó) Nádas-esszé áll önmagában. Az első három írás kultusz, kultúra és szakralitás összefüggéseit vizsgálja. A színház geneziséről elmélkedve, a drámajátszás antropológiai jelentősége mellett

érvelve; majd, a bibliai hermeneutika érzékenységevel közelítve Lukács evangéliumához, befogadás és beteljesülés, olvasás és megtörténés egymást feltételező folyamatát értelmezve. A következő szövegcsoport darabjai alig szétválaszthatók. Kertész Imre írásait (kitüntetetten a *Gályanapló*-t és a *Kaddis...*-t) olvassák meg, s közben megolvassák a befogadás aktusát magát is; Kertész-szöveghelyekre reflektálnak, amelyek maguk is reflektálnak – írás- és látásmódokra, szellemi és történelmi jelenségekre. Ezt követően újra könyvekre irányul az esszéik figyelme: Balogh B. Márton *Japán fürdő* című munkájára, Balla Zsófia versesköteteire és a nevezetes Bodor Ádám-interjúkötetre, *A börtön szagára*. Ami közös e három írásban, az a teljes kötetnek meghatározó tulajdonsága: a kritika műfaji határait Visky András szövegei úgy haladják meg, hogy a kritikai olvasat szigorát föl nem adva az értelmező gondolkodás (és az értő gondolkodó) szabadságát a szépirodalmi szövegalkatás erélyével nyilvánítják meg. Ugyanez érvényes a Forgách András *Gonosz siker*, Háy János *A Gézagyerek* és Villányi László *időközben* című kötetét meggondoló írásokra csakúgy, mint a Bergman és Tarkovszkij művészetét a buberi angelológia szellemi közegébe emelő, majd a Zanussi és Kieslowski filmjei fölött tűnődő s végül a *Rómeó és Júlia* Bocsárdi László-féle színpadra állítását tárgyaló írásra is. Az utolsó előtti egységet *A szép és a szent* című eszmefuttatás nyitja, amely a Szentírás (s általában a szent iratok) esztétikai értelemben vett szépségét mint pusztá esztétikumnál magasabb minőséget tételezi. Nem is tehetne másképp: a szépséget vitatná el tőle, ha az Írást csak mint írást venné komolyan; és fordítva: szépségük iránt válnék közönyössé, ha nem számolna a bibliai textusok nyelvi létmódjával. A Lengyel László és Várszegi Asztrik által jegyzett *Beszélgetőkönyvecske*-ről értekező, a *Búcsút venni Goerdeler asszonytól* címet viselő s a *Saját halál* nádas tapasztalatát evangéliumi kontextusba helyező munka más-más tematikus indítatásból, de – tárgyválasztásában, módszertanában, beszédformájában – hasonlóképpen személyes érintettség és egyetemes érdekelttség egymástól el nem választható volta mellett érvel.

A *Teljes, és betöltésre vár* zárlatában ezt olvashatjuk: „Az olvasás során a szent írás »megmozdul«, megjelenik benne a Lukács-prolóbusban található, személyre szabott »megírtam azokat neked«, és a szöveg túlmegy önmagán, a »kétségtelen valóságra« utal, amely mérhetetlenül több, összehasonlíthatatlanul nagyobb a szöveg valóságánál. [...] A megmozduló szöveg a »mindennek pontosan utánajártam« mozgását idézi fel. Lukács írása a lépésről lépésre történő követés dokumentuma. Lép-

teket hallunk ki belőle, követhető nyomokat fedezünk fel benne, és ezek mind a fedőnevünk mögül való kimozdulásra szólítanak fel.” (33–34.) Visky esszéje természetesen nem szent írat. Mégis „túlmege önmagán”, s mégis „[l]épteket hallunk ki belőle”. Ennek magyarázata részint az lehet, hogy jóllehet maga nem szakrális textus, ám miután szent iratok olvasását tűzi ki célul, *nem kerülheti el* a profánból való kiemelkedés *jutalmát*. Másrészt viszont ez aligha következhetne be a nyelvi, a retorikai, az esztétikai megalkotottság jellegadó tényezői nélkül. Szentség és szépség egymást olvassa, egymásra utal, egymást feltételezi: amiről a kötet több helyütt beszél, azt – több helyütt – megtestesíteni is képes.

A *különbözőség vidékén* járnánk? Igen. Amennyiben számolunk azzal: mindig a *különbözőség vidékén* fogunk járni, ha van merszünk elindulni. Az azonosat, az ismerőst, a sajátot aligha van mód megtapasztalni másként, mint a másban. Visky András párbeszédre hívó esszéi ezt pontosan tudják. Az olvasónak sem lehet más választása, ha az olvasás szabadságát választja. Ha ki akar mozdulni fedőneve mögül.

(*Vigilia* Kiadó, 2007)
Halmai Tamás

Kapcsolat

(Tábor Ádám *Szellem és költészet* című tanulmánykötetéről)

Nem könnyű a kötéláncos dolga. Folyamatos figyelem, koncentráció szükséges az egyensúlyban maradáshoz. Két kötélben pedig éppen hallatlan mutatvány.

Tábor Ádám esetében ezt nem a költői intuíció és a gondolkodói ráció közötti kettősségre kell értenünk. Ez még csak összeférhet egymással. Hanem az igazi kettősség a huszadik század két ellentétes költői és gondolkodói forradalmában van. Az egyik a radikális forradalom, Apollinaire-től és a francia szürrealistáktól Ginsbergig és az amerikai „üvöltő nemzedékig”. A másik meg a konzervatív forradalom, amit a költészetben leginkább Stefan George, Ezra Pound és T. S. Eliot fémjelznek. Hogy képessem az ellentétet: a mezítlásos hippi és a szmokingos banktisztviselő.

Minálunk persze minden másképp van. Részben a kommunizmus szellemi diktatúrája miatt. Ahol is, fölöttébb ellentmondásos módon, minden gyanús, ami „forradalmi”, és mint tapasztalhattuk, e bűbajos rendszerben a gyanú azonos a váddal, sőt az ítélettel is (a szónak nem logikai, hanem büntetőjogi értelmében). Így azután a mi szellemi forradalmaink

irányzatuktól függetlenül azonnal „földalattivá” is válnak. A nyugati kultúrkörben általánosan elterjedt „underground” szónak minálunk ezért igencsak kézzelfogható, sőt néha vérfagyasztó jelentése is szokott lenni.

A magyar underground művészetre ebből a helyzetből két dolog következett. Az egyik a közös üldözöttség „akolmelege”. A másik meg a sokféleségből eredő megformálhatatlanság. A cenzúra és a mögötte álló belső elhárítás ugyanis egyként üldöz mindenkit. Hamvas Béláról például azt tartják, hogy a Kádár–Aczél-rendszerben ő volt a legnagyobb szamizdat-szerző, hiszen százszámra másolták és terjesztették a betiltott kéziratait. Ezoterikus gondolkodó létere így kerülően – legalábbis rendőrhatalom szinten – egy kalap alá a radikális politikai ellenzékkel. Közös persze mindezekben az irányzatokban még az is, hogy „váratlan kultúráként” bukkantak fel, ahogyan Tábor Ádám mondta, a különféle művészeti irányzatok elvörösödött papáinak úgy hiányoztak, mint púp a hátukra. De azért ez szellemileg meghatározó közös alapnak még mindig éppoly kevés, mint az, hogy valamennyien elutasítják a „kincstári kultúrát”, noha hivatalos elismerés csak belőle fakadhat.

Ezt az undergroundot áttekinteni éppen ezért valószínűleg csak krónikásan lehet, olyasképpen, ahogyan Tábor Ádám próbálta néhány éve egy összefoglaló tanulmánykötetében (*A váratlan kultúra*, Balassi Kiadó, 1997).

Kommunizmus ide vagy oda, mégse ez az igazi különbségünk a Nyugattól, hanem a „masságunk”, hogy jobb híján ezzel a rémséges divatszóval éljek. Radikálisnak itt nincsen mit rombolnia, amit tehetne, az nem éri meg a fáradságot, a konzervatívna meg nincs mire támaszkodnia. Éppen ezért áll a magyar kultúra egymás melletti elszigetelt személyes teljesítményekből. Ottlik Géza hasonlatával olyan, mint egy dunai propeller, aminek a fedélzete tele van tengernagyokkal.

Gyerekkori ismerősei Tábor Ádámot a *Micimackó* Nyuszijához szokták hasonlítani, számos rokonával és üzletfelével. Ez a „nyüzsgés” tette őt otthonossá a szellemileg oly összekuszált művészi „alvilágban” – amely szót nem pejorativé mondom, csupán az „undergroundot” fordítom le ismét magyarra, hangsúlyozván a különbséget is a hivatalos elismertség „felvilágával”. Alkalmassá tette őt erre a szellemi indíttatása, elsősorban Szabó Lajos, az originális gondolkodó, akinek sikerült egy személyben szintetizálni a kétféle szellemi forradalmat. Mégpedig a Bibliából kiindulva. (A századelő neves orosz egzisztencialista vallásfilozófusa, Lev Sesztov is hasonló utat járt be. Tábor Ádám egyik esszéje éppen övele foglalkozik.)

A 20. század európai szellemi forra-

dalmi mára lecsengeni látszanak, sőt, hatásaikban mintha éppen azt a Nihilt erősítették volna meg, ami ellen voltaképpen irányultak. Az avantgard, vagyis a radikális forradalom ebből oda jutott, ahová Nietzsche az *Ecce Homo*-versében.

*Licht wird alles, was ich fasse,
Kohle alles, was ich lasse,
Flamme bin ich sicherlich!*

*(Fény lesz minden, mit elkapok,
Hamu, amit hátra hagyok.
Láng vagyok én, az bizony!)*

A Biblia pedig olyképpen kapcsolódik ide, hogy Isten népéhez tartozni annyi, mint rá hagyatkozni, vezetesen, ahová akar, mint lángoszlop a pusztában. Nem menvén itt bele egy Nietzsche-kritikába, annyit azért az ellentétéről, hogy ez a „lángoszlop” a múltat nem emészt el, ellenkezőleg, belőle táplálja az életet.

Az európai „konzervatív forradalomnak” is éppen ez volt a lényege, a fogyatékoságát viszont ő maga nem ismerhette fel. Hiszen „ami lát, az nem látható, amit elgondol, az nem gondolható el” – mondja az Upanisad, tehát az önreflexió igazából véve sohasem lehet teljesen kielégítő. Nyugat gondolkodását illetően ez a jelentősége a „külső” megközelítésnek. (Mint például Nishitani és a Kiotói Iskola Eckhardt, Heidegger Nietzsche-komentárjainak.) Karácsony Sándor és Tábor Béla egybehangzó ítélete szerint pedig a Nyugat szellemi alapproblémája az, hogy a két gyökere, a keresztény és a görög, egymással csak problematikusan illeszthető össze. (Amióta ismerjük a „taoista kereszténység” dokumentumait, arra is ráláthatunk, hogy a kereszténység görög-nyugati hagyománya csak egy a lehetségesek között, de nem az egyetlen.)

A görög szellem az Eszmére vezet vissza a valóságot. Ez ismeretelméletileg ugyan páratlanul termékenynek bizonyult, alapja lett például az egész modern civilizációnak, viszont lehetővé tesz egy csúsztatást a létezés valóságában. Isten, mint minden valóságnak az alapja, ekképpen szublimálódik. „Élő Istenből” „eszmévé” lesz, a „filozófusok Istenévé”, ahogyan Pascal mondotta, a szerepe az életvitelben pedig problematikus, hiszen így csupán elmélkedés tárgya, nem pedig a tényleges cselekvésé. Ebből keletkezhet a deizmus és ateizmus, de a vallásos „cukormáz” is, mint az európai nihilizmus kétféle megjelenési formája, „a centrum- és értékkülönbséget tagadó polgári pozitivistikus korszellem és a kiüritett, klerikalizálódott, hitelet vesztett vallásosság” – írja Tábor Ádám.

Tábor Ádám, aki ezekben az írásaiban a „konzervatív forradalom” kérdéseit járja körül, ekképpen kezdi Kierkegaard problémájával. A dán

vallásfilozófus útja a szubjektivitásban nem merül ki a formalizálódott kereszténység kritikájában, hanem a legszemélyesebb gyökerekbe hatol be, és itt két dolgot talál: Erőst és Pisztszt, vagyis a szerelmet és a hitet. Ez a kettősség viszont éppen a görög, pontosabban a neoplatonikus szellem megjelenése a kereszténységben, amely ezt eredetileg nem ismeri. Az érzékiség és a bűnbeesés közti kapcsolat, amely teljesen hiányzik mind az Ószövetségből, mind pedig az Evangéliumból, ezen a módon kerül a személyiség centrumába feloldhatatlan dilemmaként. Az ezzel járó szorongástól pedig, vagyis a meghatározó alapélményétől, „nem kíván megszabadulni valamilyen véges világi tevékenységbe történő elmerülés útján, mert az ilyen tevékenység csak elfojtja a szorongást, de nem oldja fel” – mondja Tábor Ádám erről a helyzetről, Freudra is joggal hivatkozva. Viszont itt megint csak a „görög szemlélődés” szellemével találkozunk, az ő kiegyensúlyozottságuk nélkül. Kierkegaard személyes sorsát illetően ez volt a lényege a jegyeséhez, Regina Olsenhez fűződő sajtáságos viszonyának, aminek a démonikus értelmező leírását adja a *Csábító naplójában*.

(Egyelőre annyit jegyezzünk meg, hogy a probléma az önmagát pneumává, Szabó Lajos szóhasználatával a „lelkek lelkévé” transzcendáló psziché, amely éppen ettől veszítheti el a valóságos látását és válhat magáért-valóvá. Az a „szorongás”, ami az érzékiséget kíséri, ennek a lélektani eredménye, és ezzel a közvetítő taggal, az önmagába záródással, valóban tekinthetjük a bűn következményének. Az érzékiség az Én kiszolgáltatottsága „másvalaminek”, ezért mintegy az „önuralom elvesztésének” is mondhatnánk. Freud szexuális traumái ebből erednek, és az antropológiai modellje, amit az elégtelensége miatt oly sokan kritizáltak, a „pánszexualitás”, tulajdonképpen nem is indult el rossz nyomon... A pszichoanalitikus kezelések eredendő fogyatékosága viszont az, hogy az egyéni lélek körein belül nem lévén megoldás, az analitikus, mint Hamvas Béla mondja, önmagát a szabályozó fölöttes-Én szerepébe kell helyezze, döntően csorbítva viszont ezzel az emberi szuverenitást.)

Tábor Ádám köteve elsősorban az új magyar költészetéről szól, érteve alatta az egész 20. századot, de ehhez először is a gondolati alapokat kellett tisztáznia. Ennek a szellemi alapjait egyrészt a negyvenes évek közepén rövid ideig tevékenykedő „csütörtöki beszélgetések” jelentik, Hamvas Béla, Szabó Lajos, Tábor Béla és egy sor akkori fiatal kísérlete a szellem magyarországi megalapozására. (Egy rövid áttekintés erről e kötetben is található.) Másrészt pedig az ezzel voltaképpen érintkező dialógus-filozó-

fia. A költő-esszéíró ennek alapján így foglalja össze tulajdonképpen a saját „szakmai” ars poeticáját: „Mivel a kifelé irányuló megszólítás mindig csak másodlagos fontosságú lehet a lírikus részéről (...), minden olyan, alapjában extrovertált költészet, amely elsősorban egy külső, individuális vagy kollektív második személyi kérdésre kíván felelni, csupán (...) retorikus elfedése lehet az igazi lírai problémának.” Amivel itt találkozunk, az részint a dialógus-filozófia felfogásának a kérdése, részint viszont a vers kifejezési készségéé. Meg kell jegyeznem, hogy mindkettőt magas fokon tudja felvetni.

A „dialógus-filozófia”, amit Magyarországon egyrészt Szabó Lajos és Tábor Béla, másrészt pedig Karácsony Sándor képviselt, az emberi személyiséget a dialógus kapcsolatrendszeren keresztül, tehát semmiképpen sem egyedi létezőként határozza meg. „Isten megszólítása” ennek a dialógusnak a lényege, ám – mondja Tábor Ádám – „ha csak hiszem, hogy Istent szólítom, valójában pedig csupán (...) egy másik embert magamon kívül, a mondatom csak félhomályt kelt bennem”.

Itt nézhetünk szembe azzal, amit gnózis-problémának mondhatunk, és amit Nietzsche összeroppanásának a példáján szemléltet Tábor Ádám. A német gondolkodó elborultában „Megfeszítettnek”, vagy „Dionysosnak” tekintette magát. Anélkül, hogy erre kívánnám visszavezetni az egész filozófiáját – ami lényegében egy lenyűgöző, és sajnos napjainkig időszerű korkritika –, ezt a kérdést, mint a kereszténységre adott reflexiót mégis jobban szemügyre kell vennünk.

Szerzőnk maga, hogy Nietzsche misztikusazonosulásátkor-meghatározóvá tegye, újnosztikus gondolkodóhoz folyamodik. Idézem: „Hermann Raschke (...) kimutatta, hogy az evangéliumok a gnosztikus Logosz-Szótér gondolat mitikus-szimbolikus explikációi: egy kétnyelvű alexandriai gnosztikus iskola által alkotott többretegű költői allegóriák, amelyeknek szó szerinti története csak elrejt a beavatatlanok előtt mélyebb, valódi, misztériális jelentésüket. Az allegória két szintje között a kapcsolatot egyfajta spekulatív etimológia, illetve spekulatív szójáték teremti meg.”

Ez volna ösrerinte „az eredeti kereszténység modern újrafelfedése”. Tekintsünk el attól, hogy sem nem modern – hiszen a markioniták már vagy 1800 évvel ezelőtt hirdettek ilyesmit –, sem a történelmi kritika előtt nem áll meg, és összpontosítsunk inkább a lényegre, a gondolat emberképre. A legrégebb idők óta két fő oldalról éri támadás a kereszténység alapját, vagyis a Krisztusról szóló hitvallást. Az egyik, mint itt látjuk, szimbólumnak tekintti, illetőleg Raschke némileg túl is megy ezen, mivelhogy fölöttébb voltaireánus

módon ravasz bölcsek évezredek manipulációját látja benne a másképpen fékezhetetlen tömeg kézben tartására. „Mythus des Christentums.” A másik pedig, amit Alfred Rosenberg, a náci főideológus vezetett be, a fajelmélet teszi a hitvallás helyébe. „Mythus des zwanzigsten Jahrhunderts.” Számos mai változata közül hadd hivatkozzam itt csupán a „Jézus, a párthus herceg” című, Magyarországon egyre népszerűbb és Raschke történelem-szemléletével megegyezően alaptalan elmélkedésre. (A fajelmélet a vallás ateista formája, az elsőként Dosztojevskij ismerte fel.)

Eszembe jut itt a Koránnak egyik szúrása is (10,66): „Mit követnek azok, akik Allah helyett társakhoz fohászknak? Bizony ők csupán vélekedéseket követnek, és nem tesznek mást, mint találgatnak.”

A két, egymással szögesen ellentétesnek látszó vélekedés között mégis találunk egy alapvető antropológiai hasonlóságot abban, amit közösen elutasítanak, és éppenséggel Nietzsche személyiségén keresztül találjuk meg. „Ha volna Isten, hogy viselhettém el, hogy én nem vagyok az?” – teszi fel magának a kérdést. Allhat-e valaki én fölöttem? De ez csak a kérdés egyik fele. Mert ha nem, akkor máris itt a másik: nekem kell állnom mások fölött. („Wille zur Macht.”) Amit viszont önekik kellene elfogadniuk – de hogyan? Nietzsche itt bezáródik, mert ráérez arra, hogy a világnak ez a logikája „megváltásra” szorul, és sok tekintetben azt is mondhatjuk, hogy ő maga akart Megváltóvá válni, azaz valóságosan is istenné változni. A gondolat igen mély, hiszen éppen a mások ellen irányuló erőszaknak a hamis „megváltás-gondolatát” utasítja el ekképpen. (Áldozata, lépése a nyílt elmebajba, ezért egyszerre lenyűgöző és groteszk.) A Nietzscheánusok távolról sem ilyen aggályosak, mutatja ezt a 20. század egész vérfagyasztó történelme. Hogy azután az Én Hatalmam forrása a kemény öklöm-e, vagy a rafinált elmém, az tulajdonképpen másodrendű kérdés.

A probléma a szolipszizmusban van, az Én egyedülvalóságának az állításában. Ha az embert Isten hasonmásának tekintjük a Biblia szerint, akkor Én csupán ezeknek az egyike lehetek, és a világban úgy kell élnem, mint ami tele van más Isten-hasonmásokkal. Karl Barth, a református püspök, akit az „évezred pápája”, XXIII. János a „legnagyobb teológusnak” nevezett, ezért mondja az önistenítő Nietzsche-t, „ember nélküli humanistának”, az ember-Jézust pedig olyan egyetemes mintaképnek, amelynek a lényege a „tisztán másokért való lét”. A dialógus pedig ennek megfelelően Karácsony Sándor megfogalmazásában nem egyéb, mint a mondani-valómnak a te szemszögedből való olyan megfogalmazása, hogy rögvest ráismerj, mint a sajátodéra. A kiválasz-

tottságom mindössze ennyi, semmivel sem több, legyek bár költő, gondolkodó, politikus, vagy népevezér.

„Minden Egész eltörött,
Minden láng csak részekben lobban”

Ezt látja Ady az ő „kocsi-útján az éjszakában”. Mit tehát? A csillagos eget – a világteremtő Óriás Fény mérhetetlen számú megjelenéseit. Az emberi feladat lényegét pillantja meg, mint Mózes a Nébó hegyén.

Ennek alapján, tehát a dialógusnak az ontológiai, mindent meghatározó fontosságának az alapján kezdhetünk hozzá a „mai” (azaz 20. századi) magyar költészet értelmezéséhez, amit Tábor Ádám a személyes vonzódásait nyilvánvalóan tükröző, de mégis igen jól megválasztott kulcsszereplők segítségével hajt végre: Ady Endre, Vajda János, Füst Milán, Weöres Sándor, Rába György, Tandori Dezső...

Ady egy félreértés miatt a Nyugat-kör költői forradalmárai közé sorolják, amiben ugyan nyilván ő is osztozott, midőn azt írta, hogy „Dévénynél tört be új időknék új dalaival”. Ám a francia szimbolista, akikre itt utal, valójában csak a szemét nyitották ki, a rá gyakorolt nyelvi és szellemi hatások alig több, mint a kiüresedett magyar költői konvenció kipukkasztása. „Zsoltáros nyelve”, ahogyan Tábor Ádám találóan mondja, a francia tanulságokkal nincs kapcsolatban, sőt, ami még különösebb egy „költő-forradalmárnál”, magyar utódaival sincs. Már Erdélyi József felismerte, hogy ezt a nyelvet folytatni nem lehet. (Sajnos sokan mégis megpróbálták. Egyszer Zilahy Lajosról olvastam ezt a kétes elismerést, hogy amidőn mindenki Ady Endre stílusában írt rossz verseket, öneki volt bátorsága a rossz verseket Szabolcska Mihály stílusában írni...)

Akkor meg mitől költő-forradalmár? A pneumatológiai kapcsolatától, attól, hogy kezdettől a Lélek újraépítése felé tart. Ő az első igazi vallásos költőnk a 16. század óta, és fordulópontra éppen ezzel vált a magyar költészetben, filozófiában (hogy ne mondjak itt többet a Karácsony Sándorra és Szabó Lajosra tett hatásnál), és történelemformálásban is. (Például Veres Péter, a parasztpolitikus, az ő sorát választja könyve címéül: „Mit ér az ember, ha magyar?”)

A magyar spiritualitás költői nehézsége kettős gyökerű, bár talán e kettőnek van valami mélyebb köze egymáshoz. Az egyik az a visszafogottság, amely a Végső Valóságról csak igen ritka ünnepi pillanatban és csak ehhez méltó szükzavúsággal tud beszélni. (Berzsenyi, Kölcsey, Vörösmarty és főképpen Arany példája mutatja ezt.) A másik meg az említett „cukormáz”, az egzisztencialitás nélküli frázis. (Ennek a lényegét az úgynevezett hazafias költészetben maga Ady, az

úgynevezett vallásos költészetben Karácsony mutatta ki.) Ebben a korszakban aztán ha Ady „borzalmas Istenről” beszél, akkor ugyan teljes-séggel a Bibliára hagyatkozik – „rettenetes dolog az élő Istennek a kezébe esni” –, de a cukrozott prédikáció számára ez persze szentségtörésként hangzik. A lélek és az igazság viszont az ő oldalán állt, és ennek a nyilvánvalóvá válása tette őt a következő fél évszázad vezérlő csillagává.

A próféta Isten szavát közvetítette, vagyis az útmutatását. A prófétai kor elmúltával azonban csak a hallgatás lehet értelmezni. A kultusz, vagyis Isten tisztelete így nem lehet más, mint maga a létezés, de mást érve alatta, mint egyéni létezés. Ady költészete ekképpen azonosult roncsolt életével, plebejus felháborodásával, forradalmi dühével, „Istenhez hanyatlásával” – tragikusan szintetizálva végezetül a pusztulását népe nek történelmi katasztrófájával.

Így tért vissza övele a magyar lélekbe a már-már elvesztett spirituális érzékenység, ami nem különbözik a valóságérzékenységtől: József Attila, Pilinszky János, sőt Weöres Sándor költészetében egyrészt, Karácsony Sándor, Szabó Lajos, vagyis a Másik Ember filozófiájában pedig másrészt. Ez, vagyis a másokért való lét felismerése vezetett ki egy nemzedéket a nihilizmus zsákutcájából, vagy mondhatnánk, a „nyugati világnézet” belső ellentmondásából.

Weöres kapcsolata Adyval rendkívül nehéz problémákat vet fel. Még akkor is, ha ő maga írta azt, hogy „szememnek Ady nyitott új mezőt”. Ady-nak „tanítványai” persze nem voltak, de a hatása a legnagyobbakra nyilvánvaló abban a vallomásos személyességben, ami a kézzelfogható valóságra építkezik, Ady szavainak lehengerlő magabiztosságával. A nyelv mindenesetre őnáluk is „csak cifra szolgál” a személyesség mondani-álójá számára. Weöresnél ellenben a nyelv az alap, és mögötte teljesen eltűnni látszik a személyesség. Egy tudós, vagy egy filozófus számára ez nyilvánvaló dolog lehet, hiszen az ismeretet a nyelv logikájának segítségével adhatja tovább – de egy költő mit kezdhet ezzel?

Tábor Ádám így idézi Weörest. „A külső szonettforma megmarad, viszont a benne megjelenő anyag teljesen oldott, sokkal oldottabb egy szabad versnél. (...) A tartalom szinte páraszerűvé válik, úgyhogy végső kötöttségek és végső oldottságok különösen keverednek benne.” (A szonett az egyik legkötöttebb nyugati versforma, éppen ezért oly kihívás minden korok költői számára. Weöresnek meg különösen fontos, mert e verseit éppenséggel a forma segít összetartani.)

Weöres úgy látszik, maga sem vette itt észre azt, hogy voltaképpen Karácsony Sándor nyelvfilozófiájára

támaszkodik, midőn ilyesfélét mond: „A tartalomnak nincs logikai láncolata, a gondolatok, mint a zeneműben a fő- és melléktemák keringenek anélkül, hogy konkréták válnának, az intuíció fokán maradvá.”

Az intuíció a racionál mélyebb és alapvetőbb, sőt azt is mondhatjuk, hogy az ember megértésének nélkülözhetetlen alapfeltétele, viszont a ráció csak bizonyos pontig képes követni. Tulajdonképpen egy mitikus „ősképet” fogunk fel a segítségével, amiben ráismerünk arra, hogy mi is azonosak vagyunk vele. Ezeknek a szonetteknek a forradalmi újdonsága nem is a mitikus tartalmukban van, mint mondjuk Rilkenél vagy a francia szimbolistáknál, hanem magának a nyelvnek a mitikus felépítésű szerkezetében. Amit a vers „hallhatóan” mond, azzal folyamatosan érzékeltet valami mögöttes létét, amit azonban pontosan megfogni nem lehet.

Weöresnek ez a „formabontása” ekképpen válik elképesztő formateremtéssé, a költő maga pedig valóságos „híddá” a magyar költészet radikális és konzervatív forradalmi irányzatai között.

A „távoli kedves” minden emberi kultúrának egyik örök témája – de a Nyugat Petrarca és a trubadúrköltészet óta egyedülállót produkált, az Élmény érdekében eltávolított Kedvest. A pneumatológiai alapot, Eszme és Létezés fel nem oldott kettősségét láthattuk Kierkegaard és Regina Olsen különös kapcsolatában. Füst Milán és Jaulusz Erzsébet egy életen át tartó, felváltva reménytelen szerelmének, házasságuknak és elválásaiknak a története még ennél is groteszkebb. A mélylélektan hozzá tud ugyan tenni ezt-azt (Füst Milán maga is képzett analitikus volt), mint az apahiányra visszavezethető érzelmi ambivalenciát, mégis alapos a gyanúnk, hogy végeredményben itt a „düh prófétája” (Hamvas Béla kifejezése) választotta meg hiteles egzisztenciáját a műve érdekében. Ezek a gránitsziklákból rakott, súlyosságukkal Berzenyi Dánielt idéző szabadversek ugyanis Tábor Ádám észrevétele szerint abból a hármas egzisztenciális magányból származnak, amit egy reakciós társadalmi környezet, egy Semmibe tartó emberiségtörténet és egy Istentől való személyes elhagyatottság határoz meg. Alig hinném, hogy ezt érdemes volna analitikus kezdetlegességgel „apahiányra” visszavezetni – hiszen a Mű hitelesen tolmácsolja mindezt apahiányban nem szenvedők számára is. Azt meg tán mégse mondjuk, hogy a kizökkent világnak minden nyavalyája Füst Milán apahiányára vezethető vissza...

„A költő akkor igazi költő, ha személyes kérdéseit úgy teszi fel, olyan nyelven, melynek révén kérdése egyszerre mindenki kérdése lesz.” Tábor Ádámnak ez a Füst Milánhoz fűzött megjegyzése megegyezvén

Karácsony Sándor jelkép-definíciójával, a dialógusfilozófia „En-Te-Szó” világmeghatározó hármasságát idézi meg. Így találkozunk Tandori Dezső problémájával is, aki ugyancsak feladta a leckét.

Midőn, több éves cenzúra után, 1968-ban alig-példányszámban megjelent vékonyka kötete (*Törédék Hamletnek*) általános irodalmi mehökkentést váltott ki a torokszorogató nagyvárosi magánynak, a vallomásos ezotériának, a cenzúrának mutatott számárfülnek, a szó és a létezés hitelességének, tehát a kor legáltalánosabb kérdéscsoportjának akrobatikus ügyességű felvetésével. Mindezt a Karácsony Sándor-i „lélektani mondat” még csak törédeikeiben létező grammatikáján keresztül, annak a lehetőségét a végsőkig feszítve. Tábor Ádám ennek alapján beszélt az „Ady utáni első igazi költői forradalomról”. Ami azonban elmaradt. Valószínű persze, hogy az így megújult fogalom és nyelvhasználat még inkább pusztámanir lett volna, mint az Ady-epigonok esetében.

Nem tudom itt elhallgatni a cenzúrára vonatkozó észrevételemet. A vers attól vers, ha eljut másokhoz, de hogyan jusson, ha a cenzor levágta a szárnyait? Tandori ismereteim szerint ezért csupán egyetlen politikai, vagyis közvetlenül társadalmi verset írt, ahol Hamlet királyfi álarcában gúnyolódik a testvérgyilkos trónbitorló fölött, jól illeszkedvén a hatvanas évek „magyar Dániájába” (hogy utaljak Tábor Ádám első verseskötetére is). Viszont nem igazán vonzó költői feladat a cenzúrával birkózni. Aki pedig meghódolni sem akar, az keresen más terepet magának. Tandori radikális fordulata tehát elég egyszerűen megérthető magából a léthelyzetből. Elhallgatnia sem lehet, körülbelül annak a megállapításnak mentén: „hogya Isten hallgat, akkor hogyan hallgathatnék én?”

Másrészt persze: „miről beszélhetnék?”. Először is a beszédről, pontosabban a beszédnek arról a jelzésrendszeréről, amit az írógép használata jelent. Azután meg a „pillanatok egyenrangúságáról”, a „költői alázatról a pillanatok végtelenjével szemben”, ami végeredményben egy magánmitológia felépítése: a mindennapi élet megkettőzése a rá való reflexióval. „A kísértetlét dokumentációja”, mondja Tábor Ádám fölöttébb találóan.

A nyelvfilozófiai kiterő azonban elvezetett ahhoz a megállapításhoz, hogy „ugyanaz elmondható bármiről”. Ami természetesen megegyezik a „szövegirodalom” posztmodern hitvallásával, viszont ennél tökéletesebben nihilista dologt meg nem sokan mondtak. Vegyük azonban figyelembe, hogy a költő csupáncsak tanú – egy olyan világé, amelyben minden kijelentés elveszítette az értelmét, hiszen semmit sem lehet valóságosnak elfo-

gadni (az emberi személyiséget magát is a szó határozza meg, ahol nincsen szó, ott ember sincsen), és éppen ezért már maga a világ sem valóságos. Valóságos viszont az eladhatóság. A Mamon, mondaná rá Szabó Lajos.

A „pillanatok egyenrangúsága” pedig csupán egy előfeltétellel lehet igaz, azzal, hogy folyamatosan Isten színe előtt játszódik nem csupán az élet, hanem a vele párhuzamos „jelképrendszer”, azaz a vers is. De ennek a költői megvalósítására az egész eddigi világirodalomban csupán Pilinszky János volt képes...

Itt mindazonáltal felbukkan eléggé váratlanul az ősi magyar képlet. Mert ahogyan Tábor Ádám mondja, „Ady költészetének alapszavai Isten, lét, történelem, szerelem, sors – nála mindig a legnagyobb dolgokról van szó. Tandori életművében ezzel szemben a hétköznapi élet, verebek, mackók, a játék a főszereplők. (...) Valóságos értékkel telíti ezt a hétköznapi és játékvilágot.” Nos, Ady előtt a magyar költészet éppen ezt tette, ahogyan említettük lelkialkatunk egyik sajátosságát. (Nézetem szerint egyébiránt ez az ellentét a gyökere Kosztolányi Dezső dühödte Ady-ellenességének is.)

Volt viszont a hatvanas évek közepén egy nemzetközi költőkongresszus Párizsban, a költészet világformáló erejébe vetett bizalommal, ahol is a világ minden tájáról összegyűlekezett költők megdöbbenve konstataáltak azt, hogy az emberek érdeklődése mindenütt megszűnt a vers iránt. Épp ezért utólag a tanácskozást, részben a legnagyobb párizsi költő, Villon tiszteletére is, elnevezték „akasztottak kongresszusának”.

A dolgok mihozzánk lassan szoktak elérkezni. Ezzel a következménnyel például csak nemrég kellett a magyar költőknek szembesülniük. Maga Tábor Ádám így ír jelenlegi helyzetünk áttekintésében: „Ebben a rezignált, manierista posztmodern paradigmában már minden relativált, tehát a költői egzisztencia autoritása is. (...) Ennek az autoritást zárójelbe tévő paradigmának a képviselői jelentik a ma indulók számára a hagyományt.” A nihil mint hagyomány – ez persze tipikus posztmodern helyzet, és aki idegekkel bírja, a legjobban teszi, ha egy jót röhög a belső ellentmondáson.

Ady Endre például ma elveszettek számát. Sem költő, sem befogadó nincsen, aki kezdeni tudna vele valamit. (Maga Tábor Ádám is hosszasan magyarázni kénytelen a napnál világosabb, egyszerű magyar nyelven írott verseit.) Nem volt ez mindig így. A hatvanas évek végétől Latinovits Zoltán országjáró Ady-estjein valósággal felrobbantotta a kultúrházak előadótermeit, és hogyha folytatja, talán egy új magyar forradalomig fokozhatta volna a közhangulatot. Balaskó Jenő pedig még a nyolcvanas

évek elején is lenyűgözte az értelmiséget Ady-, Pilinszky-, József Attila-estjeivel. Van a dolognak egy olyan megérteni való tanulsága is, hogy a verset nem olvasni kell, hanem hallgatni – az „akasztott költők” talán ezt nem vették észre –, de egy olyan is, hogy a sikerhez meg kell szólítani az embereket.

Megszólíthatóak-e, ez itt a kérdés. Mivel aligha van ma a világon ünneptelenebb nép, mint a miénk. Az elmúlt években a legsüketebb csöndben múlt el egy sor olyan évfordulónk, amivel kapcsolatban a világ boldogabbik részein egekbe szoló ünnepek volnának: honfoglalás, államalapítás, szabadságharc, Németh László, Illyés Gyula, Fülöp Lajos, Kerényi Károly, József Attila, Bartók Béla, Kodály Zoltán, nem is szólva a máig el sem ismert olyanokról, mint Hamvas Béla, Szabó Lajos, vagy a tavalyi évfordulós Tábor Béla. (Egyetlen emlékeztető évfordulónk az ötvenhatos forradalomé volt, de hát az meg világra szólóan furcsára sikeredett...)

Ez mindenesetre nem steril költői vagy művészeti kérdés, hanem társaslelki. Hamvas Béla erről azt mondja: „Az ünnep minden ember közössége abban az isteni létben, ahová az ember csak Én-je feláldozása árán juthat el. Ezért az ünnep a kollektív lét megvalósulása.” Csodálkozunk tehát legalábbis nem nagyon kell.

Tábor Ádám, a „konzervatív forradalmár”, ezzel a távlatlaltal összefüggésben a kötetét: „Az ezredforduló igazi nagy magyar költői azok lesznek, akik szembenézve a világtörténelmi folyamattal a teljesség igényéből fakadó költői és gondolati hagyománybázist találnak az értékelés entrópiájával való szembefordulásukhoz. Ahogyan Csokonai és Berzsenyi tette a 18–19. század fordulóján, vagy Ady és a nyugatosok a 20. század elején.”

(Kalligram Kiadó, 2007)
Miklóssy Endre

A szegénység metszetei

(A szegénység, az egészség és a társadalmi kirekesztettség. A ronctársadalom szociológiai és társadalomgazdaságtani dimenziói)

A szegénység és a kirekesztettség olyan tünetcsoport, mely egyre újabb és újabb fekélyeket okoz a magyar társadalom testén, hovatovább az egészséges részeket is megtámadja. Ezért nélkülözhetetlen egy pontosabb diagnózis, melynek jellemzőit, dimenzióit minden kortársunknak illik ismernie. Kinek azért, mert valamilyen módon érintett, ezért meg kell ismerkednie a

leküzdés lehetséges módjaival, másokat – a társadalmi szolidaritás okán – a jobb sorsra jutottak „nemessége” kötelez a cselekvő részvételre. Mert a szegénység leküzdése ugyan komplex cselekvéseket igényel, de elsősorban mégis morális kérdés.

A szegénység kérdésköre napjaink gyorsan kiépülő versenytársadalmában, melyben évről évre nő a vesztesek száma, új megközelítések kimunkálását teszi szükségessé. Ezek tudományos igényű vizsgálatára vállalkozott a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Területi Bizottságának szociológiai munkacsoportja, amikor 2005. november 18-án konferenciát szervezett. Az ott elhangzottak kibővített, pontosított változata a közelmúltban tanulmánykötet formájában is napvilágot látott.

A bevezető tanulmány – a szerkesztő, Szretykó György tollából – a napjainkban eluralkodó neoliberalis szemlélet szegénységet újratermelő mivoltát kárhóztatja, főként Pierre Bourdieu elméletéből kiindulva: „A neoliberalizmus azon kollektív struktúrák megsemmisítésének programja, melyek képesek gátat vetni a tiszta piaci logikának.” Ez a darwinizmus elméletére épülő irányzat... „minden gyakorlat normájává a mindenki elleni harcot és a cinizmust tette”. A költői kérdés után – *Hogyan süllyedt a nyugati civilizáció erre a szintre 1945 óta?* – a szerző előbb Maynard Keynes szociális piacgazdaság-elméletét, majd Milton Friedmann monetaris gazdaság- és társadalompolitikájának legfontosabb elemeit ismerteti. Ez utóbbi, amely a jóléti állam fokozatos csökkentését, a jóléti kiadások radikális lefaragását tűzte ki célul, a nemzetközi pénz- és gazdasági elit érvényesülését segítette elő a politikai és a civil társadalom felett. S mivel térségünkben Magyarországon a leggyengébb a civil társadalom és a szakszervezeti mozgalom, ezért mi váltunk Európa neoliberalis mintatársországvá. A magyarországi szegénység mértékével kapcsolatban természetesen eltérő álláspontok fogalmazódtak meg. Gázsó Ferenc szerint „...A magyar lakosságnak legalább a fele szegénység közeli helyzetben él. Ebből tizenöt százalék olyan mélyszegény, aki a munkaerőpiacra semmilyen módon nem tud bejutni, és segélyekre szorul. Az alsó középosztály is ... máról holnapra él, és nincsen mobilizálható erőforrása... a magyar társadalom már most is rendkívül polarizált és mélységesen töredezett. Ezt a folyamatot csak tovább erősíti az oktatás vagy az egészségügy erőteljes piacosítása...” Ezért honfitársaink jelentős százalékának esélye sem lesz az emberi élethez szükséges javak megszerzésére. A megoldás: mielőbb szakítani kell a mai gyakorlattal, és áttérni egy ember- és munkaközpontú gazdaság- és társadalompolitikára.

A vaskos kötet elméleti, alapozó tanulmányát Vass Csaba írta Intra-

és multiszociális szegénység és a szegénység alatti világok címmel. Megközelítése szerint nem elegendő egyes számban beszélni a „szegénységről”, hanem „szegénységeket” kell említenünk, hiszen a különféle hazai és nem hazai szegényeket lehetetlen ugyanazokkal az empirikus jegyekkel leírni. Ezután a szegénység fogalmának sokdimenziós megközelítését adja. Elsőként a szegénységfogalom gyengeségeit veszi sorra, például azt a szemléletet, mely az egy állam – egy társadalom kötelező monoszociális vizsgálati horizontját kényszeríti gondolkodásunkra. A szerző megállapítása szerint „...a nézőpont, a felosztási elv megváltoztatása: hatalmi kérdés... A felosztási elv nem csupán vagyontárgyaiktól fosztja meg a legyőzötteket, hanem lerombolja „világukat”, s elpusztítja identitásukat, s diktált világba kényszeríti őket, ahol saját identitásuk helyett, nemegyszer valóságálatottnélkülözökényszerű identitásokba hajszolja őket.”

A szerző ezután a monoszociális szegénységfogalom fogságából való kitörési kísérleteket veszi sorra. Az uralkodó és alávetett társadalmak kapcsolatán bevezeti a „puha háború” fogalmát. A modern és a globális társadalmak, fejlődésük, illetve hanyatlásuk egy kitüntetett pontján összeütköztek egymással. E két társadalomszervezési mód ütköztetésében ugyan kevés vér folyt, de kemény háború volt, mely napjainkig tart. A pénzügyi háború, a gazdasági háború, az ideológiai háború ma már nem csak szép metaforák, hanem realitásokká váltak. Hiszen ezek a harcok döntötték el az uralkodó társadalommá emelkedés és az alávetett társadalommá süllyedés kérdését. E puha háborúban a társadalomleválasztás eszközei a szivattyú- és tolatyúrendszer. „Szivattyúnak azokat a jogilag rögzített, vagy éppen jogon kívül kialakított politikai, illetve gazdasági intézményeket és hozzájuk kapcsolódó cselekvéseket nevezem, amelyek kiépítésének célja, hogy a teljesítményeik alapján valakiket megillető forrásokat az elsődleges, másodlagos, harmadlagos vagy többedleges újraelosztással másokhoz, olyanokhoz, akiket az, teljesítményeik alapján nem illet meg, átvigye ... a tolatyúrendszer pedig a veszteségek aszimmetrikus elosztását végzi.” Noha a társadalomtest apóltósága a források arányos, mindenkire kiterjedő növekedését és a versenyképesség javulását feltételezi.

Varga Balázs *A gyermekszegénység alakulása és kezelési módzatai az OECD-országokban és Magyarországon* című tanulmányában Andorka Rudolf gondolatát idézi, mely szerint a gyermek nemcsak két ember magánügye, hanem egyben „közjószág” is, melynek „haszna”: tudása, munkája, közteherviselése révén a társadalmat gyarapítja. Márpedig ha valami közjószág, akkor a róla való gondosko-

dáshoz a közösségnek is hozzá kell járulnia. Ugyanakkor a szegénység továbbra is elsősorban generációról generációra öröklődik, ami megdönti a demokratikus társadalmak felemelkedés-, mobilitáslehetőséget ígérő mítoszát. Az iskolarendszer pedig segíti újratermelni a társadalmi pozíciókat. Napjainkban nem is annyira az iskolán belüli, mint inkább az iskolák közötti különbségek a mobilitáció fő gátjai. Megállapítása szerint a rendszerváltás óta Magyarországon rendkívüli mértékben megnövekedett a gyermekszegénység mértéke. Napjainkban közel 430 ezer gyermek él a legalsó jövedelmi tizedbe tartozó háztartásban, azaz mélyszegénységben. A 14 év alattiak között sokkal nagyobb a nélkülözők aránya, mint a népesség egészében. Ráadásul az elmúlt időszakban romlás mutatkozott a gyermekszegénység területén, így még jobban eltávolodtunk a mindenkire számára példát jelentő észak-európai államoktól. Ezek az országok a gyermekszegénység leküzdésében elért eredményeiket elsősorban szociálpolitikai sikeres voltának köszönhetik. Egy meglepő adat: jelenleg Magyarország GDP-jének mindössze 0,24%-a elegendő lenne a relatív gyermekszegénység felszámolására!

Lakatos Gyula: Gazdasági és morális értékek az áruteremelő piacgazdaságban, az egészségügyi szolgáltatás rendszer átalakításában. A tanulmány főként amellett érvel, hogy az adózás gazdaságtana szinte teljes, ha nem teljes egészében a társadalmi erkölcs gyakorlatáról szól. A közgazdaságtan, elméletörténeti szempontból vizsgálva, hajdan teljes egészében az erkölcsfilozófia része volt. A morális tényezők szerepét hangsúlyozandó, a szerző idézi a WHO jelentését, mely szerint az idő előtti halálozás kb. 40%-ában az önpusztító, helytelen életmód, kb. 25–25%-ában a genetikai adottságok, illetve környezeti ártalmak következménye, s az egészségügyi ellátás tökéletesítésével a maradék kb. 10% is elkerülhető lenne.

Szretky György: A nagycsaládok életkörülményeinek alakulása Magyarországon a rendszerváltás óta. A fogyasztói szemlélet eluralkodása következtében fiataljaink úgy gondolják, hogy előbb lakásuk és jól fizető állásuk legyen, s csak azután vállalnak gyermeket. A nők életében pedig egyre fontosabbá válik a karrier, a munkában elért sikerek, az önmegvalósítás. És a család, mint fő érték, kezd háttérbe szorulni. A TÁRKI panelvizsgálata szerint az 1–3 gyermekes családok 30–36%-a, a 4 és többgyermekesek 43%-a él a létminimum alatt.

A rendszerváltást követően nem született tervezet a mélyszegénység, vagy általában a szegénység elleni küzdelemről. Semmilyen törekvés nem volt az egyenlőtlenségek kordá-

ban tartására, vagy a kizárás folyamatainak gyengítésére. A helyzet mai alakulása azt sejteti, hogy nem reális a világbanki szakértők által képviselt nézet, miszerint a gazdasági növekedés önmagától megoldja a szegénység problémáját. A jelenlegi neoliberális kormányzat a megszorító csomag kidolgozása és gyakorlati alkalmazása során nem számolt azzal a ténnyel, hogy a magyar társadalom többsége – a nagycsaládok nagy többsége is – fizetéseketelenné vált és nem terhelhető tovább. És ebből a helyzetből csak egy ember/család- és munkaközpontú gazdaság- és társadalompolitika jelentheti a kiutat.

Albert József: A veszprémi romák életkörülményei, társadalmi, szociális helyzete. 2003-ban a városi önkormányzat megbízásából a Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola szociális munkás tanszéke felmérést végzett a helyi romák körében. A munka előzményéhez tartozik, hogy a Polgármesteri Hivatal a városközpontban rekonstrukciót végeztetett, melynek során jelentős összegeket ajánlottak fel a többnyire romos épületekből való kiköltözésre. Az 1–3 milliós összegekből többnyire a városkörnyéki községekbe költöztek ki az érintett romák, akik közül számosan családok, hiszen új lakóhelyükön rosszabbak a munkavállalási lehetőségek, mind a különféle ellátások (szociális, egészségügyi, iskoláztatás) jóval rosszabbak, mint Veszprémben. A felmérés vezetői a hálódamódszert választották, az ismert családok adták meg ismerőseik lakáscímét. Jelentős részüket az úgynevezett „pokoli toronyban”, a volt VÁÉV-szállóban találták meg. A foglalkoztatási adatok viszonylag kedvezőek. A 192 munkaképes korú személy közül mindössze 18-an voltak munkanélküliek. A hivatalos ügyek intézése során a megkérdőjelezte fele tapasztalt negatív megkülönböztetést. Nagyon sokan emlegették az iskolai diszkriminációt (42%). Körülbelül egynegyedük a nagyon rossz helyzetű, ám van egy szűk, egytizednyi réteg, melynek élethelyzete jónak mondható. Veszprém roma népessége meglehetősen beteg, gyakran veszik igénybe az egészségügyi szolgáltatásokat. És mindössze egynegyedük beszéli a cigány nyelvet.

Kalocsai Adrienn: Hajléktalanok Veszprémben – a szociális munka lehetőségei. A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola néhány lelkes harmadéves szociális munkás hallgatója nyakába vette a várost, s igyekeztek felkeresni minden hajléktalant, éljenek bár a hajléktalanszállón, avagy a várost övező erdők valamelyikében. Hetvenegy kérdést tartalmazó kérdőívvel felszerelve csaknem kétszáz hajléktalant kerestek fel. Egy hatvanezres város adatai a következők: átmeneti szálló 60 fő, családok átmeneti otthona 50 fő, éjjeli menedékhely 50 fő, utca,

romház, erdő 120–150 fő (szezonálisan változik), ismeretlen helyen kb. 80 fő, drogambulancia 16 fő. Összesen 376 fő. Az Utcai Szolgálat télen heti három alkalommal indít teajaratokat, melyek révén 120–130 embert tudnak felkeresni. Más évszakokban a járatok heti egy alkalomra korlátozódnak. A szociális munkások számos esetben a beavatkozási dilemmával szembesülnek. Mi történjék akkor, ha a hajléktalan személy nem hajlandó elfogadni a felajánlott segítséget? Érdekes, hogy a mintába került 146 főből 100 fő (68%) a férfi és csak 46 fő (32%) a nő; 60%-uk maximum nyolc általános iskolai osztályt végzett. És a közhiedelemmel ellentétben számos hajléktalan sokat tesz, dolgozik a saját szükségleteinek kielégítése érdekében. A tanulmány külön táblázatban közli a hajléktalanság megelőzésének lehetséges módjait: életvezetési tanácsadás, öngyelemező csoportok, válás előtti tanácsadás, munkaközvetítés, az intézmények befogadói számának növelése, pszichológiai ellátások, lakásfenntartási támogatások, bérlakások...

Höhn Ildikó: Menekültek kirekesztettségvizsgálata a békéscsabai menekülttáborban. A dolgozat írója áttekintést ad a menekültügy hazai helyzetéről, főként a békéscsabai táborban tapasztaltak alapján. Hipotézise szerint az állam által nyújtott segítség nem tudja a kirekesztő tényezőket megfelelően ellensúlyozni, következésképpen nem elegendő a menekültek sikeres beilleszkedéséhez, ugyanis olyan nagymértékű hátránnyal küzdenek, melynek orvoslását már a táborba érkezéskor meg kell kezdeni. A hat hónapos tartózkodási időt is legalább egy évre kellene növelni. A hatékony integrációs folyamatoknak legalább ennyi időre van szükségük. A táborban élők nagyobb részt fiatal férfiak, a 36 évesnél idősebbek aránya még a 10%-ot sem éri el. Jellemző, hogy a Békéscsabára érkezettek több mint fele még két hónapot sem töltött a táborban, tehát nem tekintették végállomásnak Magyarországot. A menekültek többsége a státussal járó útlevelel elhagyja az országot. Az itt maradotoknak viszont sokkal több törődésre volna szükségük.

Soós Zsolt: A kirekesztettség és a kezelést szolgáló szociális szolgáltatások jellemzői a Téli Kistérségben. A szociális szolgáltatásokkal kapcsolatban az egyik legnagyobb gond, hogy az önkormányzatok közel 40%-a – főként kis lélekszámú települések – még a kötelező alapellátásokat sem működteti. Sok esetben éppen olyan településeken, ahol arra a szegénység halmozódása és a lakosság előregedése miatt a legnagyobb szükség lenne. Gyakran a szolgáltatásokba bevonható civil szervezet sem működik az adott településen. Noha a szakszolgálatoknak nagyobb figyelmet kellene fordítaniuk az idősök fiziológiai és lelki szükségleteinek kielégítésére.

Önmagukban sem a decentralizált, sem a centralizált megoldási módok nem jelentenek garanciát a szociális szolgáltatások hatásos és hatékony működtetésére. Egyik megoldási mód sem működőképes akkor, ha a központi szabályozások nem töltik be a védőernyő szerepét, vagy ha azok betarthatatlanok és betartásukról senki sem gondoskodik.

Leveleki Magdolna: Diplomások munka nélkül? Egy empirikus vizsgálat eredményei a Veszprémi Egyetemen végzetek körében. Jó-e vagy rossz Magyarországon a képzési rendszer hierarchikus és vertikális struktúrája? – A Veszprémben végzetek munkaerő-piaci helyzete nem rossz. Regisztrált munkanélküli a diploma megszerzését követő időszakban a mintában szereplők 8%-a volt. Több alkalommal csupán egyetlen végzetel fordult elő, hogy segélyben részesült. Miközben országosan az utóbbi években a diplomás munkanélküliek száma 40%-kal emelkedett. Ebből a helyzetből a szerző megállapítása szerint az érettségit követő rövid idejű, 1–2 éves felsőfokú szakképzés jelenthet kiutat. Ezzel a lehetőséggel ma még csak a továbbtanulók mindössze 7%-a él. A megkérdezettek 45,8%-a a végzés után három hónapon belül elhelyezkedett. A válaszolók 15,1%-a csak három hónapnál hosszabb keresés után talált állást. 4,4% pedig nem akart közvetlenül a végzés után elhelyezkedni. A hallgatók 34%-a egyéb okok, például a tanulmányok folytatása miatt nem jelent meg a munkaerőpiacon munkavállalóként. Legkönnyebben a tanárképző karon végzetek találtak munkát. Ugyanakkor az ő körükben a legmagasabb (50,9%) az állást egyéb ok (pl. továbbtanulás) miatt nem keresők aránya. Ők példázják leginkább a tanulás és a munkavállalás közötti átmeneti időszak hosszának kitolódását.

Győri Piroska: A szegénységben élők participációja saját problémáikban. A tanulmányban számos elgondolkodtató adatot találhatunk a szegénység hazai mértékéről. 2005-ben több mint hárommillióan éltek a létminimum alatt, illetve annak környékén, közülük egymillióan folyton mélyülő szegénységben. Mintegy 200–300 ezer honfitársunk semmilyen ellátásban, segélyezésben nem részesül. Az egyenlőtlenség ollója úgy nyílik, hogy a társadalom felsőbb régióiban javul, lejjebb pedig romlik a helyzet. Az egyenlőtlenségek hatása már most is káros vagy éppen katasztrofális. A szerző bemutatja a szegénységbe való többszintű beavatkozás egyik szép példáját, a Magyar Szegényellenes Hálózatot, amelynek szlogenje: *Tegyük hallhatóvá a szegénységben élők hangját!* Azaz: a szegénység és a társadalmi kirekesztés ügye folyamatosan közbeszéd tárgya legyen. A szervezet munkálkodásai közül kiemelendő a lobbitevékeny-

ség, európai uniós, országos és helyi információk terjesztése, továbbítása a tagok számára, internetes honlap működtetése, kiadványok, hírlevelek szerkesztése, konferenciák, fórumok szervezése...

Dömötör Sándor: A fogyatékosok integrációja a szakképzésen keresztül. A tanulmányban – a téma részletes körbejárása után – egy sikeres integrációs modelltől ad számot a szerző: a Neumann János Szakközépiskoláról, amely Budapesten, Zuglóban működik. A képzés sikerét jelzi, hogy induláskor még csak négy osztályban, ma már húszban folyik oktatás. Az iskolában minden évben 20–25 fogyatékos (mozgássérült, vak/gyengén halló, hallássérült) tanul, és integrációjuk, szakmai képzésük teljes sikerrel valósult meg. A tehetséges fogyatékos gyermekek egyből a szakközépiskolába kerülnek, míg a kevésbé tehetségesek és a hátrányos helyzetűek a hátránykompenzációs szakiskolai program keretében a 9. és 10. osztályban kapnak felzárkóztatást és szakmai alapot. Az iskolában minden a fogyatékosok igényeihez alkalmazkodik: rámpák, speciális mellékhelyiségek, speciális számítógéptermekek, laptopok vakok számára, sőt saját fejlesztésű oktatási segédeszközök és számítógépes programok segítik munkájukat.

Bodács Emil: Nemi diszkrimináció a posztmodern médiában. Napjaink médiavilágában a képiség előretörésének egyik megnyilvánulása, hogy a hangsúly a megerőltető és megmutathatóra, a racionálisról a hatáskeltésre, az intellektusról és a lelkeségről a testiségre helyeződött át. A posztmodern kor testisége és a média által kreált testkép azt sugallja: a test pótolja a belső ürességet és önmagában is elegendő a boldog élet megvalósításához.

Lippai László–Benkő Zsuzsanna–Erdei Katalin–Tarkó Klára: Társadalmi esélyegyenlőség az iskolákban: a kisebbségtudományban jártas pedagógus. 1993-ban indult a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán a kétéves egészségfejlesztő mentálhigiénés posztgraduális képzés, amelyre az egészségügy, a szociális ellátás, az oktatás, az államigazgatás területein dolgozó szakemberek jelentkeztek. Néhány modul a gazdag kínálatból: kisebbségtudományi alapismeretek, kisebbségek lelki egészségvédelme, társadalmi integrációja, konfliktuskezelő tréning, kisebbségek művészete, védelme, gyógypedagógiai alapismeretek, projektmenedzsment, terepgyakorlat... A melléklet tartalmazza a kisebbségkoordinátorpedagógus szakvizsgára felkészítő programot.

Összegezve: egy olyan kötet látott napvilágot, mely minden, a közélet, a szegénység, a megkülönböztetés iránt érdeklődő olvasó számára a téma szinte teljes panorámáját adja.

(Comenius Kft. Pécs, 2007)
Sebő József

Szociotragédia a szomszédból

(Háy János: A gyerek)

Háy János mára kétségtelenül az élvonalba tartozó íróvá nőtte ki magát. Prózái sikerei segítik drámái sikerét, drámái sikerei erősítik prózái sikerét. Médiajelenléte jelentős, kiadója egyik húzóneve, megszámálhatatlan kritika, recenzió és tanulmány jelent meg írásait méltatva, és manapság nem lehet úgy beszélni a kortárs magyar prózáról, hogy róla szó ne essék. Pedig nem annak a típusnak tűnik, aki megveszekedik a sikerért: az egyszerűen utoléri őt. Kevés szerzőnek adatik meg, ami neki megadatott: szabadúszó író vált belőle. Ez – érzékelhetően – jót tesz írásművészetének is. Mert bár korábban is feltűnően termékeny író volt, az „igazi nagypróza mű”, amely viszszenemőleg és a jövőre nézve is hitelesíti őt az úgymond nagy írók sorában, most született meg, és kevéssel megjelenése után máris viharos sikert arat. Valóban érezhető egyfajta tendencia az irodalmi fogyasztói oldalon (sőt, az elméleti oldalon is), hogy aki novellákat, drámákat „írogat”, az lehet ígéretes, esetleg kimondottan tehetséges, de „nagygyű” akkor válik, amikor leteszi az asztalra a „Nagy Regényt”. Háy János most letette. Hozzá kell tennünk persze, hogy nem ez az első nagypróza alkotása, mégis – talán a megjelenést megelőző PR, a suttagó propaganda miatt érezzük így – Háy most „nagyot” akart dobni.

Háy valóban nagyot dobott. Generációs regényt írt, a rendszerváltó fiatalok korosztályának regényét. Ő azonban nem a sikertörténeteket mutatja fel, hanem a politikai közbeszédben kliséként emlegetett vesztesek, „a rendszerváltás vesztesei” regényét. Ez legalábbis *A gyerek* körül kialakult kritikai diskurzus fő megállapítása. Ami kétségkívül igaz, hiszen valóban megfelel a generációs regény szinte minden kritériumának. Szinte, hiszen a generációs regényeket rendszerint fiatalok írják, fiataloknak, vagy legalábbis fiatalabbak, mint az idén negyvenhét éves Háy.

Leegyszerűsítő lenne azonban erre az egy aspektusra szűkíteni az értelmezési lehetőségeket. Mert mint mindig, Háy most is megtévesztő. Első látásra sallangmentes, eszköztelen, talán kicsit egysíkú is, mindenesetre teljesen más, mint amilyennek a szépirodalmat a Jókain nevelkedő és Gárdonyiig jutó széplélek elképzelné. Háy nyelvezete profán, kemény, durva, kopogós. Sokan kísérleteztek már a magyar irodalomban az argó használatával, a beszélt nyelvvel, és ezáltal egy sajátos intimítás, természetesség megteremtése érdekében. Mégis Háy János volt az, aki e tekintetben végleg

felszabadította a fiatal prózáírókat, mert ő kompromisszum nélkül, bátran és mindenféle finomkodást mellőzve, valóban természetesen alkalmazza azt. Nem túlzás kijelenteni: Háy ír ma Magyarországon legjobban argót. Önmagában attól azonban még nem válna természetessé, beszélt nyelvívé a szöveg, hogy teletuszkoljuk káromkodással (két-három csúnya szó/oldal az átlag Háynál) és bőven szerepeltetjük a falu és a lumpenréteg fővárosi vagánynyelvezettel beoltott, mindennapi kifejezéseit. Ehhez kellene a szerző csak rá jellemző mondatai. Fél-beharapott gondolatok, egymásra pongyola módon reflektáló dialógusok, tipikus nyelvhelyességi hibák, a népi képalkotó képesség, jól visszaadott spontaneitás, és mindez – ellentétben a beszélt nyelviség visszaadására más írók által tett kísérletekkel – mindenfajta stilizálás nélkül, hiperrealista módon. A Háy-féle nyelviség, amely védjeggyé vált, és amelyet ma már valóban csak utánozni lehet (sokan meg is teszik), újra kitalálni nem, azért is fontos, mert egyrészt kitűnő médium a szerző által ábrázolni kívánt szubkultúra (nevezük inkább mikrokozmosznak) közvetítésére, másrészt ténylegesen megvalósítja azt az esztétikai bravúrt, hogy olybá tünteti fel előttünk a leírt nyelvet, mint ami mindenféle – mégoly halovány – közvetítés nélkül a beszédből lett gyúrva, valahogy mégis eléri, hogy irodalmi szöveggé kezeljük és úgy élvezzük, harmadrészt pedig a nyelv, a nyelvesség, amit Háy használ, egyszersmind bepillantást enged a beszélők gondolkodásmódjába. Ki hogy gondolkodik, úgy beszél és fordítva. Ekképpen a szerző megspórolta magának azt a szereplőként egy-két oldalt, amelyben bemutatna volna nekünk azok személyiségeit, motivációit, szociális-családi környezetét, elárul ugyanis mindent róluk az, ahogy beszélnek.

Nem lennénk azonban pontosak, ha nem mutatnánk rá, hogy – bár a Háy Jánosra jellemző beszélt nyelvesség unikális és átütő erejű, mára pedig elmondható róla, hogy kiforrott – nem mindig volt ez így az életmű korábbi darabjaiban. A *Gézagyerek* és általában a drámák rontott nyelvisége olykor már súrolta a hihetőség és a természetesség határát. Aki látott már színpadon Háy-dramát, tudja jól, mennyire beletörik a legkiválóbb színész bicskája is ebbe a torzónyelvezetbe. A *Gyerek* ezzel szemben józan mértéktartással, egységesebben és pontosabban használja ezt a nyelvet, mint eddig bármikor, ezért úgy is tekinthetünk erre a könyvre, mint az egész eddigi Háy János-életmű összegző és azt megjavító, mintává emelő művére. Háy rendkívüli megfigyelő- és szelektálóképességgel válogatta össze azokat a fordulatokat, kifejezéseket, mondatszerkesztési szokásokat, amelyek mindannyiunk számára ismerősek, így mindannyiunkban előhív-

hatnak valamilyen asszociációt. Úgy érezzük, ismerjük a könyv szereplőit, mintha csak a szomszédból kiabálnák át nekünk a dühöt frázisokat.

Ismerőség, ami ez esetben korántsem jelent otthonosságot. A regényben előrehaladva folyamatos ráeszmélésekben van részünk, fojtogatóvá válik a felismerés, hogy a kötet minden szereplőjét ismerjük, és megrémít a tudat, hogy valójában *nem* ismerjük őket, csak *ugyanilyen* embereket és sorsokat ismerünk. És ha ez ennyire átütő élményt jelent számunkra, az azt jelenti, hogy mindenhol ott vannak ezek az emberroncok, ezek a kiégett, sohasem égett, megalkuvó, anyagiás, hűtlen, kegyetlen, szadista-mazochista, intellektuálisan alulhangolt emberek, és ha ez így van, hogy sokan vannak ezek a nyomorult, csapdába esett emberek, akkor az kétségbeejtő. Pontosan ezt akarja elérni a szerző is. A központi karaktereknek nincs nevük. Bárki lehetnének. A falu is bárhol lehetne, a történet is bármikor, bárkivel megtörténhet. Mint ahogy meg is történik. A gyerek is csak „gyerek”, a 345 oldalas regény 339. oldalán tudjuk csak meg a nevét, addig a narrátor a legkörmönfontabb módokon próbálja kikerülni a megnevezését. És ez az aggályosság, ahogy konkrét megnevezés, azonosítás nélkül akarja mégis jelölni a szereplőket, teszi számunkra egyértelművé, hogy nem véletlenül maradnak ki a nevek. A módszer egyébként nem új. Háy korábbi kötetében is használatos.

Tipikus történeteket ír, mégsem sablonos. Egyszerűen csak leírja mindazt, amit tudva tudunk, hogyan készített ki embereket az elmúlt rendszer, hogyan működik a frusztráció, a csalódottság, a szexus és az alkoholizmus. Milyen hatással van a szegénység a pszichére, hogyan hat ránk mások sikere és a magunk sikertelensége. Milyen romboló erejű a házastársi féltékenység, s hogy a csalfaság nem ártatlan játék, hanem durva kínzás a csaló és a megcsalt számára is. És rávilágít arra, hogy ez az egész nem nagy dolog. Semmi sem nagy dolog. Minden megtörtént már mással is, ezerszer, milliószor, hát most itt is megtörtént, nem nagy dolog. Egyszóval az életről ír, illúziómentesen, kiábrándultan, olyan mélységes kegyetlenséggel (őszinteséggel?), hogy a vége felé már szó szerint belecsömörlünk, mindeközben pedig valami perverz, keserű ironiát és (szén)fekete humort működtet.

És működik is. Ez a bizonyos ironikus hangvétel (mely nem a stílusban rejlik, hanem az egymás mellé helyezett, egymás mellett elbeszélte epizódokból bomlik ki) végigvonul a kötetben és segít túlélni azt, segít elviselni, ugyanakkor csak akkor kerül elő, amikor már nagyon nagy szükségünk van rá. Háy mindig pattanásig feszíti a húrt, és – bár a regénynek nincs a szó klasszikus értelmében vett cselekménye – állandó izgalom-

ban tart. A narrátor egyenes vonalon viszi végig a gyerek történetét, melyről már az elején érezzük, sőt tudjuk, hogy rossz véget ér majd (pedig erre nem utal semmilyen explicit jelzés), közben pedig jobbra is, balra is, a szélrózsa minden irányában elágazik a történet, fel-felvillantva további lehetséges (és tipikus) sorsokat. S bár ezeknek a bőségesen elpotyogtatott mellékszálaknak nincs a *Gyerek* szempontjából túl sok jelentőségük, ezek nélkül valójában mit sem érne a regény. Ez teremti meg a kötet súlyát (nem csak fizikai, terjedelmi értelemben), ettől válik totálissá a történet, és ezekben rejti el a szerző rafinált előreutalásait, a feszültségkeltés ezen ősi, ám a mai napig hatásos technikai bravúrait. Korrajz, kórrajz és lélekrajz ez a nyolcvanas-kilencvenes évek Magyarországaról. És ebből a több tucat ismerős történetből jövünk rá, hogy igen, ez Magyarország, igen, ez a szomszédom, ez a főnököm, ez én vagyok. A szociohorror és az értelmi-érzelmi nyomor a szemünk előtt zajlik. Ebben a felismerésben rejlik a kötet drámaisága, és ezért olyan megterhelő lelkileg az olvasása. De Háy azért az elviselhetőség határán belül tartja a szöveget, a rá jellemző – mondjuk úgy – „közélet-távolító” technikával. Hol eltávolodik a történettől, és felülről tekint szereplőire, hol belebújik gondolataikba, hol pedig beszél helyettük (végig függő beszédet alkalmaz), hol megint hátralép egyet és reflektál az elmondottakra, de sosem dohszagú eszme-futtatásokkal, hanem egy-egy újabb kitérő epizóddal. Ez a különös szerkezet kelti az olvasóban azt az érzést, hogy Háy tulajdonképpen még mindig nem nagyprózát, regényt ír, hanem egy hosszabb novellát és számtalan kis novellatöredéket ír egy nagy szöveggé.

Bátor és elemzésre érdemes alapállítás az írótól, hogy képes volt majd háromszázötven oldalt végigírni úgy, hogy egyetlen rokonszenves szereplőt sem szerepeltet. A leginkább figyelemre méltó alak a történet folyamán talán a *Gyerek* apja, aki saját apjával szinte mitologikus heroizmussal számol le az új, a saját vérvonal alapításának szándékával. Ez az apafigura az, akinek a kedvéért végig drukkolunk a *Gyerekek*nek, hogy sikerüljön neki, hogy képes legyen méltóvá válni az atyai intencióhoz. Drukkolunk neki, amikor még iskolába jár, és drukkolunk neki, amikor felvételizik az egyetemre, de már ekkor érezzük, hogy valami nincs rendben a *Gyerekek*kel, hogy nincs meg benne az erő, nincs meg a kitartás, nincs meg a képesség, hogy kitörjön ősei sorsából. A *Gyereket* is ugyanolyan beszűkült monománia fűti, mint mindenki mást Háy világában, és ez a monománia ugyanúgy tönkreteszi, mint a többieket. Igen, mindenki monomániás ebben a világban (még maga Háy is,

aki monomániásan írja meg újra és újra ezt a vidéki szociohorrort), a Gyerek mániája viszont mindegyikükénél veszélyesebb, hiszen olyan elképzelésekre sarkallja a világról, amelyek teljesen irreálisak az ő helyzetében. Éppen annyival értelmesebb a környezeténél, hogy felismerje annak nyomasztó voltát, hibáit, de annyi már nincs benne, hogy képes legyen felülemelkedni rajta, ezért aztán saját bukása minden más bukásnál közheylesebben végzetszerű.

Háy János regényének letaglózó és drámai jellegét az is erősíti, hogy a bukást, a szegényt, az élet elrontottságát abszolút értékűvé teszi, és senkivel nem kivételez. A már említett történeti elágazásokban, epizódokban röviden fölsciccelt élettöredékek mind balvégzetű történetek. A szerző nem válogat: az egyetemi tanár, a jól menő, a rendszerváltást meglovagoló vállalkozó, a paraszt és az iparos éppoly törvényszerűen járja meg a saját külön bejáratú poklát, mint a parasztsaládból és parasztsorból majdnem kiemelkedő, fél-értelmiségi pária. Az olvasó lépten-nyomon felteszi magának a kérdést: „Hát tényleg ennyire tragikus lenne? Ennyire kétségbeejtően lehangoló az élet”, és végül: „Valóban elkerülhetetlen, eleve elrendeltetett minden sors?”. A válasz természetesen az, hogy korántsem, de meg

kell érteni, hogy Háy a totális bukás regényét írta meg. A totális bukás száz és száz különböző variációját, melyek lehetnek valódiak, lehetnek kitaláltak, annyiban azonban mindenképpen valóságosak, hogy működésükben, folyamataikban tökéletesen példázzák az antik drámák (sőt az Őszövetség) óta az irodalomban releváns témaként funkcionáló bukást, annak természetrajzát, s amely bukások százai közül csak egy lehetséges változat a Gyereké.

A Gyerek. A névtelenségnek, vagyis a „gyerekségnek” az általánosító szándékon túl vannak további értelmezési rétegei is. Hiszen nem lehet véletlen, hogy a főszereplő mindvégig gyerekként van jelen, s nem lesz belőle idővel „a fiú” vagy „a férfi”, ami szintén teljesen megfelelne Háy személymegjelölési módszerének. A gyerek végig gyerek marad: a mitikus, vérvonal-alapító atya gyereke, olyasvalaki, aki felnőttként sem érdemli meg a saját nevet, a saját jogon való emlegetést, végig az apa elvárásainak és szándékainak vonatkozásában értelmezhető a személye, végig arra várunk, hogy a gyerek felnőjön, és valaki legyen, mondjuk Sanyi, vagy Pista, vagy éppen – ahogy végül ki is derül – Laci. A gyerek még apaként is gyerek marad, és a gyerek csak a gyerek gyereke. Vagyis a következő generáció megjelenése sem hozza

meg az áttörést a család történetében, és – mivel a gyerek nevét csak a halálával összefüggésben ismerjük meg – azt lehet mondani, hogy a gyerek csak a halálában lett valaki, csak a halála az övé, az egyetlen olyan momentuma ez életének, amikor kiérdemelte, hogy néven nevezzék, akkor is inkább csak kegyeletből, semmint a „teljesítménye” okán.

A *Gyerek* végső soron nem az eleve elrendeltségről szól, nem arról, hogy – tegyük bármit, kapálózunk bármely erősen is – sorsunk csapdájában vergődünk mindannyian, s végül úgyis mind meghalunk, ki előbb, ki később. A regény lételméleti, egzisztenciális tételek mibenlétét feszegeti, szokatlan és üdítő módon a lehető leglecsupaszítottabb, legdarabosabb és legvalóságosabb nyelven, amelyen valaha hallottuk őket. A végkövetkeztetés nem kimondottan vigasztaló: Háy kétséget sem hagy afelől, hogy – úgymond – a lét hiábavalóságát kívánja bizonygatni. Ez a hiábavalóság azonban csak annyiban tragikus, ha nem vagyunk képesek elfogadni mint alaptételt. Ha kellő bölcsességgel és belenyugvással viszonyulunk ehhez a tényhez, talán elkerülhetjük mindazt, amit *A Gyerek* lapjain olvashatunk.

(Palatinus Könyvkiadó, 2007)
Falvai Mátvás

Elindult a **PANNONHALMI SZEMLE** honlapja

A lap bemutatásával (magyarul és angolul)
régebbi számaink témáival, összesített tartalomjegyzékekkel
friss híreinkkel, olvasószobával és egyéb
érdekességekkel várjuk jelenlegi és jövőendő olvasóinkkal!

www.phszemle.hu

Számunk szerzői

Baán Tibor 1946-ban született Rákosligeten. Költő, irodalomtörténész. A győri bencés gimnáziumban érettségizett. Legutóbb megjelent kötete: Papírmózi. Válogatott és új versek, 1965–2006 (2007).

Bálint Péter 1958-ban született Debrecenben. Író, esszéista, tanár. Legutóbb megjelent kötetei: Csillagfény és homály közt (tanulmányok, 2007); „Végbúcsúmat tiszta szívvel fogadjátok” (Hátrahagyott följegyzéseim) [Csokónai naplófeljegyzései] (2007).

Czilczér Olga 1940-ben született Szegváron. Költő. Szegeden él. Legutóbb megjelent kötete: Engedelmes planéták (versek, 2006).

Csák Gyöngyi költő. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötete: Ezredfordulóí sóhajtasok (versek, 2008).

Dalos Margit 1938-ban született Budapesten. Író. Sopronban él. Legutóbb megjelent kötete: Kődünyögések (regény, 2006).

Falvai Mátyás 1984-ben született Győrben. Író. Jelenleg az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán tanul. Önálló kötete: Allegro barbaro (novellák, 2006).

Fekete J. József 1957-ben született a jugoszláviai Omoravicán. Kritikus. Zomborban él, a Zombori Rádió magyar műsorának felelős szerkesztője. Fő kutatási területe a délvideki magyar irodalom és Szentkuthy Miklós munkássága. Legutóbb megjelent könyvei: Mit ér az irodalom, ha magyar? (tanulmányok, 2007); Teremtett világok (Imádságos kolostor II.) (2007).

Halmi Tamás 1975-ben született Pécsen. Verset, prózát, kritikát, esszét publikál. Önálló kötete: Amsterdam blue (versek, prózák, 2005).

Hanti Krisztina 1982-ben született Budapesten. 2005-ben szerzett diplomát az ELTE bölcsészkarán. Jelenleg ugyanott, az Irodalomtudományi Doktori Iskola Legújabbkori Irodalom programjának hallgatója. 2003 óta jelennek meg írásai irodalmi folyóiratokban.

Józsa Emő 1960-ban született Kolozsváron. Költő. Budapesten él.

Karát Anita 1978-ban született Zalaegerszegen. Költő. Szülővárosában, a Zrínyi Miklós Gimnáziumban tanít.

Kiss Benedek 1943-ban született Akasztón. Költő, műfordító. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötetei: Szomorún és boldogan (2007); Színek vándorlása (2007).

Ködöböcz Gábor 1959-ben született Vásárosnaményben. Irodalomtörténész, az Agria című folyóirat főszerkesztője, az Eszterházy Károly Főiskola docense. Egerben él. Kutatási területe az 1945 utáni magyar irodalom. Művei: Hagyomány és újítás Kányádi Sándor költészetében (esszék és tanulmányok, 2002); Értékvilág és formarend. A poétikai módosulások természete a daloktól a „szövegekig” (2003).

Loschitz Ferenc 1977-ben született Pécsen. Költő. Győrben él, a Molnár Vid Bertalan Művelődési Központ munkatársa. Számos folyóiratban publikált már.

Meliorisz Béla 1950-ben született Győrött. Költő. Pécsen él. Legutóbb megjelent könyve: Föld és föld között (versek, 2006).

Miklóssy Endre 1942-ben született Bercelen. Építészurbanista, író. Legutóbb megjelent kötete: Területi tervezés államalapításunktól napjainkig (2004).

Oláh András 1959-ben született Hajdúnánáson. Költő. Mátészalkán tanít. Legutóbb megjelent műve: Átokverte. Három történelmi dráma (2006).

Orcsik Roland 1975-ben született Óbecsén. Költő, műfordító. Szegeden él. A Szegedi Tudományegyetem hallgatója. Önálló kötete: Holdnak, Arccal (versek, 2007).

Ölveczky Gábor 1955-ben született Komáromban. Tervező grafikus. A Komáromi Kisgaléria művészeti vezetője, a Jókai Színház plakátjainak és műsorfüzeteinek tervezője.

Péntek Rita 1974-ben született Győrött. Költő. A Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Karán végzett.

Powys, John Cowper (1872–1963) angol regényíró, költő, esztéta. Magyarul megjelent munkája: A könyv kritikája (1945).

Sebő József 1957-ben született Veszprémben. Középiskolai tanár, szociológus. A Közép-dunántúli Régió művelődéstörténetével, szociológiájával foglalkozik. Legutóbb megjelent kötete: A királyi régió, a Közép-dunántúli Régió (2003).

Sulyok Vince 1932-ben született Ménfőn. Könyvtáros, költő, író, műfordító. 1957 óta Norvégiában él. Legutóbb megjelent könyve: Szegény ország. Saját versek és fordításokban külföldi költők versei, melyek az 1956-os magyar forradalommal kapcsolatosan íródtak (2006).

Szabó T. Anna 1972-ben született Kolozsváron. Költő, műfordító. Budapesten él. Legutóbb megjelent könyve: Elhagy (versek, 2006).

Szigeti Lajos 1940-ben született Szabadhídvégen. Költő. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötete: Barbár téridő. Versek 2004–2006 (2006).

Szlukevényi Katalin 1977-ben született Győrött. Költő. Budapesten él. Az ELTE és az Eötvös Collegium magyar–angol szakos hallgatójaként diplomázott, jelenleg doktorandusz (ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola Modern Angol–Amerikai Irodalom Program). Önálló kötete: Kísérleti nyúlórr (versek, 2005).

Thomas, Graham Stuart (1909–2003) angol kerttervező, író.

Tolnay Imre 1968-ban született Győrben. Képzőművész, tanár. Szülővárosában él. 1991 óta számos egyéni és csoportos kiállításon szerepelt itthon és külföldön, művei több magyar és külföldi köz- és magángyűjteményben megtalálhatók.

Turczai István 1957-ben született Tatán. Író, költő, műfordító. A Parnasszus című folyóirat főszerkesztője. Legutóbb megjelent könyve: Áthalások (2007).

Zalán Tibor 1954-ben született Szolnokon. Költő. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötetei: dünyögés, félhangokra (versek, 2006); Elfogult írások. Nemzedéktelen arc (2006).

Zsávolya Zoltán 1968-ban született Csornán. Költő, író, kritikus, szerkesztő. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem és az Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskola tanára. Legutóbb megjelent kötete: Jimmy visszatér (regény, 2003).

A MŰHELY MEGVÁSÁROLHATÓ AZ ALÁBBI KÖNYVESBOLTOKBAN:

Győr:

Antikvárium (Kazinczy u. 6.),
Koncert Zenemű- és Hanglemezbolt
(Arany J. u. 3.),

Budapest:

Custos Könyvesbolt (Margit krt. 7.),
Írók Könyvesboltja (Andrássy út 45.),
Gondolat Könyvesház (Károlyi Mihály u. 16.)

Debrecen:

Sziget Könyvesbolt (KLTE)

Hódmezővásárhely:

Petőfi Könyvesbolt (Andrássy u. 5.)

Mosonmagyaróvár:

Könyv- és Zeneműbolt (Flesch K. u. 1.)

Nyíregyháza:

Kötet Könyvesbolt (Hősök tere 9.)

Pécs:

Zrínyi Miklós Könyvesbolt (Jókai u. 25.)

Sopron:

Cédrus Art Klub (Fő tér 6.),
Fekete Cédrus Könyvkereskedés
(Bünker Rajnárd köz 2.),
Vörös Cédrus Könyvkereskedés
(Mátyás király u. 34/F.)

Szeged:

Bálint Sándor Könyvesbolt (Aradi vértanúk tere 8.),
Sík Sándor Könyvesbolt (Oskola u. 27.)

**Folyóiratunk megrendelhető
a szerkesztőség címén:**

9002 Győr, Pf. 45.

E-mail:

szerkesztoseg@muhelyfolyoiratgyor.t-online.hu

M Ű H E L Y KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta
2008. XXXI. évfolyam, 3. szám

Főszerkesztő:
VILLÁNYI LÁSZLÓ

Szerkesztők:
HORVÁTH JÓZSEF,
MÁRTONFFY MARCELL, SZAKÁL GYULA

Arculat:
KURCSIS LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár:
SZIKONYA GABRIELLA

T Á M O G A T Ó K :

nka

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata

Győr-Moson-Sopron Megye Önkormányzata

Széchenyi István Egyetem, Győr

Pannon-Víz Zrt. Győr

Index: 25975 HU ISSN 0138–922 X. A szerkesztőség címe: 9022 Győr, Rákóczi u. 1. Levélcím: 9002 Győr, Pf. 45. Tel./fax: (96) 326-845. E-mail: szerkesztoseg@muhelyfolyoiratgyor.t-online.hu. Honlap: www.gymuhely.fv.hu. Kiadja: a Műhely Folyóiratkiadó Közhasznú Társaság. A kiadásért felel: Villányi László ügyvezető. Budapesten és vidéken terjeszti a Magyar Lapterjesztő Rt. és a Könyvtárellátó Kht. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Előfizethető a hírlapkézbesítőknél, valamint a Levél- és Hírlapüzletági Igazgatóságnál (Budapest VIII., Csokonai u. 6., levélcím: LHI, 1846 Budapest, Pf. 863.). A befizetéseknel kérjük minden esetben feltüntetni: Műhely c. folyóirat.

Előfizetési díj 2008. évre: 2500,- Ft

Szedés: Szikonya Gabriella • Tördelés: VISIONEXT Vizuális Stúdió, Győr

Nyomás, kötés: PALATIA Nyomda és Kiadó Kft. Győr • Felelős nyomdavezető: Radek József ügyvezető igazgató

Der Regen läßt nicht ihn,
Der Sonne scheint nicht ihn,
Der Wind weht nicht ihn,
Geschaffen und nicht die

Herabinger Handemann

Nachdem er nicht liebt Gott;
wer nicht in Gott ruhet
und alles von sich selbst
dem Gott sie schenket.

A. 201

MŰHELY

KULTURÁLIS

500,- Ft

FOLYÓIRAT

9770138922000 08003